

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ
ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра економічної теорії і суспільних наук

**ЕЛЕКТРОННИЙ РОБОЧИЙ ЗОШИТ
З ДИСЦИПЛІНИ «МІКРОЕКОНОМІКА»**

ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «БАКАЛАВР» 2 КУРСУ

Спеціальностей: 071 «Облік і оподаткування»,
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Миколаїв

2016

УДК 330 (101.542)

ББК 65.012.1

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від «___» _____ 2016р., протокол №_____

Укладач:

Біліченко О.С. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету

Рецензенти:

Ткаліч Т.І. – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки та менеджменту освіти Миколаївського національного університету ім. В.Сухомлинського.

Гончаренко І.В. – доктор економічних наук, професор кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки Миколаївського національного аграрного університету.

© Миколаївський національний аграрний університет, 2016

Тема 1. Предмет і метод мікроекономіки

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Мікроекономіка є однією зі складових сучасної економічної теорії фундаментальної науки про господарство, яка досліджує поведінку людей і допомагає пояснити, чому і як вони приймають ті чи інші економічні рішення.

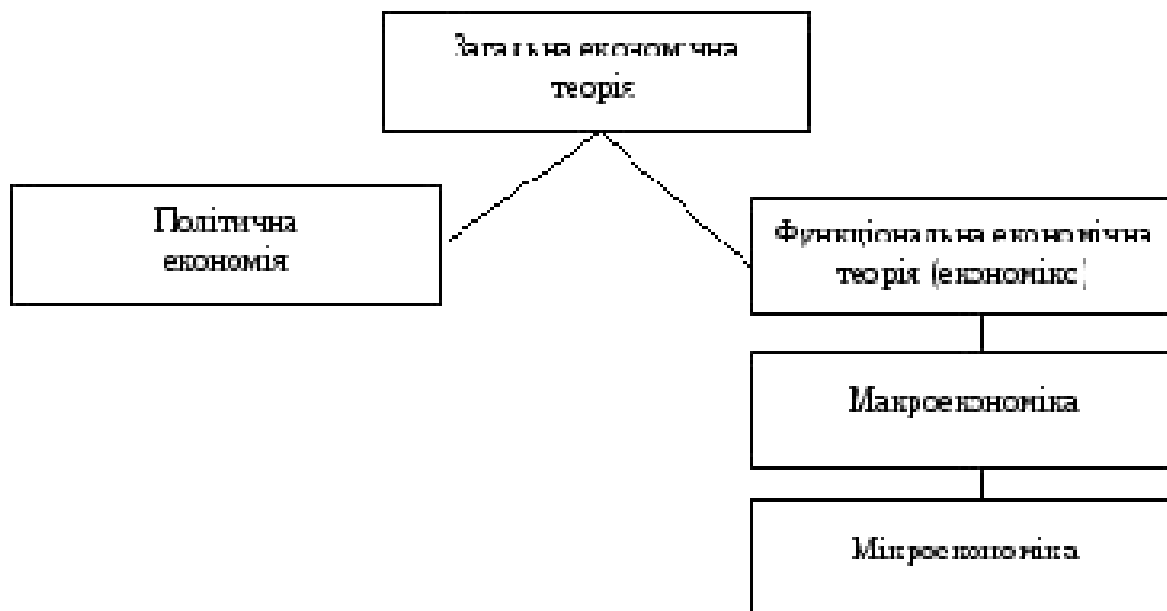

Рис. 1.1. Місце курсу «Мікроекономіка» у загальній економічній теорії

Мікроекономіка вивчає поведінку індивідуальних господарських суб'єктів в різних ринкових структурах.

Центральними суб'єктами мікроекономічних досліджень є споживач і фірма.

Об'єктом вивчення мікроекономіки є поведінка мікроекономічних суб'єктів, тобто процес розробки, прийняття і реалізації рішень відносно вибору і використання ресурсів з метою одержання якомога більшої вигоди.

Фундаментальні припущення мікроекономічного аналізу:

- принцип рідкості або обмеженості ресурсів;
- закон спадної віддачі;
- принцип раціональності поведінки мікроекономічних суб'єктів.

Ресурси економіки в цілому, ресурси виробництва і споживання обмежені, тоді як потреби суспільства і окремих суб'єктів безмежні.

Обмежені ресурси, які мають цінність, купуються і продаються, називаються економічними ресурсами.

Проблема вибору — це проблема, яка постає перед економічними суб'єктами внаслідок обмеженості ресурсів.

Вибір — це компроміс, на який змушені йти економічні суб'єкти, щоб за умов обмежених ресурсів задовольнити якомога більше потреб. Будь-який економічний вибір пов'язаний з оцінкою альтернативної вартості рішення.

Альтернативна вартість — це суб'єктивна оцінка індивідом тих благ, якими він змушений пожертвувати, щоб одержати бажане благо; це цінність втрачених можливостей, вимірювана кількістю одного блага, від якої потрібно відмовитись, заради одержання додаткової одиниці іншого.

Межа виробничих можливостей, або крива трансформації виробничих можливостей — це модель, яка ілюструє ситуацію обмеженості ресурсів, необхідності компромісного вибору та оцінки альтернативної вартості рішень. Вона єднає точки максимально можливого виробництва двох благ за умови цілковитого використання обмежених ресурсів. Кутовий коефіцієнт кривої виробничих можливостей показує альтернативну вартість виробництва двох благ ($\Delta Y / \Delta X$). У ситуації обмеженості ресурсів нарощування виробництва одного блага можливе лише за рахунок скорочення виробництва іншого. Всі точки на межі виробничих можливостей є точками ефективного розподілу ресурсів.

Ефективність — це одержання найкращого результату від використання наявних ресурсів.

Всі точки над межею виробничих можливостей є недосяжними за даного обсягу ресурсів і даної технології. Всі точки під нею відповідають неповному використанню ресурсів, є точками неефективних розподілів ресурсів.

Розширення виробничих можливостей потребує або збільшення обсягів ресурсів у суспільстві, або підвищення ефективності їх використання за рахунок технологічних інновацій. Тоді межа виробничих можливостей зміщується праворуч. Це означає, що відбувається економічне зростання.

Межа виробничих можливостей є опуклою спадною зі зростаючим в міру просування зверху донизу кутом нахилу, що є наслідком дії закону зростання

альтернативних витрат. Водночас закон зростаючих альтернативних витрат є відображенням закону спадної віддачі.

Закон спадної віддачі полягає у тому, що за певних умов, з нарощуванням використання деякого ресурсу за незмінних обсягів інших, кожна додаткова одиниця змінного ресурсу дає все менше продукції за одиницю часу. Цей закон обмежує кількість окремих ресурсів у процесі виробництва, вимагає пошуку оптимального співвідношення між основними факторами виробництва.

Раціональність поведінки означає, що основною метою діяльності економічного суб'єкта є одержання безпосередньої матеріальної вигоди. Прагнучи максимізації власного добробуту, мікроекономічні суб'єкти приймають рішення на основі критерію "витрати - вигоди" і реалізують їх, якщо вигоди перевищують витрати.

Всі суб'єкти діють у ринковому середовищі. Ринок виступає як важливий суспільний інститут, який регулює діяльність суб'єктів. Його визначають як місце зустрічі покупця і продавця; як групу економічних суб'єктів, які взаємодіють між собою для обміну товарами чи послугами.

Ринкові ціни є специфічними сигналами, які координують поведінку економічних суб'єктів. Ціни є головним засобом передачі інформації в ринковій економіці. Їх зміна стимулює збільшення або зменшення споживання чи виробництва того чи іншого продукту, в результаті чого формуються попит і пропонування на ринку.

Окремі суб'єкти виступають на ринку як відкриті мікросистеми, незалежні у прийнятті рішень та їх виконанні. Для ринкової діяльності економічних суб'єктів, незалежно від їх розмірів чи сфери функціонування, існують рівні можливості, які забезпечує конкуренція. Ступінь розвитку конкуренції відрізняє ринкові структури і визначає особливості поведінки учасників ринку.

Мікроекономічні дослідження реальних ринкових структур ґрунтуються на моделях ідеальних ринкових структур.

Для мікроекономіки характерний функціональний, переважно кількісний аналіз та суб'єктивний підхід до вивчення економічних процесів.

У мікроекономічних дослідженнях застосовуються як загальні, так і специфічні методи досліджень.

До загальних методів відносяться спостереження, відбір фактів, статистичний та економічний аналіз. Доволі хаотична фактична інформація впорядковується за допомогою статистичного аналізу, який дозволяє виявити динаміку і тенденції розвитку досліджуваного процесу.

Економічний аналіз починається з абстрагування, формування ідеального образу, який не співпадає з реальним явищем, але дозволяє відстежити властивості та взаємозв'язки, характерні для даного процесу, вивести певні логічні передбачення щодо поведінки споживачів чи фірм.

Аналіз також вимагає деяких припущень, найпоширенішим з яких є припущення "за інших рівних умов", яке забезпечує "чистоту" аналізу, дозволяє більш виразно показати вплив кожного з досліджуваних факторів. До специфічних методів мікроекономіки відносяться граничний аналіз і мікроекономічне моделювання.

Граничний аналіз — це технічний прийом, що широко використовується в побудові мікроекономічних моделей. Це дослідження того, як кожна додаткова операція, здійснена за певний період, впливає на мету, досягти якої прагне людина. Прикладами можуть бути граничні витрати (витрати, необхідні для збільшення результату на одиницю) чи гранична корисність (корисність, яку приносить споживання додаткової одиниці блага).

Економічне моделювання — це спрощений опис досліджуваної мікросистеми, який характеризує властивості, суттєві сторони певної структури.

Економічна модель є умовним відображенням економічних явищ, процесів, об'єктів. Будь-яка мікроекономічна модель включає три основних елементи: мету, обмеження, вибір рішення. Основним завданням моделі є визначення точки рівноваги мікросистеми. Точка рівноваги відіграє особливу роль в мікроекономіці. У стані рівноваги суб'єкт цілком реалізує всі свої можливості, як правило, досягає оптимального стану і не має жодних причин або стимулів змінювати своє положення за незмінності інших умов.

Мікроекономіка виконує теоретичну та практичну функції.

Позитивний аналіз реалізує теоретичну функцію, дає відповідь на запитання "що є", вивчає реальний стан речей в економіці, з'ясовує об'єктивні взаємозв'язки між економічними явищами, формує наукові уявлення про принципи поведінки мікроекономічних суб'єктів.

Нормативний аналіз реалізує практичну функцію; відповідає на запитання "що повинно бути", представляє оціночні судження про стан об'єкта чи суб'єкта економіки згідно з певними економічними критеріями, які залежать від поглядів вченого, його прихильності до тих чи інших теоретичних концепцій. Результати позитивного аналізу дозволяють визначити шляхи досягнення нормативних цілей.

Запитання для самоперевірки

1. Мікроекономіка як складова частина теоретичної економіки.
2. Багатоаспектність теоретичного аналізу економічних систем.
3. Характеристика об'єктів та суб'єктів мікроекономіки.
4. Проблема обмеженості ресурсів і необхідності вибору.
5. Альтернативність цілей використання обмежених ресурсів і раціональність поведінки суб'єктів ринкових відносин.
6. Предмет і концептуальні основи мікроекономіки.
7. Методологія мікроекономіки: граничний аналіз, моделювання (графічне, аналітичне, табличне), оптимізація та визначення рівноваги.
8. Нормативна і позитивна мікроекономіка.
9. Доведіть конкретними прикладами обмеженість ресурсів та необмеженість потреб споживачів.
10. Яким чином різні економічні системи вирішували питання обмеженості ресурсів?
11. Обмеженість яких ресурсів стримує можливості економічного розвитку України?
12. Доведіть конкретними прикладами чи враховують індивіди у повсякденному житті принцип альтернативних витрат.

13. Обґрунтуйте варіанти руху кривої виробничих можливостей.

Орієнтовна тематика проблем для наукових досліджень

1. Становлення та розвиток мікроекономіки як галузі знань.
2. Історія мікроекономічної думки в Україні.
3. Еволюція методів мікроекономічного аналізу.
4. Маржинальна революція і мікроекономіка.
5. Рідкісність ресурсів та альтернативність вибору: мікроекономічний аналіз.
6. Позитивна і нормативна теоретична економіка: сутність, принципи, методи.
7. Ринкова система: мікроекономічний підхід.
8. Мікроекономічна теорія як теорія цін.
9. Проблеми координування економічних виборів суб'єктів господарювання.
10. Моделювання в мікроекономічній теорії.
11. Зміст, співвідношення та генезис термінів «політична економія», «економічна теорія», «теоретична економіка», «економікс».
12. Спільність і відмінність між макро- та мікроекономікою.
13. Сучасні тенденції у розвитку складових економічної теорії.
14. Мікроекономіка як найважливіший елемент теоретичної бази прикладних економічних дисциплін.
15. Співвідношення мікроекономічної теорії та теорії економіки підприємства (чи іншої навчальної дисципліни).

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Мікроекономіка, як частина економічної теорії, вивчає:
 - а) тільки поведінку окремого споживача;
 - б) економіку територіальної одиниці;
 - в) економічні явища протягом короткого проміжку часу;

г) економічну діяльність окремих господарюючих суб'єктів.

2. Якщо досліджується економіка, як цілісна система, то це аналіз:

а) мікроекономічний;

б) макроекономічний;

в) позитивний;

г) нормативний.

3. Питання про залежність зростання інфляції від зменшення безробіття — це:

а) питання мікроекономіки;

б) питання макроекономіки;

в) не економічна, а політична проблема;

г) граничний аналіз.

4. Питання методу науки включає:

а) способи оптимального застосування всієї сукупності пізнавальних засобів;

б) структуру предмета;

в) набір фізичних даних;

г) світогляд вченого.

5. До специфічних методів мікроекономічних досліджень належать:

а) спостереження та статистичний аналіз;

б) граничний аналіз та економічне моделювання;

в) економічне моделювання та експеримент;

г) відбір фактів та наукове абстрагування.

6. Економічне моделювання передбачає, що дослідники:

а) застосовують припущення, які спрощують ситуацію;

б) намагаються врахувати всю наявну інформацію;

в) повинні використовувати математичні методи;

г) намагаються дублювати реальний світ.

7. Позитивна економічна теорія вивчає:

а) те, що є;

б) те, що повинно бути;

в) позитивні тенденції в економічному розвитку;

г) оцінні судження.

8. Питання про доцільність запровадження податку на двоокис вуглецю з метою захисту озонового шару:
- а) питання позитивної економіки;
 - б) питання нормативної економіки;
 - в) це завдання не економіки, а хімії;
 - г) макроекономічний аналіз.
9. Яку економічну мету ставить суспільство, якщо намагається мінімізувати витрати і максимізувати віддачу від обмежених виробничих ресурсів?
- а) досягнення повної зайнятості;
 - б) підтримання економічного зростання;
 - в) економічна безпека;
 - г) економічна ефективність.
10. Якщо процес виготовлення товару X не потребує вилучення ресурсів, які можна використати у виробництві інших товарів, то можна зробити висновок, що:
- а) при виробництві товару X витрати втрачених можливостей є нескінченно великими;
 - б) товар X може виготовлятися будь-яким альтернативним способом;
 - в) в умовах обмеженості ресурсів цього не може бути;
 - г) немає ніяких альтернативних способів виготовлення товару X.
11. Альтернативна вартість вимірюється:
- а) індексом споживчих цін;
 - б) ціною товару, що купується;
 - в) кількістю одного блага, від якої потрібно відмовитись заради одержання додаткової одиниці іншого блага;
 - г) кількістю ресурсів, необхідних для виробництва даного товару.
12. Товар, що має високу альтернативну вартість, як правило:
- а) є дефіцитним;
 - б) має високу ціну;
 - в) має низьку ціну;
 - г) погано продається.

13. У людини, яка має можливість отримати роботу з оплатою від 4 до 6 грн. на годину, альтернативні витрати однієї години дозвілля дорівнюють:

- а) 4 грн.;
- б) 5 грн.;
- в) 6 грн.;
- г) 7 грн.

14. Крива виробничих можливостей показує:

- а) точну кількість двох товарів, які економіка збирається виробляти;
- б) кращу з можливих комбінацій двох товарів;
- в) альтернативною комбінацією товарів при наявності певної кількості ресурсів;
- г) час, коли вступає в дію закон спадної продуктивності чинників виробництва.

15. Які з наведених нижче понять можна безпосередньо проілюструвати за допомогою побудови кривої виробничих можливостей?

- а) попит і пропозиція;
- б) обмеженість виробничих ресурсів, ефективний вибір, альтернативна вартість;
- в) найкращий спосіб задоволення потреб за наявних ресурсів;
- г) правильні відповіді (б) і (в).

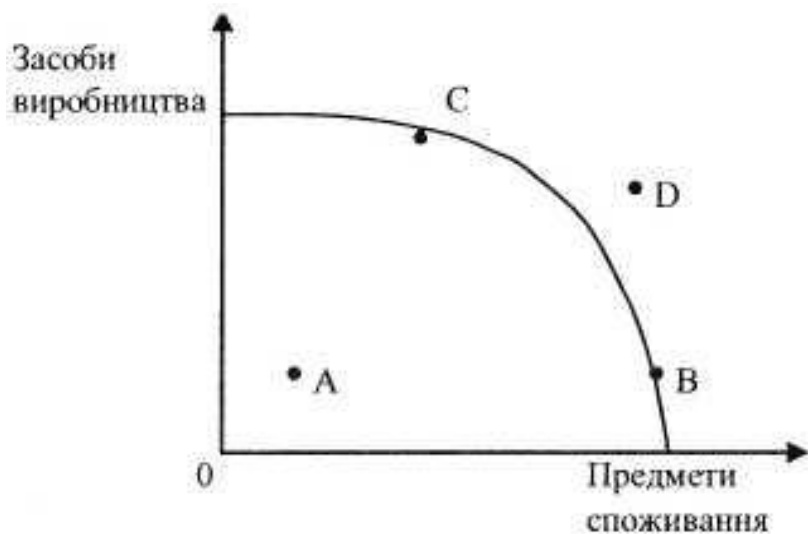
16. Рух вздовж кривої виробничих можливостей означає, що змінюються:

- а) ціни товарів, що виробляються;
- б) потреби споживачів;
- в) альтернативні витрати виробництва;
- г) прибутки виробників.

17. Як зміниться вигляд кривої виробничих можливостей, якщо у виробництві товару X і товару Y відбудеться підвищення ефективності використання ресурсів:

- а) крива зсунеться вліво;
- б) крива зсунеться вправо;
- в) крива стане крутішою;
- г) крива стане менш крутою.

18. На графіку зображена крива виробничих можливостей для конкретної економіки. Якщо економіка знаходиться у стані рецесії, то яка точка на графіку йому відповідає:

- а) А;
- б) В;
- в) D;
- г) С.

19. Яке з нижченаведених слів за сенсом найтісніше пов'язане зі словом «економічний»:

- а) безкоштовний;
- б) рідкісний;
- в) багатий;
- г) надмірний.

20. Якими двома основними причинами можна пояснити існування економічних проблем?

- а) впливом держави на економіку та зростанням населення Землі;
- б) забрудненням навколишнього середовища та існуванням транснаціональних корпорацій;
- в) наявністю безробіття та інфляції;
- г) необмеженістю бажань людей та обмеженістю ресурсів.

21. Економіку в цілому найкраще можна визначити як:

- а) взаємодію рішень на мікрорівні;

б) вивчення поведінки людей та підприємств щодо виробництва, розподілу обміну та споживання обмеженої кількості товарів;

в) практичне випробовування вартісних показників шляхом використання дедукції та індукції;

г) використання політики спростовування фактів і гіпотез.

22. Мікроекономічна теорія вивчає, як ринкова економіка визначає:

а) ціну товару;

б) ціну послуг;

в) ціну економічних ресурсів;

г) будь-які ціни.

23. Будуючи моделі, економісти:

а) розробляють припущення, які спрощують ситуацію;

б) включають усю наявну інформацію;

в) мають використовувати математичні моделі;

г) намагаються дублювати реальний світ.

24. Мікроекономіка:

а) оперує сукупними чи загальними рівнями доходів, зайнятості та виробництва;

б) докладно досліджує окремих економічних суб'єктів, які становлять економічну систему;

в) вивчає детальну інформацію про окремі сегменти економічної системи;

г) базується на широкому підході до діяльності економічної системи.

25. Яке з наведених нижче тверджень є некоректним?

а) основними проблемами мікроекономіки є: що, як і для кого виробляти;

б) мікроекономіка вивчає економічну поведінку окремих господарських одиниць;

в) мікроекономіка досліджує процес переходу економічної одиниці від одного стану рівноваги до іншого;

г) мікроекономіка вивчає поведінку суб'єктів господарювання у порівняльній статистиці, а не в динаміці.

Практичні завдання

Завдання 1

Твердження про обмеженість ресурсів і безмежність потреб насправді невірне. Ресурси насправді є безмежними, тому що нескінченним є процес відкриття нових джерел ресурсів. Потреби ж, навпаки, обмежені, оскільки існують фізичні межі їхнього задоволення. Погодьтеся з цим твердженням або спростуйте його.

Завдання 2

Зобразити схематично криві виробничих можливостей для багатой та бідної країни, проілюструвати вплив технічного прогресу на потенціал країни.

Завдання 3

Яке з наведених далі тверджень зроблено на підставі позитивного економічного аналізу, а яке на підставі нормативного? У чому відмінність цих видів аналізу?

1. Раціонування продажу бензину (виділення кожному окремому покупцеві максимальної кількості бензину, яку можна купити кожного року) - це невдала соціальна політика, оскільки вона перешкоджає дії конкуренції.
2. Раціонування бензину - це політика, внаслідок якої рівень життя частини людей погіршується, а частини поліпшується.

Завдання 4

Занотуйте дані про розподіл вашого часу між навчанням і дозвіллям протягом тижня. Зобразіть графік (часовий ряд) часу навчання і дозвілля. Чи є певний взаємозв'язок між цими двома змінними?

Завдання 5

Для кожного з наведених нижче положень, які мають цифровий номер, виберіть відповідний термін чи поняття:

- а) рідкісність;
- б) предмет економічної теорії;
- в) нормативна економіка;
- г) позитивна економіка;

- д) мікроекономіка;
- е) макроекономіка;
- є) індукція;
- ж) дедукція;
- з) гіпотеза;
- и) принципи (закони);
- і) кореляція;
- й) логічно помилкова побудова «post hoc, ergo propter hoc»;
- к) припущення «за інших рівних умов»;
- л) економічне мислення.

1. Метод розмірковувань, за допомогою якого гіпотеза перевіряється на реальних економічних фактах.
2. Припущення, за яким усі інші явища, крім того, що використовується в аналізі, розглядаються як незмінні.
3. Метод висновків, який ґрунтується на узагальненні фактів.
4. Обмеженість ресурсів, які є необхідними для задоволення безмежних матеріальних потреб суспільства.
5. Узагальнення, яке характеризує мотиви і поведінку індивідів та інституцій.
6. Вивчення ефективності використання обмежених виробничих ресурсів, необхідних для задоволення потреб суспільства.
7. Розділ економічної теорії, в якому економіка досліджується як цілісна система, формуються цілі економічної політики і визначаються інструменти, необхідні для її реалізації.
8. Напрямок в економічній науці, який ґрунтується на оцінних міркуваннях щодо того, якими мають бути економіка, цілі економічного розвитку та економічна політика.
9. Прийняття раціональних рішень на основі зіставлення витрат і вигод.
10. Розділ економічної теорії, в якому досліджуються, по-перше, самостійні економічні одиниці (підприємства, домогосподарства, інші), по-друге, окремі ринки, ціни на товари та формулюються принципи ефективної поведінки продавців і покупців.

11. Аналіз фактів (даних), на основі яких формулюються принципи економічної поведінки.
12. Некоректна послідовність розмірковувань, за якою подія, що передує іншій, розглядається як її причина.
13. Систематичний та обумовлений зв'язок між двома видами явищ.
14. Наукове припущення, яке робиться для пояснення будь-якого явища і яке вимагає перевірки на практиці та теоретичного обґрунтування для того, щоб стати достовірною теорією.

Завдання 6

1. Група студентів, в кількості *(дві останні цифри залікової книжки)*, поїхала на практику. Щоденно кожен зі студентів міг зібрати *(місяць народження)* кг яблук або *(день народження)* кг картоплі. Зобразити криву виробничих можливостей групи.
2. На практику приїхав куратор групи, що підвищило продуктивність праці на *(дві останні цифри року народження)* %. Зобразити зміну кривої виробничих можливостей.
3. Куратор повернувся, але привезли лопати, що підвищило обсяги збирання картоплі на *(номер по списку в журналі)* кг. Зобразити трансформацію кривої виробничих можливостей.
4. Обчислити альтернативну вартість для всіх трьох попередніх варіантів.

Домашнє завдання на 1 семінар:

тести 1-25, завдання 1-6

Тема 2. Попит і пропозиція. Ринкова рівновага

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Попит — це та кількість блага, яку споживач хоче і може купити за відповідної ціни. Попит відображає, з одного боку, потребу покупця в деяких товарах або послугах, бажання придбати ці товари або послуги в певній кількості і, з іншого боку, можливість сплатити за покупку по цінах, що знаходяться в межах «доступного» діапазону. На величину попиту впливає і ряд інших чинників, які називають неціновими.

До нецінових детермінант попиту відносять:

- доход;
- ціни та суміжні товари;
- смаки та вподобання;
- число споживачів на ринку.

Функція попиту — залежність величини (об'єму) попиту від зміни ціни товару.

$Q_d = f(P)$ – функція попиту.

$P = H(Q_d)$ – обернена функція попиту.

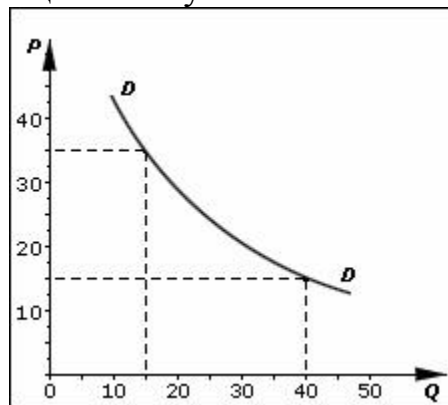

Рис.2.1. Функція попиту

Відомі такі соціальні ефекти поведінки споживачів:

1. Ефект приєднання до більшості. Споживач, прагнучи не відставати від інших, здобуває те, що купують інші. Він залежить від думки інших споживачів, і ця залежність пряма.

2. Ефект сноба. У цьому випадку в споживача домінує прагнення виділитися з юрби. І тут окремий споживач залежить від вибору інших, але ця залежність зворотна.

3. Ефект Веблена, це престижне чи демонстративне споживання, коли товари чи послуги використовуються не по прямому призначенню, а для того, щоб зробити на навколишніх незгладиме враження.

Товар Гіффена - товар, споживання якого збільшується при підвищенні ціни. Зазвичай це пов'язано з тим, що ефект заміщення від зміни ціни переважається дією ефекту доходу.

Еластичність попиту — це показник відсоткової зміни обсягу попиту на даний товар, при зміні ціни на даний товар на 1%. Еластичним називається попит, що сформувався за умови, що зміна його об'єму (у %) перевищує відсотковий вираз зниження цін: $E_d > 1$.

Якщо показники падіння цін і збільшення попиту виражені у відсотках, рівні, тобто зростання об'єму попиту лише компенсує зниження рівня цін, то еластичність попиту дорівнює одиниці: $E_d=1$.

У разі, коли ступінь пониження цін перевищує показник попиту на товари і послуги, попит нееластичний: $E_d < 1$. Отже, еластичність попиту - показник ступеня чутливості (реакції) споживачів до змін ціни товару.

Реакція споживачів на зміну ціни товару може бути сильною, слабкою, нейтральною. Кожен з них породжує відповідний попит: еластичний, нееластичний, одиничноеластичний. Можливі варіанти, коли попит виявляється абсолютно еластичним або абсолютно нееластичним.

Еластичність попиту вимірюється кількісно через коефіцієнт еластичності за формулою: $E_d = \Delta Q_d \% / \Delta P \%$,

E_d — коефіцієнт еластичності попиту;

$\Delta Q_d \%$ — відсоток зміни кількості продажів;

$\Delta P \%$ — відсоток зміни ціни.

Перехресна еластичність попиту – показник відсоткової зміни обсягу попиту на певній товар x при зміні на 1% ціни іншого товару y .

$$E_{xy} = \frac{\Delta Q_x}{\Delta P_y} \times \frac{P_y}{Q_x} \quad (2.1.).$$

Еластичність попиту за доходом – показник відсоткової зміни обсягу попиту при зміні доходу споживача на 1%.

$$E_I = \frac{\Delta Q_d}{\Delta I} \times \frac{I}{Q_d} \quad (2.2.);$$

$$E_I = \frac{\Delta Q_d \%}{\Delta I \%} \quad (2.3.).$$

Пропозиція — це кількість продукту (товару, послуг), яка продавець (виробник) бажає і здатний у відповідності з наявністю або продуктивними можливостями запропонувати для продажу на ринку протягом деякого періоду часу за певної ціни.

Функція пропозиції — за інших незмінних чинників величини (об'єму) пропозиції зміна цін на товар. $Q_s = f(P)$.

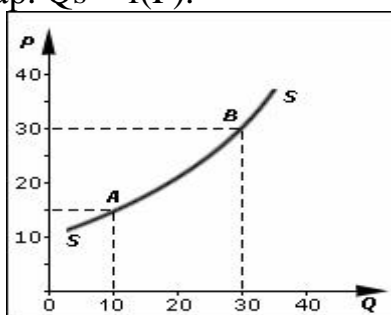

Рис.2.2. Функція пропозиції

Нецінові детермінанти пропозиції:

- технологія;
- ціни на ресурси;

- кількість продавців на ринку;
- очікувана зміна цін у майбутньому.

У випадку, коли збільшення пропозиції перевершує зростання цін, останнє характеризується як еластичне (еластичність пропозиції більше одиниці $E_s > 1$). Якщо приріст пропозиції дорівнює приросту цін, пропозиція називається одиничною, а показник еластичності дорівнює одиниці ($E_s = 1$). Коли приріст пропозиції менше приросту цін, формується так звана нееластична пропозиція (еластичність пропозиції менше одиниці $E_s < 1$). Таким чином, еластичність пропозиції характеризує чутливість (реакція) пропозиції товарів на зміни їхніх цін.

Рівновага споживача — це оптимальний набір товарів, що максимізує корисність при певному обмеженому рівні бюджету (доходу) споживача. Така рівновага передбачає: як тільки споживач отримує даний набір товарів, у нього зникає стимул замінювати цей набір на інший.

Такий стан ринку можливий, коли його кон'юнктура характеризується на графіці точкою E (рівновага), що лежить на перетині кривих попиту і пропозиції. Тоді при даній кількості товару Q_E максимальна ціна, за якої можуть собі дозволити придбати його покупці (ціна попиту P_D), співпадає з ціною, мінімально прийнятною для продавців (ціна пропозиції P_S), що і означатиме встановлення на даному ринку єдиної стійкої рівноважної ціни P_E , за якої і продаватиметься й купуватиметься рівноважна кількість товару.

Важливо відзначити, що при цьому ні у тієї, ні у іншої сторони не буде бажання змінити дану ситуацію: спад цін нижче рівноважної стане невигідно не тільки продавцям, але і покупцям, оскільки скоротить кількість пропонованого товару, а зростання ціни вище за рівноважний рівень не влаштує ні покупців, ні продавців, оскільки зменшить об'єм товару, що є об'єктом купівлі. Виходить, що при вказаних відхиленнях ціни від рівноважного значення в самій ринковій системі виникнуть сили, що повертатимуть її до первинного стану.

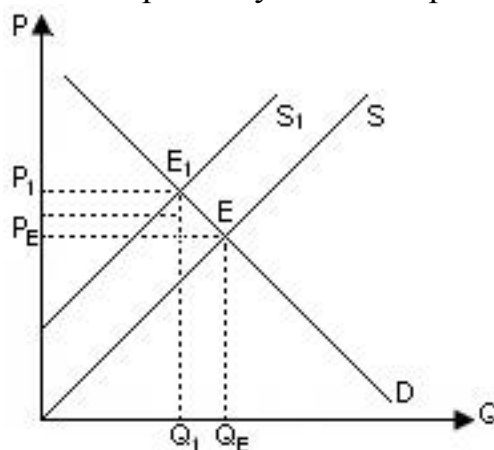

Рис.2.3. Рівновага споживача

Точка перетину характеризує стан ринкової рівноваги, визначаючи рівноважний обсяг товару і рівноважну ціну. В тому випадку, коли встановлюється ціна вище ціни рівноваги, тоді на ринку буде спостерігатись надлишок товару. А коли встановлюється ціна нижче рівноваги, буде дефіцит товару.

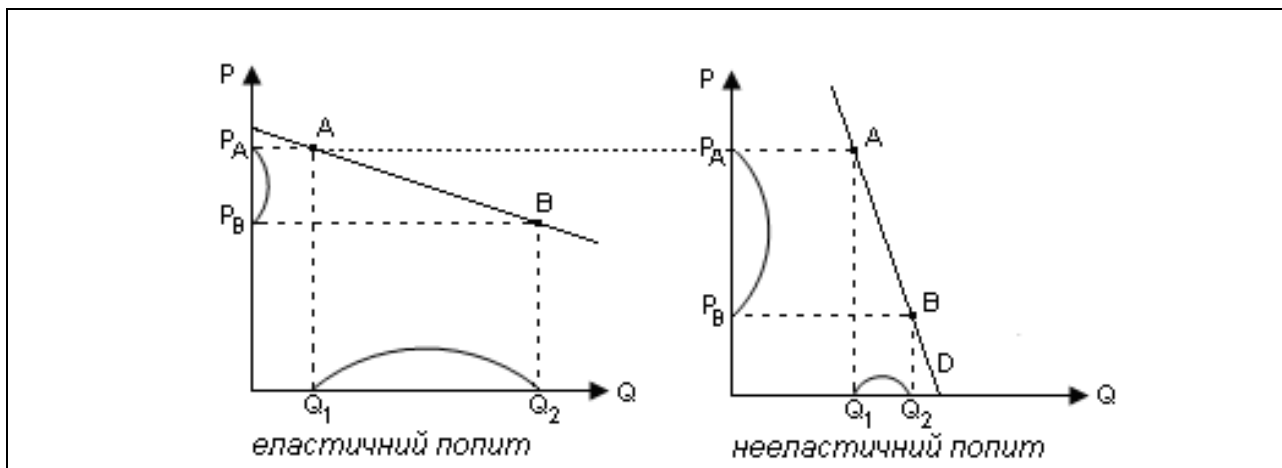

Рис.2.4. Витрати споживача при еластичному та нееластичному попиті

Ринкова рівновага може бути: стійкою, нестійкою, локальною, глобальною. Стійка рівновага може бути абсолютною і відносною. За абсолютної рівноваги на ринку встановлюється єдина рівноважна ціна. За умов відносної рівноваги спостерігається відхилення від рівноважної ціни. Нестійка рівновага означає, що ціни співпадають з ціною рівноваги на короткий період часу. Локальна рівновага означає, що досягнення рівноваги можливе лише в певних межах відхилення цін від ціни рівноваги. Глобальна рівновага означає, що рівновага встановлюється при будь-якому відхиленні цін від рівноважної ціни.

Запитання для самоперевірки

1. Види попиту.
2. Коли відбувається зміна обсягу попиту?
3. Фактори, що впливають на попит.
4. Поняття та види пропозиції.
4. Які фактори впливають на пропозицію?
5. Еластичність попиту.
6. Еластичність пропозиції.
7. Яка умова встановлення рівноваги на ринку?
8. Що таке стійка і нестійка рівновага?
9. Як встановлюється рівновага під впливом циклічних коливань різного характеру?
10. Нецінові детермінанти попиту та пропозиції.
11. В чому полягає суть «перехресної» еластичності попиту?

Орієнтовна тематика проблем для наукових досліджень

1. Економічна природа попиту та пропозиції.
2. Проблеми забезпечення збалансованості ринку товарів народного споживання в Україні.
3. Першочергові заходи стимулювання пропозиції товарів на сучасному економічному етапі в Україні.
4. Механізм ринкового саморегулювання.
5. Моделі ринкової рівноваги.
6. Концепція цінової еластичності попиту.
7. Застосування еластичності в мікроаналізі.
8. Сутність попиту як економічної категорії.
9. Попит. Закон попиту. Концепція цінової еластичності попиту.

10. Пропозиція. Закон пропозиції. Концепція цінової еластичності.

11. Взаємозв'язок попиту і пропозиції, співвідношення між ними.

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Що таке попит:

- а) бажання покупця придбати товар;
- б) представлена на ринку потреба у товарах і послугах;
- в) всі товари, потреби, необхідні для життя;
- г) всі блага, які виробляються і продаються на ринку.

2. Кількість конкретного товару, яку прагне купити конкретний споживач протягом певного часу за певних умов:

- а) обсяг попиту;
- б) попит;
- в) обсяг пропозиції;
- г) ринкова рівновага.

3. Залежність величини попиту від ціни товару стосовно даного покупця:

- а) індивідуальний попит;
- б) загальний ринковий попит;
- в) одноосібний попит;
- г) ефект сноба.

4. Закон попиту свідчить про те, що:

- а) величина попиту перебуває у прямій залежності від ціни;
- б) величина попиту перебуває у зворотній залежності від ціни;
- в) заміна ціни на певний товар може призвести до зміни попиту на нього;
- г) на величину попиту не впливає динаміка цін на товар.

5. На величину попиту не впливає:

- а) ціна нашого товару;
- б) кількість продавців на ринку;
- в) доходи покупців;
- г) ціна інших товарів.

7. Кількість товарів, на яку люди збільшать або зменшать свої придбання внаслідок зміни ціни:

- а) ефект заміщення або ефект доходу;
- б) ціновий паритет;
- в) цінова еластичність попиту;
- г) парадокс Гіффена.

8. Якщо $E_D > 1$, то такий попит називається...

- а) одинично еластичним;
- б) еластичним;
- в) нееластичним;
- г) абсолютно еластичним.

9. "Парадоксом Гіффена" називається ситуація, в якій...

- а) підвищення доходів споживачів супроводжується зменшенням попиту на малоцінні товари;
- б) споживання предметів розкоші зростає швидше, ніж зростає дохід споживачів;

- в) споживачі не схильні скорочувати покупки зі збільшенням ціни, очікуючи в подальшому нового зростання цін;
- г) підвищення цін на малоцінні товари супроводжується зростанням величини попиту на них.

10. Що таке пропозиція?

- а) товари, представлені на ринку;
- б) сукупність товарів і послуг, яку виробники готові продати за певну ціну;
- в) залежність цін і попиту товару;
- г) співставлення бажань і можливостей продавців.

11. Обсягом пропозиції називається:

- а) конкретна кількість товару, привезеного на ринок;
- б) кількість товару, яку продавець прагне продати на ринку протягом одиниці часу і за певних умов;
- в) кількість товару, яку споживач може купити за даний обсяг часу;
- г) співставлення бажань і можливостей продавців.

12. Зниження ціни на товар призвело до зростання величини попиту. Це означає, що:

- а) попит еластичний, виручка знизиться;
- б) попит еластичний, виручка зросте;
- в) попит не еластичний, виручка зменшиться;
- г) попит не еластичний, виручка зросте.

13. Якщо еластичність попиту на товар менше одиниці, то при зростанні ціни виручка...

- а) не зміниться;
- б) зменшиться;
- в) збільшиться;
- г) недостатньо даних для підрахунку.

14. Обсяг пропозиції позначається:

- а) Q_{sA} ;
- б) P_A ;
- в) E_s ;
- г) ΔQ_{sA} .

15. Ринкова рівновага - це...

- а) збіг інтересів виробників та продавців;
- б) ситуація, при якій продається максимальна кількість даного;
- в) ситуація, при якій кількість покупців дорівнює кількості продавців;
- г) ситуація, при якій певна величина попиту дорівнює певній величині пропозиції.

16. Збільшення рівноважного попиту на товар призведе до...

- а) зміщення кривої пропозиції вправо;
- б) зміщення кривої пропозиції вліво;
- в) зростання величини пропозиції;
- г) зменшення величини пропозиції.

17. Головними чинниками у формуванні ціни є...

- а) витрати виробництва;

б) попит і пропозиція;

в) маржинальні витрати виробництва;

г) процентна ставка.

18. Якщо величина попиту перевищує величину пропозиції, то це приклад...

а) ефекту Гіффена;

б) ефекту доходу;

в) дефіцит;

г) надлишок.

19. Якщо якогось блага стає мало, це означає, що:

а) ринкова ціна зменшується, пропозиція зростає;

б) пропозиція зменшується порівняно з попитом, а тому ринкова ціна зростає;

в) пропозиція зменшується, ринкова ціна зменшується;

г) пропозиція зростає, ринкова ціна зростає.

20. Якщо ціна на ринку певного товару встановлюється вище рівня рівноважної, то це призведе до:

а) зменшення виробництва даного товару;

б) збільшення попиту на даний товар;

в) виникнення дефіциту;

г) виникнення надлишку.

21. Вкажіть, які з названих факторів можуть впливати на величину пропозиції:

а) ціна товару;

б) доходи покупців;

в) ціни товарів-замінників;

г) державні дотації виробникам.

22. Якщо $E_D=0$, то:

а) такої еластичності не існує;

б) крива попиту є еластичною;

в) крива попиту є нееластичною;

г) крива попиту є абсолютно еластичною.

23. Обсяг пропозиції позначається:

а) Q_{SA} ;

б) PA ;

в) PB ;

г) ΔQ_{SA} .

Практичні завдання

Завдання 1

Вкажіть, які з тверджень є вірні та які невірні.

1. Якщо уряд встановлює верхню межу зростання цін, то обсяг попиту та пропозиції даного товару завжди рівні.

2. Якщо ціна на якийсь товар стійка, значить вона встановлюється на рівні перетину кривої попиту та пропозиції.

3. Зростання попиту, яке супроводжується розширенням пропозиції, приведе до збільшення рівноважного обсягу виробництва, але не до зростання рівноважних цін.
4. Урівноважуюча функція ціни проявляється в ліквідації товарних надлишків і дефіцитів.
5. Якщо ринкова ціна нижча від рівноважної то вона буде знижуватись, бо в таких умовах попит буде зменшуватися, а пропозиція зростати.
6. Якщо одночасно зростуть пропозиція товару і споживчі доходи, можливо, ціна на нього не зміниться.
7. Будь – яка зміна ціни на ресурси приведе до зрушення точки рівноваги попиту та пропозиції вгору або вниз по кривій попиту.

Завдання 2

Визначити зміни попиту та пропозиції під впливом нецінових факторів, та їхній вплив на рівноважну ціну та рівноважну кількість. Вказати неціновий фактор.

1. Ринок свинини.

Умова: ресторани McDonalds перейдуть на використання вітчизняного м'яса.

2. Ринок кросівок.

Умова: головний хірург країни заявив, що кросівки носити шкідливо для суглобів.

3. Ринок косметики Revlon.

Умова: ціна на косметику Max Factor різко зросла.

4. Ринок нерухомості.

Умова: держава оголосила про введення податку на володіння житлом.

5. Ринок національних автомобілів.

Умова: зростає ввіз іноземних автомобілів.

6. Ринок морозива.

Умова: продавці морозива погодились на зменшення заробітної плати.

Завдання 3

Все більша частина населення міста, особливо університетського містечка, приходить до висновку, що найшвидше і найлегше отримати необхідну наукову та пізнавальну інформацію через Інтернет.

Покажіть графічно та обґрунтуйте зміни попиту, які відбудуться внаслідок описаної події на взаємопов'язаних ринках:

1. Інтернет послуг.

2. Комп'ютерів.

3. Платних бібліотек (традиційне обслуговування).

4. Книг.

5. Послуг комп'ютерних курсів.

Завдання 4

Розв'язати задачу аналітичним та графічним способами.

Крива попиту на товар задається виразом:

$$Q_D = 360 - 40P, \text{ а крива пропозиції: } Q_S = 165 + 25P,$$

де: Q_D – обсяг попиту (штук);

Q_S – обсяг пропозиції (штук);

P – ціна за одиницю продукції (грн.).

Визначити:

1. Рівноважну ціну та рівноважну кількість товару.
2. Що відбудеться, якщо ціна товару буде 2 грн.
3. Що відбудеться, якщо ціна товару буде 5 грн.

Завдання 5

Розв'язати задачу аналітичним та графічним способами.

Функція попиту на товар $Q_D = 50 - 3P$;

Функція пропозиції $Q_S = -3 + P$

Визначити:

1. Рівноважну ціну та обсяг продажу.
2. Попит на товар скоротився на 5 %. Визначте нову рівноважну ціну і обсяг продажу.
3. Як зміняться надлишок споживача і виробника в результаті скорочення попиту?
4. Чи є рівновага на ринку товару стабільною?

**Домашнє завдання на 2 семінар:
тести 1-23, завдання 1-5**

Тема 3. Теорія граничної корисності, поведінка споживача

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Потреби — це прояв необхідності певних речей, бажання володіти ними, відчуття нестачі, якщо це бажання залишається незадоволеним. Потреба — всякий стан незадоволення людини, з якого вона намагається вийти.

За характером виникнення потреби поділяють на базові та на ті, що породжені розвитком цивілізації

Базові потреби (у повітрі, воді, їжі, захисті від різних погодних проявів)— виникають із необхідності підтримання життя людини як біологічної істоти.

Породжені розвитком цивілізації, тобто ми бажаємо не просто захисту від дощу і вітру, а комфортабельного житла з усіма зручностями; не просто одягу, а таких речей, які відповідатимуть сучасній моді та інше.

Потреби класифікуються за суб'єктами та об'єктами. Тобто – хто виступає носієм певних потреб та що може виступити засобом задоволення тих чи інших потреб.

За суб'єктами існує 3 способи класифікації потреб:

1. Згідно з першим, потреби поділяються на індивідуальні, колективні та суспільні.

Індивідуальні потреби — це потреби конкретного індивіда(людини), яка відчуває необхідність в отриманні їжі, одягу, житла, уваги з боку оточення та інше.

Колективні потреби виникають там ,де у певної кількості осіб виникають спільні інтереси (отримання прибутку від спільної економічної діяльності, потреба в перемозі на виборах).

Суспільні потреби — це потреби у гарантуванні національної безпеки країни (потреба в збройних силах та ін..), у розробці та втіленні у життя економічних та соціальних програм розвитку суспільства.

2. Згідно з другим, поділяються на потреби, що виникають в економічній діяльності: потреби домогосподарств, підприємств та держави.

Фізіологічні потреби породжують необхідність виживання людини , як біологічної істоти.

Духовні потреби – потреби у спілкуванні, в отриманні знань, в мистецтві та творчості.

Фізіологічні та духовні потреби можна ще поділити на 2 види потреб: першочергові та не першочергові .

Першочергові потреби – це потреби, без задоволення яких людина взагалі не може нормально існувати. (З мінімальних фізіологічних потреб – це необхідна кількість їжі для життєдіяльності; потреба десь жити, та потреба в захисті здоров'я. З мінімальних духовних потреб – це спілкуватись з кимось, отримати необхідні знання.)

Не першочергові потреби – потреби, що виникають як продовження і розвиток першочергових потреб.(З фізіологічних – це не просто їжа, а вишукана, делікатесна їжа, житло з усіма зручностями та ін.. З матеріальних потреб – це знання в області спеціаліста та ін..)

3. Згідно з третім підходом:

За ступенем важливості для ступеня життєдіяльності:

- первинні;
- вторинні;

За ступенем рівня детермінованості:

- еластичні;
- нееластичні (жорсткі).

Блага — матеріальні речі та послуги, які використовуються для задоволення потреб людини.

Блага бувають вільні, суспільні та економічні. Вільні блага споживаються шляхом простого привласнення. Економічні блага споживаються шляхом купівлі або продажу. Суспільні не можуть бути привласнені окремим індивідом, так як не можуть бути сплачені ним за ринковою ціною.

Економічне благо можна використовувати для задоволення кількох потреб, водночас економічна потреба може бути задоволена за рахунок кількох благ. Класифікація економічних благ:

а) за кратністю їх використання:

— довготривалого використання;

— разові;

б) за ступенем замінності:

— взаємозамінні;

— взаємодоповнюючі;

— незалежні;

в) за часом використання:

— сучасні;

— майбутні;

г) за характером задоволення:

— прями;

— непрямі.

Корисність — здатність економічного блага задовольняти одну чи декілька людських потреб. Продукт, що є результатом виробництва, повинен задовольняти ту, чи іншу потребу.

Формалізований аналіз поведінки споживача передбачає визначення функції корисності як певного співвідношення обсягів споживаних благ і рівня корисності, що досягається споживачем:

$$U = f(X_1; X_2; \dots X_n), \quad (3.1)$$

де U — рівень корисності; $X_1, X_2, \dots X_n$ — кількість споживаних благ, одиниць; n — кількість видів благ.

Вирізняють два основних підходи до формалізації вибору споживачів, з яких впливають різні рівні кількісної порівнянності корисності благ. Це виражається кількісною (кардиналістською) та порядковою (ординалістською) функціями корисності. За кількісною функцією можна простежити залежність між зміною кількості одиниць одного споживаного блага X за незмінної кількості інших благ і відповідною зміною рівня корисності, що також має кількісний вимір (скажімо, в умовних одиницях — ютилях). При цьому сумарна корисність усіх споживаних одиниць блага називається сукупною

корисністю (TU), а прирощення сукупної корисності за збільшення споживання блага на одиницю — граничною корисністю (MU).

Сукупна корисність (TU) — це повне задоволення споживача від споживання всіх одиниць (частин) певного блага.

Гранична корисність (MU) — це додаткова корисність, яку отримує людина від кожної останньої або кожної додаткової одиниці спожитого блага.

$$MU = \frac{\Delta TU}{\Delta Q} \quad (3.2)$$

Гранична корисність відображає ступінь нагальності потреби. За умови, що споживання інших благ не змінюється, а благом X споживач насичується, задоволення від споживання наступної одиниці (порції) цього блага зменшується, тобто гранична корисність кожної наступної одиниці блага X знижується. Це емпіричне положення має фундаментальний характер, стосується всіх економічних благ і називається законом спадної граничної корисності. Закон є справедливим передусім для одного акту споживання (за годину, день, тиждень, місяць тощо), його дія для більшості благ розпочинається з другої одиниці. Проілюструвати дію закону можна за допомогою графіків сукупної і граничної корисності, що відповідають один одному (рис. 3.1).

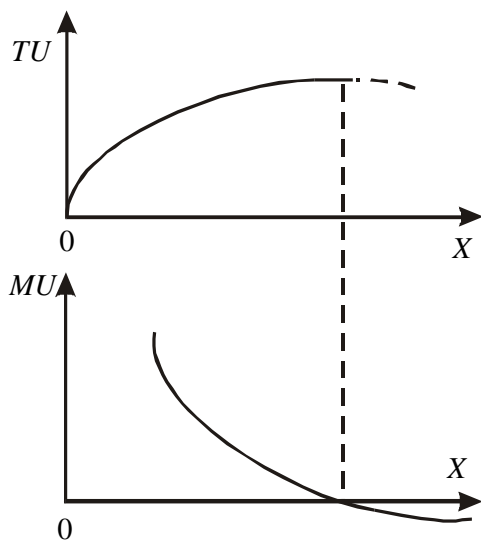

Рис.3.1. Зміна сукупної та граничної корисності блага X у процесі його пропорційного споживання

Бюджет — сума грошей, які є у розпорядженні споживача для того, щоб їх використати протягом певного періоду для придбання даних товарів.

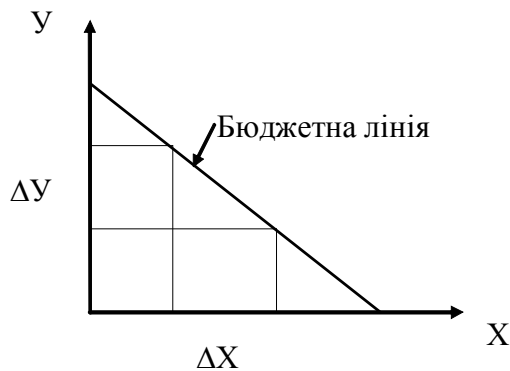

Рис. 3.2. Трикутник ринкових можливостей

Бюджетна лінія — рішення про придбання товарів, коли витрачено всі гроші, що складають бюджет.

$I = P_x \cdot x + P_y \cdot y$ — бюджетна лінія.

x — кількість блага А; P_x — ціна блага x - 20 грн./кг

y — кількість блага В; P_y — ціна блага y - 10 грн./кг

I — дохід споживача = 100 грн.

Якщо придбати 1кг блага y , скільки придбаємо блага x

$$100 = 20x + 10 \cdot 1, \quad x = 4,5$$

Нахил бюджетної лінії можна уявити як $\Delta Y / \Delta X$, або

$$-I / P_y = \frac{P_x}{P_y}$$

$$I / P_x \quad P_y$$

Зміна доходу та цін на товари змінює положення лінії бюджетного обмеження. Якщо дохід збільшується, то крива пересувається вправо, а якщо зменшується — то вліво. При цьому кут нахилу лінії залишається незмінним. Навпаки, якщо змінюється ціна на продукт, то це призводить до зміни кута нахилу лінії: він збільшується при зростанні цін на товар X та зниженні цін на товар Y і зменшується, якщо на ринку складається протилежна ситуація.

Збільшують кількість товарів, що можуть споживатися.

$$1. I = P_x * X + P_y * Y$$

$$2. I + \Delta I = P_x (X + \Delta X) + P_y (Y + \Delta Y)$$

$$\Delta X = \Delta I / P_x \quad \Delta Y = \Delta I / P_y$$

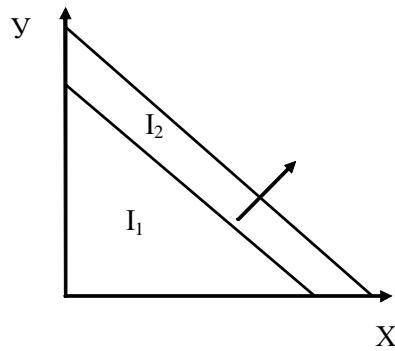

Рис. 3.3. Вплив зміни доходу на бюджетну лінію

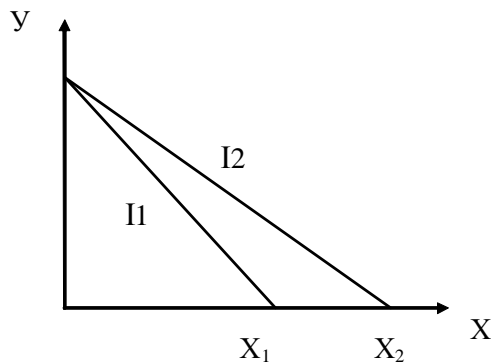

Рис. 3.4. Вплив зміни цін на бюджетну лінію

Зниження цін збільшує кількість товарів, що можуть споживатися.

$$X_1 = I / P_x ;$$

$$X_2 = I / (P_x - \Delta P_x);$$

$$X_2 > X_1$$

Рішення споживача щодо кількості, в якій варто споживати блага, завжди пов'язане з відмовою від якоїсь кількості інших благ задля придбання однієї додаткової одиниці певного блага. Споживач керується принципом раціональності, а саме: маючи обмежені кошти і бажаючи максимізувати сукупну корисність від споживання благ, він розподіляє свій бюджет (дохід) так, щоби корисність, отримана від останньої грошової одиниці, витраченої на те чи інше благо, стала однаковою:

$$\frac{MU_x}{P_x} = \frac{MU_y}{P_y} , \quad (3.3)$$

де MU_x , MU_y — гранична корисність, відповідно, блага X та Y , ютиль; P_x , P_y — ціна, відповідно, блага X та Y , грош. од.

Дане рівняння розглядається як основне в концепції споживчого попиту (в рамках теорії корисності) й означає досягнення споживачем стану рівноваги. Воно може бути перетворено наступним чином:

$$\frac{MU_X}{MU_Y} = \frac{P_X}{P_Y} \quad (3.4)$$

Звідси можна зробити висновок, що за зміни ціни одного з благ, скажімо, X , і незмінності доходу споживача та цін на інші блага вказана рівність порушується. Зменшення ціни блага X означатиме зацікавленість споживача у збільшенні його купівлі, а значить, падіння MU_X . Це буде продовжуватися до відновлення рівності (3.4). Очевидно, що так діятимуть усі споживачі: падіння ціни товару X приведе до збільшення обсягу його попиту на ринку.

Блага	MU	P	$\frac{MU}{P}$ виважена гранична корисність
A	100	10	10
B	80	4	20
C	45	3	15

Стан рівноваги споживача

Блага	MU	P	$\frac{MU}{P}$
A	160	10	15
B	60	4	15
C	45	3	15

Запитання для самоперевірки

1. Поняття «потреба», «благо», «економічне благо», їх сутність.
2. Поняття «корисність блага»; «сукупна корисність» та «гранична корисність»; функція корисності.
3. Процес споживання та динаміка сукупної і граничної корисності.
4. У чому полягає суть закону (принципу) спадної граничної корисності?
5. Пояснити термін «рівновага споживача».

6. Оптимальна структура покупок і гранична корисність грошей. Зв'язок зміни ціни одного з благ зі зміною обсягу попиту на нього.
7. Що собою представляє бюджетна лінія, як вона будується?
8. Як можна визначити нахил бюджетної лінії?
9. Чи тотожні поняття “бюджетна лінія” та “лінія можливостей споживача”?

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Корисність — це:
 - а) задоволення, яке отримує людина від споживання благ;
 - б) кількість благ, які здатні задовольнити потреби споживача;
 - в) мінімальне задоволення, яке споживач може одержати від споживання певного блага;
 - г) максимальне задоволення, яке споживач може одержати від споживання певного блага.
2. Сукупна корисність — це:
 - а) мінімальна сума задоволення від споживання певного набору благ;
 - б) середня величина задоволення від споживання певного набору благ;
 - в) загальна сума задоволення від споживання певного набору благ;
 - г) додаткове задоволення від споживання додаткової одиниці блага.
3. Гранична корисність — це:
 - а) мінімальна сума задоволення від споживання певного набору благ;
 - б) середня величина задоволення від споживання певного набору благ;
 - в) загальна сума задоволення від споживання певного набору благ;
 - г) додаткове задоволення від споживання додаткової одиниці блага.
4. Сукупна корисність зростає, коли гранична корисність:
 - а) зменшується;
 - б) збільшується;
 - в) збільшується або зменшується, але є додатньою величиною;
 - г) збільшується повільно.

5. Закон спадної граничної корисності означає, що:

- а) відношення граничних корисностей до цін на предмети розкоші менше, ніж на товари першої необхідності;
- б) корисність, що дає кожна наступна одиниця товару, знижується у міру збільшення кількості куплених товарів;
- в) відношення граничних корисностей до цін однакове для всіх товарів;
- г) корисність куплених товарів знижується із збільшенням доходу споживача.

6. Закон зростаючої сукупної корисності полягає у тому, що:

- а) зі зростанням доходів споживачів величина задоволення від споживання кожної додаткової одиниці благ даного виду зростає;
- б) зі зростанням доходів споживачів величина задоволення від споживання кожної додаткової одиниці благ даного виду зменшується;
- в) з нарощуванням споживання будь-якого блага величина задоволення від кожної додаткової його одиниці зменшується;
- г) з нарощуванням споживання будь-якого блага загальна сума корисності зростає.

7. Гранична корисність товару X дорівнює 10, а його ціна—5. Ціна товару Y — 10, а ціна товару Z — 5. Якщо споживач хоче досягти максимуму корисності від споживання цих товарів, то чому повинні дорівнювати граничні корисності товарів Y і Z:

- а) $MU_Y = 10, MU_Z = 20$;
- б) $MU_Y = 20, MU_Z = 10$;
- в) $MU_Y = 5, MU_Z = 10$;
- г) $MU_Y = 10, MU_Z = 5$.

8. Якщо загальна корисність від споживання якогось блага збільшується, то гранична корисність цього блага:

- а) залишається постійною;
- б) може зменшуватися, а може збільшуватися;
- в) обов'язково зростає;
- г) обов'язково зменшується.

9. Яке припущення щодо уподобань споживача свідчить про те, що найбільш привілейований ринковий кошик споживача лежатиме на лінії бюджету, а не нижче від неї?

- а) завершеність;
- б) транзитивність;
- в) "більше-краще";
- г) спадна гранична норма заміщення;
- д) жодне з припущень цього не гарантує.

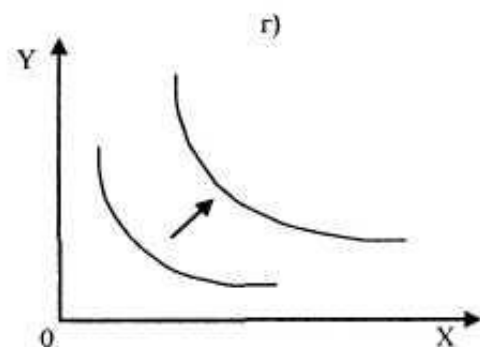
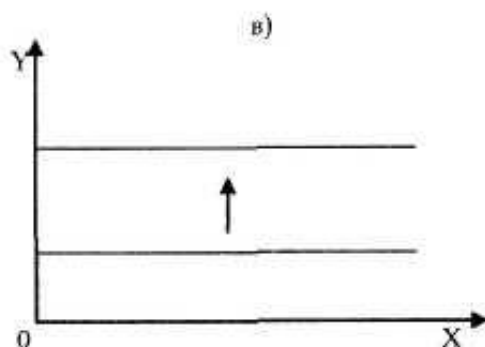
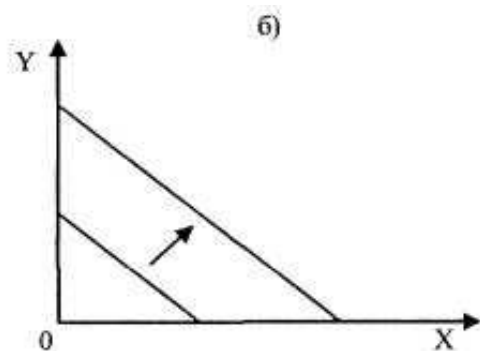
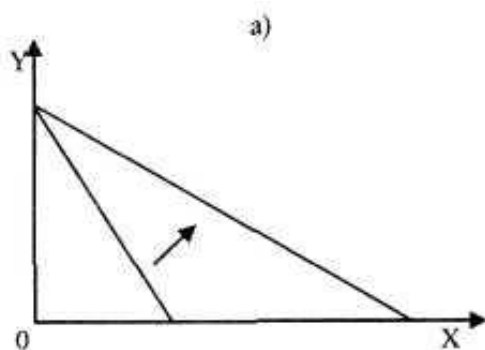
10. Бюджетне обмеження споживача утворюють:

- а) тільки доход споживача;
- б) тільки ціни товарів;
- в) доход споживача і ціни товарів;
- г) доход споживача, ціни товарів та їх корисності.

11. Рівновага споживача на карті байдужості — це:

- а) будь-яка точка на найвищій з кривих байдужості;
- б) будь-яка точка на бюджетній лінії;
- в) будь-яка точка у просторі, обмеженому бюджетною лінією;
- г) точка дотику бюджетної лінії до кривої байдужості.

12. При зниженні ціни на товар X бюджетна лінія змінює положення:

13. Яка із зазначених умов є необхідною для рівноваги споживача?

а) $MRS_{XY} = P_X/P_Y$

б) $I = P_X X + P_Y Y$;

в) $MU_X = \Delta U / \Delta X$, $MU_Y = \Delta U / \Delta Y$;

г) $MRS_{XY} > P_X/P_Y$.

14. Всяка функція корисності являє собою:

а) зв'язок між складовими набору благ і витратами на їх придбання;

б) залежність, відповідно до якої різним наборам благ надаються значення, адекватні перевагам споживача;

в) сукупність усіх наборів благ, які може придбати споживач;

г) зв'язок між кількостями одного блага та інших благ, адекватних за сукупною корисністю.

15. Сукупна корисність зростає, якщо гранична корисність:

а) зростає;

б) спадає;

в) зростає або спадає, але залишається додатною;

г) є від'ємною величиною.

16. Який з наведених нижче переліків значень сукупної корисності ілюструє закон спадної граничної корисності?

а) 20, 30, 40, 50;

б) 20, 28, 34, 38;

в) 20, 40, 80, 160;

г) 20, 35, 55, 80.

17. Який з наведених нижче переліків значень граничної корисності ілюструє закон спадної граничної корисності?

а) 20, 15, 10, 5;

б) 20, 10, 10, 10;

в) 20, 30, 40, 50;

г) 20, 28, 34, 38.

18. Товари X та Y мають відповідно ціни 50 і 80 грош.од., і споживач витрачає весь свій бюджет на купівлю тільки цих товарів, купуючи 5 одиниць X

і 8 одиниць Y . Граничні корисності 5-ї одиниці X і 8-ї одиниці Y однакові. Тоді можна зробити висновок, що:

- а) споживач перебуває в стані рівноваги;
- б) споживачеві треба купувати більше X і менше Y ;
- в) споживачеві треба купувати менше X і більше Y ;
- г) споживачеві треба збільшити купівлю обох товарів.

19. Припустимо, що $MUA / MUB = 7$, а $PA / PB = 5$. Це означає, що:

- а) споживач знаходиться у стані рівноваги;
- б) для досягнення рівноваги варто купувати більше A і менше B ;
- в) для досягнення рівноваги варто купувати більше B і менше A ;
- г) немає правильної відповіді.

20. Ціна товару A дорівнює 3 грош.од., а B — 2 грош.од. Якщо споживач оцінює граничну корисність товару B у 30 ютилей і бажає максимізувати задоволення від покупки A і B , тоді він має прийняти граничну корисність A за:

- а) 20 ютилей;
- б) 45 ютилей;
- в) 30 ютилей;
- г) 15 ютилей.

Практичні завдання

Завдання 1

Споживач витрачає 13 грош. од. на тиждень на помідори та огірки. Гранична корисність помідорів для нього визначається рівнянням $30 - 2X$, де X — кількість помідорів, кг. Гранична корисність огірків становить $19 - 3Y$, де Y — кількість огірків, кг. Ціни товарів відповідно 2 грош. од. та 1 грош. од. Яку кількість помідорів та огірків придбає раціональний споживач?

Завдання 2

Споживач робить вибір між двома товарами X та Y . Граничну корисність кожного з них для споживача наведено в таблиці:

Одиниця товару	MU_X	MU_Y
1	10	24

2	8	20
3	7	18
4	6	16
5	5	12

Яку кількість кожного з товарів купить раціональний споживач, якщо його денний бюджет становить 10 грош.од., а ціни товарів X та Y відповідно 1 грош.од. і 2 грош.од.?

Завдання 3

Студент щомісяця купує яблука і ківі. Таблиця показує корисність, що він одержує від споживання різної кількості яблук (X) і ківі (Y).

Ціна яблук (P_x) — 1 грош. од./кг, а ціна ківі (P_y) — 10 грош. од./кг. Припустимо, що зазвичай студент купує 5 кг яблук і 2 кг ківі.

1. Скільки грошей витрачає студент на купівлю цієї кількості яблук і ківі?
2. Яку корисність він одержує від споживання такої комбінації товарів?
3. Розрахуйте граничну корисність, що він одержує від споживання яблук і ківі.
4. Зобразіть на рисунку криву граничної корисності ківі.
5. Розрахуйте відношення граничної корисності до ціни для кожного з товарів.
6. При якій комбінації двох товарів корисність виявиться максимальною?

Загальна і гранична корисність від споживання двох товарів

Кіль- кість, кг	Яблука			Ківі		
	Корисність (ютіль)	Гранична корисність	$\frac{MU_x}{P_x}$	Корисність (ютіль)	Гранична корисність	$\frac{MU_y}{P_y}$
1	50			200		
2	100			400		
3	140			550		
4	175			670		
5	195			770		
6	205			855		
7	209			920		

Тема 4. Ординалістська теорія поведінки споживача

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Споживач, вибираючи блага, керується певними послідовними індивідуальними вподобаннями. Вони формують систему переваг, яка базується на таких положеннях:

- повна упорядкованість переваг і принципова зіставленість благ та їх наборів;
- транзитивність переваг споживача та його здатність до послідовного перенесення переваг з одних благ та їх наборів на інші;
- раціональність вибору;
- ненасиченість споживача благом.

Система переваг дає змогу моделювати оптимальний вибір споживача за порядковою (ординалістською) функцією корисності. Згідно з нею споживач завжди може визначити, якому набору благ він віддає перевагу, але не може визначити, наскільки цей набір кращий від іншого. Як правило, ординалістська функція корисності досліджується на основі геометричного аналізу із застосуванням спеціального інструментарію.

Певне спрощення вибору споживача зводиться до вибору набору двох благ, кількість яких відкладено по осях системи координат X та Y . Лінії з'єднання точок на площині, що означають однакові за своєю корисністю набори благ, називаються кривими байдужості. Чим далі від початку координат знаходиться крива байдужості, тим більшу корисність вона відображає. Аналіз поведінки споживача за кривими байдужості дає змогу визначити, від якої кількості одного блага (Y) згоден відмовитися споживач задля збільшення іншого блага (X) на одиницю за умов незмінності рівня корисності від набору благ. Показник, який кількісно визначає цей процес, носить назву граничної норми заміщення MRS_{XY} і обчислюється таким чином:

$$MRS_{XY} = \frac{-\Delta Y}{\Delta X} \quad (4.1.),$$

де ΔY — втрати у споживанні Y , одиниць; ΔX — вигоди у споживанні X , одиниць.

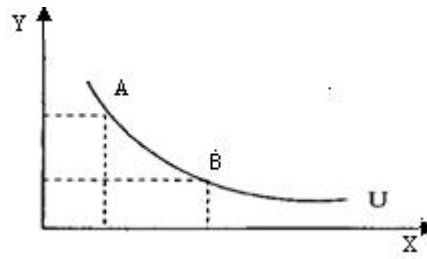

Рис.4.1. Гранична норма заміщення

Корисність блага (U) - це задоволення, яке отримують споживачі при споживанні благ і послуг.

Правило максимізації корисності полягає в тому, що можна максимізувати корисність, якщо розподілити грошовий дохід таким чином, щоб остання грошова одиниця (грн.), витрачена на перший продукт, а також остання грошова одиниця (грн.), витрачена на другий продукт і так далі, принесуть однакову кількість додаткової чи граничної корисності.

Звичайно крива байдужості має спадний характер (опукла вниз, до початку координат). Це відображає ту обставину, що MRS зменшується в міру руху вниз вздовж кривої байдужості, тобто зі збільшенням споживання одного блага замість іншого.

MRS також можна визначити через співвідношення граничних корисностей благ згідно із законом спадної граничної корисності:

$$MRS = \frac{MU_x}{MU_y} (4.2.).$$

Блага, між якими існують співвідношення виключної заміності у споживанні (досконалі субститути), мають криві байдужості у вигляді прямих ліній. Блага, що спільно споживаються для задоволення однієї потреби, в якій вони ніяк не можуть замінити одне одного (досконалі комплементарні блага), мають криві байдужості у вигляді прямих кутів.

Властивості кривих байдужості:

1. Криві байдужості мають негативний нахил.
2. Набори благ на кривих байдужості, які є більш віддаленими від початку координат, мають перевагу над набором благ на менш віддалених кривих.

3. Криві байдужості не перетинаються.

4. Криві байдужості опуклі.

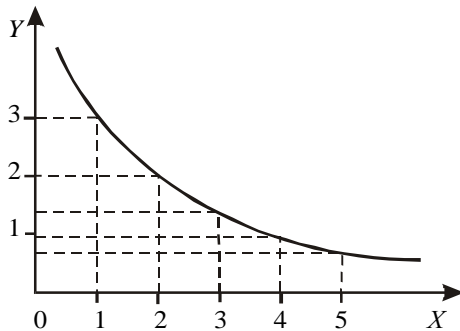

Рис. 4.2. Крива байдужості

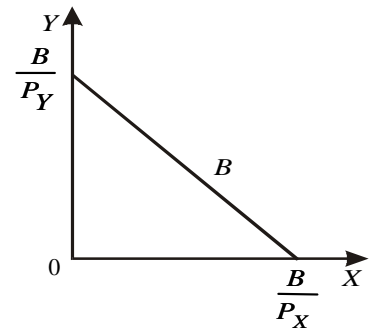

Рис. 4.3. Бюджетна лінія

Ціни на блага та рівень споживчого бюджету враховуються за допомогою бюджетної лінії, що будується в тій самій системі координат, що й крива байдужості (рис. 4.2.).

Кожна точка бюджетної лінії означає для споживача набір товарів, що обходиться йому в однакову суму грошей за незмінних цін на блага. Бюджетна лінія є прямою, її рівняння:

$$B = P_X X + P_Y Y (4.3.),$$

де B — бюджет споживача, грош. од.

Чим далі бюджетна лінія розміщена від початку координат, тим більші бюджетні можливості споживача вона ілюструє. За певного рівня бюджету та незмінності цін для споживача існує відповідна бюджетна лінія, кожна точка якої показує набори благ, при споживанні яких бюджет витрачається повністю. Вона ділить координатну площину на дві частини: праву, де набори є недосяжними, і ліву, де набори є досяжними, але такими, що не вичерпують бюджет.

Нахил бюджетної лінії до осі X визначається як $\tan \alpha$ (рис. 4.3.), тобто як співвідношення цін відповідних благ:

$$\tan \alpha = P_X \div P_Y (4.4.).$$

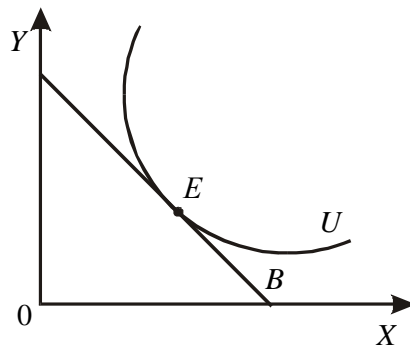

Рис. 4.4. Рівновага споживача

У геометричній інтерпретації задачі споживчого вибору оптимальне рішення досягається у точці, де найвища з можливих кривих байдужості дотична до бюджетної лінії, що й означає найбільш високий з можливих рівнів добробуту (рис. 4.8). У цій точці нахили кривої байдужості та бюджетної лінії збігаються, тому:

$$MRS_{XY} = P_X \div P_Y (4.5.).$$

Маржинальна корисність (MU) - корисність, яку отримує споживач від втрати 1 грн. на даний товар.

Умова рівноваги має наступний вигляд:

$$\frac{MU_X}{MU_Y} = \frac{P_X}{P_Y} (4.6.),$$

або

$$\frac{MU_X}{P_X} = \frac{MU_Y}{P_Y} (4.7.).$$

Це означає, що споживач у стані рівноваги розподіляє свій бюджет таким чином, щоб остання грошова одиниця, витрачена на кожне благо, давала таку саму граничну корисність. Виведений еквімаржинальний принцип рівності зважених граничних корисностей є спільним для обох теоретичних підходів: кардиналістського та ординалістського.

Запитання для самоперевірки

1. У чому відмінність ординалістського та кардиналістського підходів до аналізу поведінки споживача?
2. Яку інформацію містить у собі крива байдужості? Які характерні риси кривих байдужості?
3. У чому суть поняття «гранична норма заміщення одного товару іншим» (з наявного їх набору)? Як змінюється її значення в міру руху вздовж кривої байдужості?
4. Що показує бюджетна лінія? Як зміниться положення бюджетної лінії, якщо грошовий дохід споживача: збільшиться; зменшиться?
Як зміниться положення бюджетної лінії, якщо ціна товару, кількість якого позначається на горизонтальній осі: збільшиться; зменшиться?
5. Яку точку на бюджетній лінії, нанесеній на карту кривих байдужості, вибере споживач, що веде себе раціонально?
6. Охарактеризуйте стан рівноваги споживача, використовуючи основні положення концепції кривих байдужості.
7. Запишіть та поясніть рівняння бюджетної лінії.
8. Гранична норма заміщення благ: сутність та методика визначення.
9. Які Ви знаєте особливості аналізу функції корисності з ординалістських позицій?
10. Назвіть основні елементи переваг системи споживача.
11. Як впливає на поведінку споживача бюджетне обмеження і ціни?
12. Суть раціонального вибору споживача. Поняття рівноваги споживача.

Орієнтовна тематика проблем для наукових досліджень

1. Система переваг споживача та її основні елементи.
2. Криві байдужості як спеціальний інструмент мікроекономічного аналізу.
Карта кривих байдужості.
3. Бюджетне обмеження і можливості споживача.
4. Особливості аналізу функції корисності з ординалістських позицій.

5. Вплив зміни доходу споживача на положення бюджетної лінії та на процес споживання.
6. Множинність благ і повна інформованість споживача як зовнішні умови для здійснення вибору.
7. Оптимум споживача як модель раціонального споживчого вибору.
8. Вирівнювання зважених граничних корисностей і рівновага споживача. Різні випадки досягнення рівноваги: «кутова» і «внутрішня» рівноваги.
9. Наслідок динаміки норми у поясненні форми кривих байдужості. Крайні випадки взаємозаміщення та взаємодоповнення благ.
10. Моделювання поведінки споживача на ринку товарів.
11. Криві байдужості, їх властивості.
13. Застосування корисності в мікроаналізі, її особливості та спосіб досягнення.

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Положення і нахил кривої байдужості для окремого споживача пояснюються:
 - а) його перевагами і розмірами доходу;
 - б) перевагами, розмірами доходу і цінами товарів, що купуються;
 - в) тільки його перевагами;
 - г) тільки цінами товарів, що купуються.
2. Якщо і відносна ціна одного з двох благ, і MRS дорівнюють 5, то споживач може отримати максимальну корисність:
 - а) споживаючи лише одне з цих благ;
 - б) споживаючи обидва блага в однакових кількостях;
 - в) споживаючи обидва блага в даних кількостях;
 - г) інформації недостатньо.
3. У результаті зміни свого доходу та ринкових цін благ споживач знову досягає стану рівноваги. В новому рівноважному наборі граничні корисності всіх благ стали нижчими, ніж були раніше (до зміни доходу і цін). Усі блага, які споживалися раніше, споживаються й тепер, уподобання не змінилися. Про цього споживача напевне можна сказати, що:

а) його добробут знизився;

б) його добробут виріс;

в) його дохід знизився;

г) зросли ціни всіх споживаних ним благ.

4. Якщо гранична норма заміни блага Б благом А знизилася, то відношення ціни блага А до ціни блага Б за оптимального рішення для даного споживача:

а) збільшиться;

б) зменшиться;

в) залишиться незмінним;

г) інформації недостатньо.

5. Якщо гранична норма заміни між двома благами дорівнює $2/3$ за всякого рівня споживання, то ви зробите висновок, що:

а) обидва блага є досконалими субститутами;

б) блага є досконалими комплементарями;

в) крива байдужості благ характеризується спадною MRS;

г) крива байдужості благ опукла назовні від початку координат.

6. Ціна груш та яблук однакова (2 грош. од. за 1кг). Домашня господарка намагається максимізувати свою корисність, купуючи груші та яблука. Як гарний економіст, ви рекомендували б їй:

а) купувати однакову кількість яблук і груш, поки ціна на них однакова;

б) витратити весь свій можливий дохід на груші та яблука;

в) купити таку кількість яблук і груш, щоб MRS між ними дорівнювала 1;

г) зробити б) і в) водночас.

7. Споживач купує лише банани та апельсини. Ціна бананів — 2 грош. од., апельсинів — 1,5 грош. од. Споживач може витратити на ці товари щотижня 16 грош. од. Якщо він максимізує корисність, то його норма граничної заміни апельсинів на банани становитиме:

а) $3/4$;

б) $4/3$;

в) $1/8$;

г) $3/32$.

8. Якщо споживач обирає комбінацію, що представлена точкою з координатами на площині, обмеженій бюджетною лінією, то він:

- а) максимізує корисність;
- б) бажає купити більше товарів, ніж дозволяє бюджет;
- в) неповністю використовує свій бюджет;
- г) перебуває у стані споживчої рівноваги.

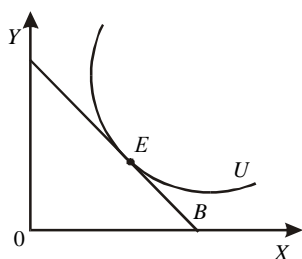
9. Нахил бюджетної лінії відображає:

- а) кількість одного блага, яку споживач згоден поміняти на таку ж кількість іншого блага, щоб залишитися на тому ж рівні добробуту;
- б) межі можливого споживання двох благ при певних цінах на них;
- в) співвідношення цін двох благ;
- г) підвищення граничної норми заміщення одного блага іншим.

10. Щоб максимізувати корисність за обмеженого бюджету, споживач повинен:

- а) не купувати товари низької якості;
- б) бути впевненим що ціна кожного товару дорівнює граничній корисності грошей;
- в) розподіляти дохід таким чином, щоб остання грошова одиниця, витрачена на купівлю товару, приносила такий же приріст корисності, як і грошова одиниця, витрачена на купівлю іншого товару;
- г) урівноважувати граничні корисності останніх одиниць товарів, що купуються.

11. Даний графік зображує

- а) бюджетну лінію;
- б) криву байдужості;
- в) сукупний попит;
- г) рівновагу споживача.

12. Умова рівноваги споживача описується формулою:

а) $\text{tg}\alpha = P_X / P_Y$;

б) $B = P_X X + P_Y Y$;

в) $\frac{MU_X}{MU_Y} = \frac{P_X}{P_Y}$;

г) $MC = TC + K$.

13. Загальна корисність зростає, якщо гранична корисність:

а) Зменшується.

б) Збільшується.

в) Збільшується повільними темпами.

г) Збільшується або зменшується, але є величиною зростаючою.

д) Є спадною величиною.

14. Щоб бути в стані рівноваги (максимізувати корисність), споживач повинен:

а) Не купувати недоброякісних товарів.

б) Бути впевненим, що ціни всіх придбаних товарів пропорційні загальній корисності.

в) Врівноважити граничні корисності останніх одиниць придбаних товарів.

г) Бути впевненим, що ціна кожного товару дорівнює граничній корисності грошей.

д) Розподілити дохід таким чином, щоб остання грошова одиниця, втрачена на придбання будь-якого товару, забезпечила такий же рівень корисності, як і грошова одиниця, втрачена на придбання іншого товару.

15. Алмази мають більш високу ціну, ніж вода, тому що:

а) загальна корисність алмаза вище загальної корисності води;

б) загальна корисність води вище загальної корисності алмазів;

в) при даному обсязі споживання гранична корисність алмазів вище, ніж гранична корисність води;

г) покупці готові в сумі платити більше за алмази, ніж за воду.

16. Криві байдужності не мають таких властивостей:

- а) Крива байдужності, що лежить вище і правіше іншої кривої, являє собою гірші для споживача набори товарів;
- б) криві байдужності мають негативний нахил;
- в) криві байдужності ніколи не перетинаються;
- г) криві байдужності опуклі до початку координат.

17. Розміщення і нахил кривої байдужності для окремого споживача можна пояснити:

- а) Його вподобаннями і розмірами доходу.
- б) Тільки цінами товарів, які він купує.
- в) Вподобаннями, розмірами доходу, цінами товарів, що купує.
- г) Тільки вподобаннями.
- д) Цінами товарів, які купує, і розмірами доходу.

18. Якщо споживач вибирає комбінацію, яка зображується точкою, що лежить на площині, обмеженій бюджетною лінією, то він:

- а) Максимізує корисність.
- б) Може придбати більше товарів, ніж дозволяє його бюджет.
- в) Не повністю використовує свій бюджет.
- г) Перебуває в стані споживчої рівноваги.
- д) Правильної відповіді немає.

19. Бюджетна лінія не змінить свого положення, якщо...

- а) ціна товару X упаде на стільки ж відсотків, що і ціна товару Y;
- б) ціна товару X зросте на стільки ж відсотків, на скільки ціна товару Y упаде;
- в) як ціни, так і дохід зміняться в однаковій пропорції;
- г) ціни упадуть, а дохід у тій же пропорції зросте.

20. Кардиналістський підхід до поняття корисності на відміну від ординалістського підходу:

- а) не вимагає порівнянності корисностей різних благ;
- б) не вимагає виміру величини корисності;
- в) не вимагає незалежності корисностей одна від одної;
- г) припускає можливість визначення кількісної величини корисності.

21. Криві байдужності - це криві:

- а) рівної кількості двох благ;
- б) однакового рівня корисності наборів товарів;
- в) рівного доходу споживання;
- г) рівність цін двох товарів.

22. Споживча рівновага на карті байдужості - це:

- а) Будь-який перетин бюджетної лінії і кривої байдужості.
- б) Будь-яка точка на найвищій із кривих байдужості.
- в) Точка дотику кривої байдужості до бюджетної лінії.
- г) Будь-яка точка, розміщена на бюджетній лінії.
- д) Будь-яка точка, розміщена в просторі обмеженому бюджетною лінією.

23. Збільшення доходу споживача графічно можна виразити:

- а) Зміною нахилу бюджетної лінії.
- б) Паралельним переміщенням бюджетної лінії вправо.
- в) Паралельним переміщенням бюджетної лінії вліво.
- г) Зменшенням нахилу бюджетної лінії.
- д) Збільшенням нахилу бюджетної лінії.

24. Яка з формул обчислює граничну норму заміни:

- а) $MC=A$
- б) $MRS_{xy} = \Delta Q_y / \Delta Q_x$
- в) $Y=X+C$
- г) $TC=A+B$.

Практичні завдання

Завдання 1

Обґрунтуйте форму та нахил кривих байдужості для різних випадків вибору споживача:

- а) для звичайних товарів;
- б) для товарів, що є досконалими комплементарями;
- в) для товарів, що є досконалими субститутами;
- г) для товарів, один з яких — антиблаго.

Завдання 2

Встановіть відповідність у вигляді комбінації цифр і букв.

- А. Рівняння бюджетної лінії.
- Б. Умова рівноваги споживача.
- В. Величина, що характеризує нахил кривої байдужості.
- Г. Величина, що визначає нахил бюджетної лінії.
- Д. Зважена корисність.

1. $-P_y : P_x$
2. $M = P_x \cdot X + P_y \cdot Y$
3. $MU_a / P_a = MU_b / P_b = \dots MU_n / P_n =$
4. $MPS = - \Delta Y / \Delta X$
5. $MU_a : P_a$

Завдання 3

Користуючись припущенням про транзитивність переваг споживача, доведіть, що криві байдужості за інших однакових умов не перетинаються.

Завдання 4

Якщо криві байдужості — прямі лінії, що мають такий само від'ємний нахил, як і бюджетна лінія, то чи існує єдина комбінація товарів, що максимізує корисність?

Завдання 5

Оцініть правильність висловлювань:

1. Якщо зростає ваш дохід, лінія вашого бюджетного обмеження зміщується праворуч паралельно лінії, що існувала раніше.
2. Згідно з еквімаржинальним принципом ціна кожного блага в оптимальному для кожного споживача випадку має дорівнювати граничній корисності відповідного блага.
3. Споживач максимізує корисність, якщо його бюджетна лінія перетинає криву байдужості.
4. Зміни у величині доходу (бюджету) спричиняють зміни нахилу бюджетної лінії.

5. Аналіз споживчого вибору за кривою байдужості виходить з припущення, що корисності благ можна кількісно виміряти.

Завдання 6

Уявіть, що зважена гранична корисність (в розрахунку на 1 грош. од.) у сорочки — 5 одиниць, а у пари черевиків — 10 одиниць. Чи досягаєте ви рівноваги при споживанні цих двох товарів? Поясніть відповідь. Зобразіть графічно криві байдужості для цих товарів. Покажіть, чому наведені дані про граничну корисність і ціну відповідають перетину вашої бюджетної лінії та кривої байдужості. Як ви маєте змінити споживання цих товарів, щоб досягти рівноваги.

Задачі

Задача № 1

Дані, наведені у таблиці, характеризують криві байдужості деякого споживача. Зобразіть цю криву байдужості графічно, відкладаючи кількість товару X на горизонтальній осі, а кількість товару Y — на вертикальній.

Набір	Кількість одиниць X	Кількість одиниць Y
A1	2	10
A2	3	8
A3	5	6
A4	7	5
A5	10	4

Проведіть бюджетну лінію споживача, якщо відомо, що ціни на товари X та Y становлять відповідно 10 і 7,5 грош. од., а дохід споживача — 90 грош. од. Вкажіть оптимальний набір товарів X та Y, купуючи який споживач максимізує корисність.

Задача № 2

Графічне зображення вибору споживача наведено на рис. 4.5. Рівновага споживача досягається в точці E .

а) знайдіть величину місячного доходу споживача, якщо відомо, що ціна товару X становить 20 грош. од.

б) якою у такому випадку має бути ціна на товар Y ?

в) запишіть рівняння зображеної бюджетної лінії.

г) визначте граничну норму заміни товару X товаром Y у точці E .

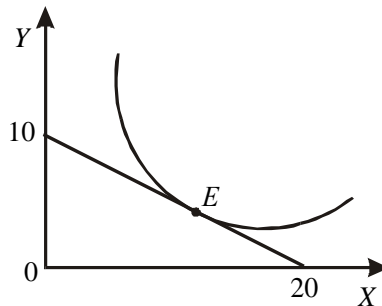

Рис. 4.5. Вибір споживача

Задача № 3

Відома функція корисності споживача: $U = f(Q_A, Q_B)$, де Q_A, Q_B — кількість двох різних благ. Бюджет споживача становить 36 грош. од. За даних обставин споживач послідовно купує два набори благ: $Q_A = 6; Q_B = 2$ та $Q_A = 3; Q_B = 4$, оскільки визнає їх однаково корисними. Визначте рівновагу споживача та зобразіть результат графічно.

Тема 4. Ординалістська теорія поведінки споживача

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Споживач, вибираючи блага, керується певними послідовними індивідуальними вподобаннями. Вони формують систему переваг, яка базується на таких положеннях:

- повна упорядкованість переваг і принципова зіставленість благ та їх наборів;
- транзитивність переваг споживача та його здатність до послідовного перенесення переваг з одних благ та їх наборів на інші;
- раціональність вибору;
- ненасиченість споживача благом.

Система переваг дає змогу моделювати оптимальний вибір споживача за порядковою (ординалістською) функцією корисності. Згідно з нею споживач завжди може визначити, якому набору благ він віддає перевагу, але не може визначити, наскільки цей набір кращий від іншого. Як правило, ординалістська функція корисності досліджується на основі геометричного аналізу із застосуванням спеціального інструментарію.

Певне спрощення вибору споживача зводиться до вибору набору двох благ, кількість яких відкладено по осях системи координат X та Y . Лінії з'єднання точок на площині, що означають однакові за своєю корисністю набори благ, називаються кривими байдужості. Чим далі від початку координат знаходиться крива байдужості, тим більшу корисність вона відображає. Аналіз поведінки споживача за кривими байдужості дає змогу визначити, від якої кількості одного блага (Y) згоден відмовитися споживач задля збільшення іншого блага (X) на одиницю за умов незмінності рівня корисності від набору благ. Показник, який кількісно визначає цей процес, носить назву граничної норми заміщення MRS_{XY} і обчислюється таким чином:

$$MRS_{XY} = \frac{-\Delta Y}{\Delta X} \quad (4.1.),$$

де ΔY — втрати у споживанні Y , одиниць; ΔX — вигоди у споживанні X , одиниць.

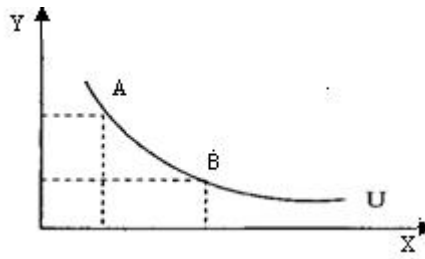

Рис.4.1. Гранична норма заміщення

Корисність блага (U) - це задоволення, яке отримують споживачі при споживанні благ і послуг.

Правило максимізації корисності полягає в тому, що можна максимізувати корисність, якщо розподілити грошовий дохід таким чином, щоб остання грошова одиниця (грн.), витрачена на перший продукт, а також остання грошова одиниця (грн.), витрачена на другий продукт і так далі, принесуть однакову кількість додаткової чи граничної корисності.

Звичайно крива байдужості має спадний характер (опукла вниз, до початку координат). Це відображає ту обставину, що MRS зменшується в міру руху вниз вздовж кривої байдужості, тобто зі збільшенням споживання одного блага замість іншого.

MRS також можна визначити через співвідношення граничних корисностей благ згідно із законом спадної граничної корисності:

$$MRS = \frac{MU_x}{MU_y} (4.2.).$$

Блага, між якими існують співвідношення виключної заміності у споживанні (досконалі субститути), мають криві байдужості у вигляді прямих ліній. Блага, що спільно споживаються для задоволення однієї потреби, в якій вони ніяк не можуть замінити одне одного (досконалі комплементарні блага), мають криві байдужості у вигляді прямих кутів.

Властивості кривих байдужості:

1. Криві байдужості мають негативний нахил.
2. Набори благ на кривих байдужості, які є більш віддаленими від початку координат, мають перевагу над набором благ на менш віддалених кривих.

3. Криві байдужості не перетинаються.

4. Криві байдужості опуклі.

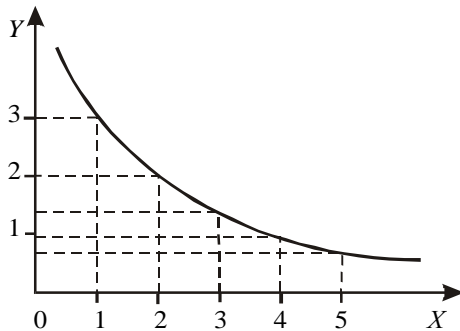

Рис. 4.2. Крива байдужості

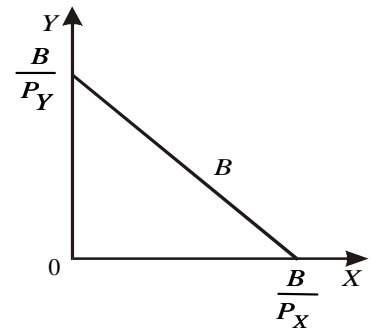

Рис. 4.3. Бюджетна лінія

Ціни на блага та рівень споживчого бюджету враховуються за допомогою бюджетної лінії, що будується в тій самій системі координат, що й крива байдужості (рис. 4.2.).

Кожна точка бюджетної лінії означає для споживача набір товарів, що обходиться йому в однакову суму грошей за незмінних цін на блага. Бюджетна лінія є прямою, її рівняння:

$$B = P_X X + P_Y Y (4.3.),$$

де B — бюджет споживача, грош. од.

Чим далі бюджетна лінія розміщена від початку координат, тим більші бюджетні можливості споживача вона ілюструє. За певного рівня бюджету та незмінності цін для споживача існує відповідна бюджетна лінія, кожна точка якої показує набори благ, при споживанні яких бюджет витрачається повністю. Вона ділить координатну площину на дві частини: праву, де набори є недосяжними, і ліву, де набори є досяжними, але такими, що не вичерпують бюджет.

Нахил бюджетної лінії до осі X визначається як $\tan \alpha$ (рис. 4.3.), тобто як співвідношення цін відповідних благ:

$$\tan \alpha = P_X \div P_Y (4.4.).$$

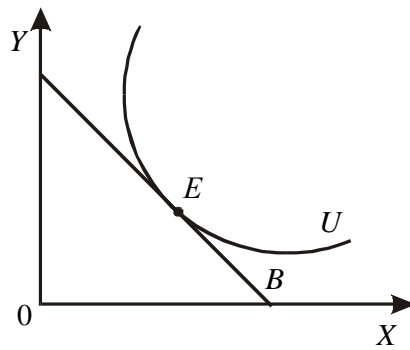

Рис. 4.4. Рівновага споживача

У геометричній інтерпретації задачі споживчого вибору оптимальне рішення досягається у точці, де найвища з можливих кривих байдужості дотична до бюджетної лінії, що й означає найбільш високий з можливих рівнів добробуту (рис. 4.8). У цій точці нахили кривої байдужості та бюджетної лінії збігаються, тому:

$$MRS_{XY} = P_X \div P_Y (4.5.).$$

Маржинальна корисність (MU) - корисність, яку отримує споживач від втрати 1 грн. на даний товар.

Умова рівноваги має наступний вигляд:

$$\frac{MU_X}{MU_Y} = \frac{P_X}{P_Y} (4.6.),$$

або

$$\frac{MU_X}{P_X} = \frac{MU_Y}{P_Y} (4.7.).$$

Це означає, що споживач у стані рівноваги розподіляє свій бюджет таким чином, щоб остання грошова одиниця, витрачена на кожне благо, давала таку саму граничну корисність. Виведений еквімаржинальний принцип рівності зважених граничних корисностей є спільним для обох теоретичних підходів: кардиналістського та ординалістського.

Запитання для самоперевірки

1. У чому відмінність ординалістського та кардиналістського підходів до аналізу поведінки споживача?
2. Яку інформацію містить у собі крива байдужості? Які характерні риси кривих байдужості?
3. У чому суть поняття «гранична норма заміщення одного товару іншим» (з наявного їх набору)? Як змінюється її значення в міру руху вздовж кривої байдужості?
4. Що показує бюджетна лінія? Як зміниться положення бюджетної лінії, якщо грошовий дохід споживача: збільшиться; зменшиться?
Як зміниться положення бюджетної лінії, якщо ціна товару, кількість якого позначається на горизонтальній осі: збільшиться; зменшиться?
5. Яку точку на бюджетній лінії, нанесеній на карту кривих байдужості, вибере споживач, що веде себе раціонально?
6. Охарактеризуйте стан рівноваги споживача, використовуючи основні положення концепції кривих байдужості.
7. Запишіть та поясніть рівняння бюджетної лінії.
8. Гранична норма заміщення благ: сутність та методика визначення.
9. Які Ви знаєте особливості аналізу функції корисності з ординалістських позицій?
10. Назвіть основні елементи переваг системи споживача.
11. Як впливає на поведінку споживача бюджетне обмеження і ціни?
12. Суть раціонального вибору споживача. Поняття рівноваги споживача.

Орієнтовна тематика проблем для наукових досліджень

1. Система переваг споживача та її основні елементи.
2. Криві байдужості як спеціальний інструмент мікроекономічного аналізу.
Карта кривих байдужості.
3. Бюджетне обмеження і можливості споживача.
4. Особливості аналізу функції корисності з ординалістських позицій.

5. Вплив зміни доходу споживача на положення бюджетної лінії та на процес споживання.
6. Множинність благ і повна інформованість споживача як зовнішні умови для здійснення вибору.
7. Оптимум споживача як модель раціонального споживчого вибору.
8. Вирівнювання зважених граничних корисностей і рівновага споживача. Різні випадки досягнення рівноваги: «кутова» і «внутрішня» рівноваги.
9. Наслідок динаміки норми у поясненні форми кривих байдужості. Крайні випадки взаємозаміщення та взаємодоповнення благ.
10. Моделювання поведінки споживача на ринку товарів.
11. Криві байдужості, їх властивості.
13. Застосування корисності в мікроаналізі, її особливості та спосіб досягнення.

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Положення і нахил кривої байдужості для окремого споживача пояснюються:
 - а) його перевагами і розмірами доходу;
 - б) перевагами, розмірами доходу і цінами товарів, що купуються;
 - в) тільки його перевагами;
 - г) тільки цінами товарів, що купуються.
2. Якщо і відносна ціна одного з двох благ, і MRS дорівнюють 5, то споживач може отримати максимальну корисність:
 - а) споживаючи лише одне з цих благ;
 - б) споживаючи обидва блага в однакових кількостях;
 - в) споживаючи обидва блага в даних кількостях;
 - г) інформації недостатньо.
3. У результаті зміни свого доходу та ринкових цін благ споживач знову досягає стану рівноваги. В новому рівноважному наборі граничні корисності всіх благ стали нижчими, ніж були раніше (до зміни доходу і цін). Усі блага, які споживалися раніше, споживаються й тепер, уподобання не змінилися. Про цього споживача напевне можна сказати, що:

а) його добробут знизився;

б) його добробут виріс;

в) його дохід знизився;

г) зросли ціни всіх споживаних ним благ.

4. Якщо гранична норма заміни блага Б благом А знизилася, то відношення ціни блага А до ціни блага Б за оптимального рішення для даного споживача:

а) збільшиться;

б) зменшиться;

в) залишиться незмінним;

г) інформації недостатньо.

5. Якщо гранична норма заміни між двома благами дорівнює $2/3$ за всякого рівня споживання, то ви зробите висновок, що:

а) обидва блага є досконалими субститутами;

б) блага є досконалими комплементарями;

в) крива байдужості благ характеризується спадною MRS;

г) крива байдужості благ опукла назовні від початку координат.

6. Ціна груш та яблук однакова (2 грош. од. за 1кг). Домашня господарка намагається максимізувати свою корисність, купуючи груші та яблука. Як гарний економіст, ви рекомендували б їй:

а) купувати однакову кількість яблук і груш, поки ціна на них однакова;

б) витратити весь свій можливий дохід на груші та яблука;

в) купити таку кількість яблук і груш, щоб MRS між ними дорівнювала 1;

г) зробити б) і в) водночас.

7. Споживач купує лише банани та апельсини. Ціна бананів — 2 грош. од., апельсинів — 1,5 грош. од. Споживач може витратити на ці товари щотижня 16 грош. од. Якщо він максимізує корисність, то його норма граничної заміни апельсинів на банани становитиме:

а) $3/4$;

б) $4/3$;

в) $1/8$;

г) $3/32$.

8. Якщо споживач обирає комбінацію, що представлена точкою з координатами на площині, обмеженій бюджетною лінією, то він:

- а) максимізує корисність;
- б) бажає купити більше товарів, ніж дозволяє бюджет;
- в) неповністю використовує свій бюджет;
- г) перебуває у стані споживчої рівноваги.

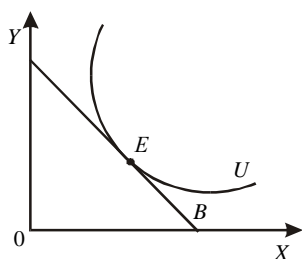
9. Нахил бюджетної лінії відображає:

- а) кількість одного блага, яку споживач згоден поміняти на таку ж кількість іншого блага, щоб залишитися на тому ж рівні добробуту;
- б) межі можливого споживання двох благ при певних цінах на них;
- в) співвідношення цін двох благ;
- г) підвищення граничної норми заміщення одного блага іншим.

10. Щоб максимізувати корисність за обмеженого бюджету, споживач повинен:

- а) не купувати товари низької якості;
- б) бути впевненим що ціна кожного товару дорівнює граничній корисності грошей;
- в) розподіляти дохід таким чином, щоб остання грошова одиниця, витрачена на купівлю товару, приносила такий же приріст корисності, як і грошова одиниця, витрачена на купівлю іншого товару;
- г) урівноважувати граничні корисності останніх одиниць товарів, що купуються.

11. Даний графік зображує

- а) бюджетну лінію;
- б) криву байдужості;
- в) сукупний попит;
- г) рівновагу споживача.

12. Умова рівноваги споживача описується формулою:

а) $\text{tg}\alpha = P_X / P_Y$;

б) $B = P_X X + P_Y Y$;

в) $\frac{MU_X}{MU_Y} = \frac{P_X}{P_Y}$;

г) $MC = TC + K$.

13. Загальна корисність зростає, якщо гранична корисність:

а) Зменшується.

б) Збільшується.

в) Збільшується повільними темпами.

г) Збільшується або зменшується, але є величиною зростаючою.

д) Є спадною величиною.

14. Щоб бути в стані рівноваги (максимізувати корисність), споживач повинен:

а) Не купувати недоброякісних товарів.

б) Бути впевненим, що ціни всіх придбаних товарів пропорційні загальній корисності.

в) Врівноважити граничні корисності останніх одиниць придбаних товарів.

г) Бути впевненим, що ціна кожного товару дорівнює граничній корисності грошей.

д) Розподілити дохід таким чином, щоб остання грошова одиниця, втрачена на придбання будь-якого товару, забезпечила такий же рівень корисності, як і грошова одиниця, втрачена на придбання іншого товару.

15. Алмази мають більш високу ціну, ніж вода, тому що:

а) загальна корисність алмаза вище загальної корисності води;

б) загальна корисність води вище загальної корисності алмазів;

в) при даному обсязі споживання гранична корисність алмазів вище, ніж гранична корисність води;

г) покупці готові в сумі платити більше за алмази, ніж за воду.

16. Криві байдужності не мають таких властивостей:

- а) Крива байдужності, що лежить вище і правіше іншої кривої, являє собою гірші для споживача набори товарів;
- б) криві байдужності мають негативний нахил;
- в) криві байдужності ніколи не перетинаються;
- г) криві байдужності опуклі до початку координат.

17. Розміщення і нахил кривої байдужності для окремого споживача можна пояснити:

- а) Його вподобаннями і розмірами доходу.
- б) Тільки цінами товарів, які він купує.
- в) Вподобаннями, розмірами доходу, цінами товарів, що купує.
- г) Тільки вподобаннями.
- д) Цінами товарів, які купує, і розмірами доходу.

18. Якщо споживач вибирає комбінацію, яка зображується точкою, що лежить на площині, обмеженій бюджетною лінією, то він:

- а) Максимізує корисність.
- б) Може придбати більше товарів, ніж дозволяє його бюджет.
- в) Не повністю використовує свій бюджет.
- г) Перебуває в стані споживчої рівноваги.
- д) Правильної відповіді немає.

19. Бюджетна лінія не змінить свого положення, якщо...

- а) ціна товару X упаде на стільки ж відсотків, що і ціна товару Y;
- б) ціна товару X зросте на стільки ж відсотків, на скільки ціна товару Y упаде;
- в) як ціни, так і дохід зміняться в однаковій пропорції;
- г) ціни упадуть, а дохід у тій же пропорції зросте.

20. Кардиналістський підхід до поняття корисності на відміну від ординалістського підходу:

- а) не вимагає порівнянності корисностей різних благ;
- б) не вимагає виміру величини корисності;
- в) не вимагає незалежності корисностей одна від одної;
- г) припускає можливість визначення кількісної величини корисності.

21. Криві байдужності - це криві:

- а) рівної кількості двох благ;
- б) однакового рівня корисності наборів товарів;
- в) рівного доходу споживання;
- г) рівність цін двох товарів.

22. Споживча рівновага на карті байдужості - це:

- а) Будь-який перетин бюджетної лінії і кривої байдужості.
- б) Будь-яка точка на найвищій із кривих байдужості.
- в) Точка дотику кривої байдужості до бюджетної лінії.
- г) Будь-яка точка, розміщена на бюджетній лінії.
- д) Будь-яка точка, розміщена в просторі обмеженому бюджетною лінією.

23. Збільшення доходу споживача графічно можна виразити:

- а) Зміною нахилу бюджетної лінії.
- б) Паралельним переміщенням бюджетної лінії вправо.
- в) Паралельним переміщенням бюджетної лінії вліво.
- г) Зменшенням нахилу бюджетної лінії.
- д) Збільшенням нахилу бюджетної лінії.

24. Яка з формул обчислює граничну норму заміни:

- а) $MC=A$
- б) $MRS_{xy} = \Delta Q_y / \Delta Q_x$
- в) $Y=X+C$
- г) $TC=A+B$.

Практичні завдання

Завдання 1

Обґрунтуйте форму та нахил кривих байдужості для різних випадків вибору споживача:

- а) для звичайних товарів;
- б) для товарів, що є досконалими комплементарями;
- в) для товарів, що є досконалими субститутами;
- г) для товарів, один з яких — антиблаго.

Завдання 2

Встановіть відповідність у вигляді комбінації цифр і букв.

- А. Рівняння бюджетної лінії.
- Б. Умова рівноваги споживача.
- В. Величина, що характеризує нахил кривої байдужості.
- Г. Величина, що визначає нахил бюджетної лінії.
- Д. Зважена корисність.

6. $-P_y : P_y$

7. $M = P_x \cdot X + P_y \cdot Y$

8. $MU_a / P_a = MU_b / P_b = \dots MU_n / P_n =$

9. $MPS = - \Delta Y / \Delta X$

10. $MU_a : P_a$

Завдання 3

Користуючись припущенням про транзитивність переваг споживача, доведіть, що криві байдужості за інших однакових умов не перетинаються.

Завдання 4

Якщо криві байдужості — прямі лінії, що мають такий само від'ємний нахил, як і бюджетна лінія, то чи існує єдина комбінація товарів, що максимізує корисність?

Завдання 5

Оцініть правильність висловлювань:

1. Якщо зростає ваш дохід, лінія вашого бюджетного обмеження зміщується праворуч паралельно лінії, що існувала раніше.
2. Згідно з еквімаржинальним принципом ціна кожного блага в оптимальному для кожного споживача випадку має дорівнювати граничній корисності відповідного блага.
3. Споживач максимізує корисність, якщо його бюджетна лінія перетинає криву байдужості.
4. Зміни у величині доходу (бюджету) спричиняють зміни нахилу бюджетної лінії.

5. Аналіз споживчого вибору за кривою байдужості виходить з припущення, що корисності благ можна кількісно виміряти.

Завдання 6

Уявіть, що зважена гранична корисність (в розрахунку на 1 грош. од.) у сорочки — 5 одиниць, а у пари черевиків — 10 одиниць. Чи досягаєте ви рівноваги при споживанні цих двох товарів? Поясніть відповідь. Зобразіть графічно криві байдужості для цих товарів. Покажіть, чому наведені дані про граничну корисність і ціну відповідають перетину вашої бюджетної лінії та кривої байдужості. Як ви маєте змінити споживання цих товарів, щоб досягти рівноваги.

Задачі

Задача № 1

Дані, наведені у таблиці, характеризують криві байдужості деякого споживача. Зобразіть цю криву байдужості графічно, відкладаючи кількість товару X на горизонтальній осі, а кількість товару Y — на вертикальній.

Набір	Кількість одиниць	
	X	Y
A1	2	10
A2	3	8
A3	5	6
A4	7	5
A5	10	4

Проведіть бюджетну лінію споживача, якщо відомо, що ціни на товари X та Y становлять відповідно 10 і 7,5 грош. од., а дохід споживача — 90 грош. од. Вкажіть оптимальний набір товарів X та Y, купуючи який споживач максимізує корисність.

Задача № 2

Графічне зображення вибору споживача наведено на рис. 4.5. Рівновага споживача досягається в точці E .

а) знайдіть величину місячного доходу споживача, якщо відомо, що ціна товару X становить 20 грош. од.

б) якою у такому випадку має бути ціна на товар Y ?

в) запишіть рівняння зображеної бюджетної лінії.

г) визначте граничну норму заміни товару X товаром Y у точці E .

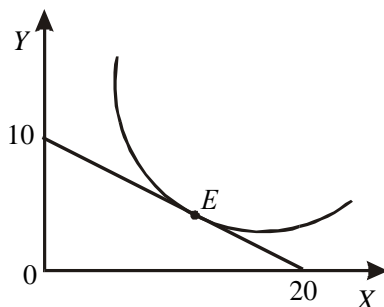

Рис. 4.5. Вибір споживача

Задача № 3

Відома функція корисності споживача: $U = f(Q_A, Q_B)$, де Q_A, Q_B — кількість двох різних благ. Бюджет споживача становить 36 грош. од. За даних обставин споживач послідовно купує два набори благ: $Q_A = 6; Q_B = 2$ та $Q_A = 3; Q_B = 4$, оскільки визнає їх однаково корисними. Визначте рівновагу споживача та зобразіть результат графічно.

Тема 5. Моделювання поведінки споживача на ринку товарів Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Якщо ввести в модель споживацького вибору положення про вибір між даним товаром та всіма іншими товарами, то це передусім позначиться на уявленні про структуру витрат бюджету. У цьому випадку розширене бюджетне обмеження матиме такий вигляд:

$$I = P_X Q_X + \sum P_{Y_i} Q_{Y_i} \quad (5.1)$$

Дещо інакше за цих умов буде тлумачитися й лінія бюджетних обмежень. Тепер на графіку, з одного боку, буде кількість товару X , яку може придбати споживач, виходячи з його доходу, а з іншого — витрати в грошовій формі на придбання всіх інших товарів (рис. 5.1). Точка перетину бюджетної лінії з віссю Y відповідатиме загальному рівню доходу споживача.

Нахил цієї лінії буде постійним (оскільки вона пряма) і дорівнюватиме тангенсу кута α :

$$\operatorname{tg} \alpha = I/Q_X = P_X \quad (5.2)$$

Можна також побудувати криву байдужості для споживача з урахуванням нових припущень (рис. 5.2). Звертаємо увагу на те, що у цьому випадку цінність усіх інших товарів для споживача набуває грошового виразу.

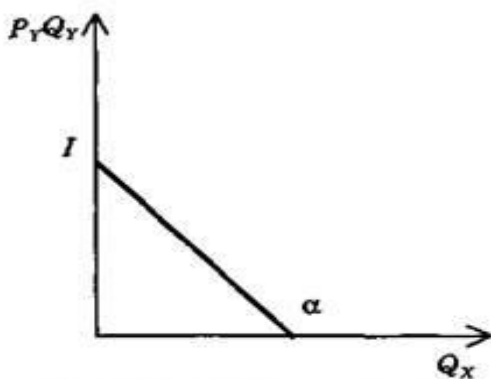

Рис. 5.1. Лінія розширеного бюджетного обмеження

Якщо припустити, що гранична корисність грошей для споживача залишається незмінною, то гранична норма заміщення у кожній точці кривої байдужості буде дорівнювати граничній корисності товару X , вираженій у

грошовій формі (MU_X). Тому нахил кривої байдужості збігатиметься з нахилом лінії бюджетних обмежень у тій точці, де гранична корисність товару X, виражена в грошах, збігатиметься з ціною товару X. інакше кажучи, рівновага споживача досягається за умови рівності товару для нього та витрат на його придбання:

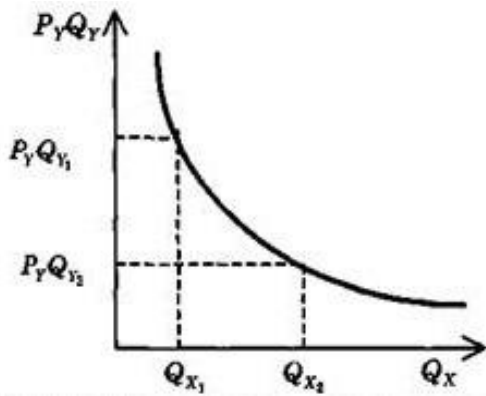
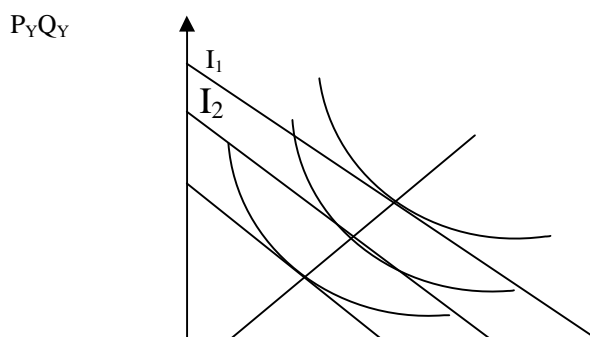

Рис. 5.2. Крива байдужості при виборі товару X з усієї маси товарів

$$MU_X = P_X \quad (5.3)$$

За менших обсягів закупок гранична корисність товару буде більша, ніж ціна, що спонукає до збільшення кількості товару X. Якщо закупки виявляться більшими, ніж рівноважний обсяг, то ціна товару перевищить його корисність, що підштовхуватиме споживача до зменшення закупок. Рівновага буде тоді, коли гранична корисність, як максимальна сума грошей, від якої споживач хотів би відмовитися задля отримання додаткової одиниці товару, зрівняється з його ціною.

Рішення споживача про придбання товару X у певних обсягах залежить не тільки від його уподобань та переваг, а й від рівня доходу. Якщо на графіку, де показані точки рівноваги споживача при різних рівнях його доходу, провести лінію, що проходить через ці точки, то отримаємо криву "дохід—споживання" (рис. 5.3). Ця крива показує, як кількість товару X, що споживається за певний час, змінюватиметься залежно від зміни доходу і тільки доходу.

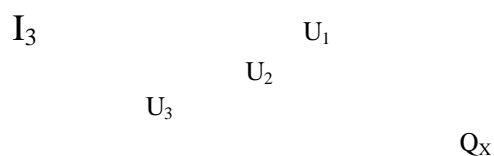

Рис.5.3. Крива «доход – споживання»

Характер кривої "доход—споживання" буде залежати від оцінки товару споживачем. Нормальні товари — це такі товари, які людина споживає у більшій кількості, коли зростає її дохід. Неякісні товари — це такі товари, споживання яких зменшується за умови зростання доходу споживача. Слід зазначити, що належність товару до групи нормальних чи неякісних залежить не стільки від його специфічних властивостей, скільки від сприйняття цього товару споживачем. Те, що для одного споживача буде нормальним товаром, інший оцінюватиме його як неякісний.

Крім того, оцінка товару змінюється залежно від доходів споживача. Так, при певному рівні доходу поїздка до іншого міста на власному автомобілі буде сприйматися як нормальний товар, і кількість таких поїздок збільшуватиметься із збільшенням доходів споживача. Проте, коли доходи зростуть до певного рівня, споживач сприйматиме кількогадинну поїздку як неякісну, віддаватиме перевагу перельоту літаком, а тому поїздка на власному автомобілі перетвориться у неякісний товар.

Таким чином, для нормальних товарів крива "доход—споживання" матиме зростаючий характер, для неякісних — спадний.

Разом з тим, є група товарів, яка не належить ні до нормальних, ні до неякісних. Обсяги їх споживання не залежать від рівня доходу споживача. Це порівняно дешеві товари, які не мають ефективних субститутів. Малоймовірно, що хтось у разі зростання доходу збільшить чи зменшить споживання, наприклад, солі. Отже, крива "доход—споживання" для цієї групи товарів матиме вигляд вертикальної прямої лінії (рис. 5.4).

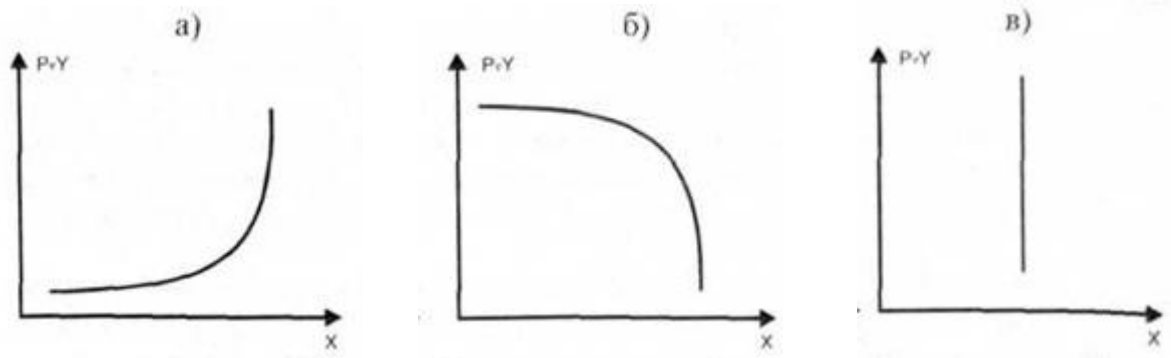

Рис 5.4. Криві «доход – споживання» для різних категорій товарів;
 а – нормальний; б – неякісний; в – нейтральний

Від кривої "доход—споживання" легко перейти до так званих кривих Енгеля. Ернст Енгель (1821— 1896) — англійський економіст, який вивчав, як у XIX ст. характер споживання товарів і послуг, який змінювався залежно від доходу сім'ї. Крива Енгеля показує співвідношення між доходом і обсягом споживання певного товару при незмінності інших факторів, що впливають на попит (рис. 5.5).

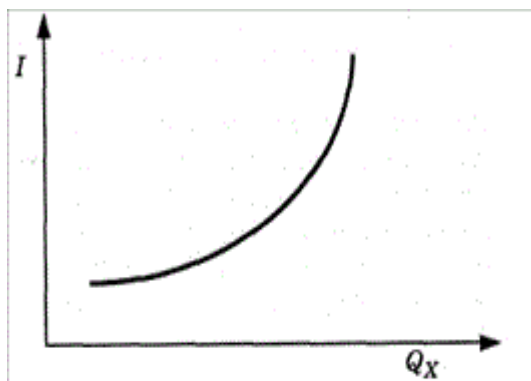

Рис 5.5. Крива Енгеля

Для більшості нормальних товарів крива Енгеля має зростаючий характер із затуханням, тобто певний приріст доходу спричинює менший приріст споживання товару x . Це насамперед пояснюється дією закону спадної граничної корисності. Однак для певної групи варів крива Енгеля може зростати з прискоренням. До цієї групи належать предмети розкоші, споживання зростає швидше, ніж зростає дохід споживача. Ці залежності були помічені й сформульовані Енгелем і ввійшли в економічну теорію як закони Енгеля:

1. При незмінних цінах на всі блага частка сімейного бюджету, що витрачається на продукти споживання, має тенденцію до зменшення за умови зростання доходів сім'ї.

2. Споживання освітніх, юридичних, медичних послуг і послуг, пов'язаних з відпочинком, має тенденцію зростати швидше, ніж зростають доходи.

Якщо ціна товару X змінюється, то можливості споживача придбати різні набори товарів теж змінюються. З одного боку, зниження цін на товар X робить його привабливішим для споживача, оскільки він стає дешевшим щодо товарів-субститутів. З іншого боку, вивільнення коштів від здешевлення покупки товару X дає змогу людині збільшити споживання інших товарів. Таким чином, зростає реальний дохід споживача, хоча його номінальний дохід залишається попереднім.

Реакція споживача на таке зростання реального доходу значною мірою буде залежати від його ставлення до споживчих якостей товару. Щоб моделювати поведінку споживача, слід розмежовувати дію двох ефектів, які спостерігаються при зміні цін на один з товарів.

Ефект доходу — це тільки ті зміни у споживанні, що спричинені зміною реального доходу споживача під впливом руху цін. Як було з'ясовано раніше, зростання доходу суперечливо впливає на споживання нормальних та неякісних товарів: якщо із збільшенням доходу споживання нормальних товарів зростає, то споживання неякісних — зменшується.

Ефект заміщення — це тільки ті зміни у споживанні товару, які є результатом змін цін цього товару відносно цін на інші товари. Цей ефект спрацьовує однаково і щодо нормальних, і щодо неякісних товарів.

Досліджуючи криві «доход–споживання» та криві Енгеля, ми виходячи з припущення, що змінюється лише дохід, а інші фактори попиту залишаються незмінними. Якщо змінити вихідні посилення, зафіксувати як незмінний дохід, а ввести в модель як економічну змінну ціни, то можна побудувати криву «ціна – споживання».

Крива «ціна – споживання» показує, як змінюється обсяг закупок товару X (точки F_1 , F_2 , F_3 на рис. 5.6) при переході до іншого рівня цін на цей товар за умови незмінності всіх інших факторів попиту.

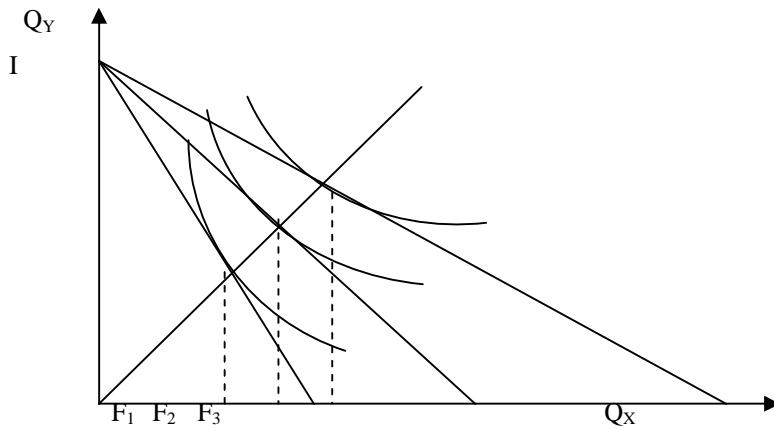

Рис 5.6. Крива «ціна – споживання»

Від кривої «ціна – споживання» можна перейти до кривої індивідуального попиту. Тангенс кута нахилу ліній бюджетних обмежень відповідає ціні товару X. Легко помітити, що зменшення кута нахилу (зниження цін на товар X) супроводжується збільшенням обсягів закупок цього товару. Залежність між ціною на товар (P_X) та розміром його бажаних закупок для споживача відображає крива попиту (рис. 5.7).

Попит (demand) — це та кількість продукту, яку споживач готовий та може придбати за тими чи іншими цінами протягом певного періоду. Крива попиту та крива "ціна—споживання" — це два різних способи описання того, як придбана кількість товару змінюється при зміні ціни на нього (за умови, що інші фактори не діють).

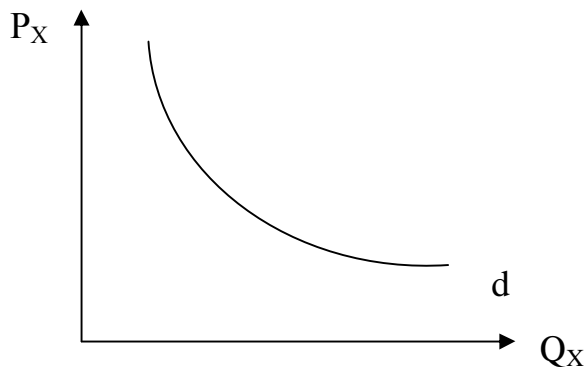

Рис 5.7. Крива індивідуально попиту

Рішення про кількість, в якій варто споживати будь-яке благо, — це результат зіставлення споживачем вигод і витрат. Виражаючи корисність блага в грошових одиницях, отримуємо цінність блага.

Витрати споживання або вартість даної кількості блага — це грошові кошти або ринкова ціна одиниці блага, помножена на кількість одиниць блага. Вигода (цінність) перевищує витрати (вартість), оскільки споживач готовий заплатити за попередні одиниці блага більш високу ціну, ніж ту, яку він реально платить при купівлі.

Різниця між цінністю і вартістю блага називається споживчим надлишком (надлишком споживача).

Надлишок споживача можна розглядати як різницю між максимальною ціною, яку споживач заплатив би за кожну кількість блага X , і ринковою вартістю цієї кількості. Сукупний надлишок споживача дорівнює сумі всіх надлишків.

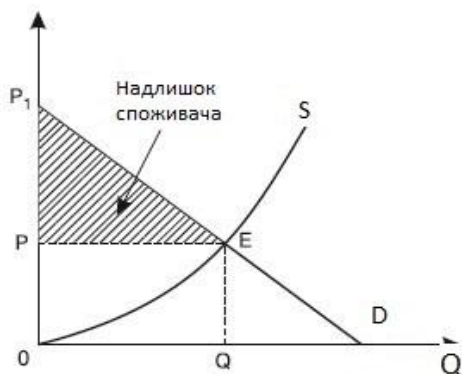
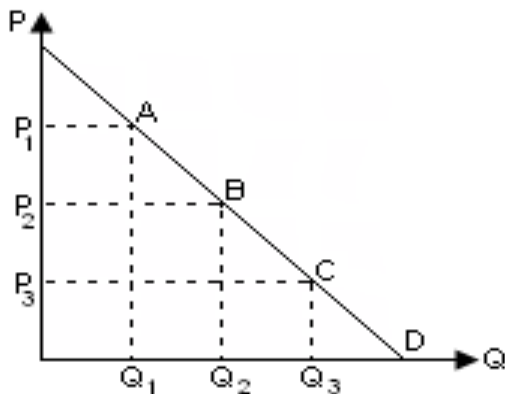

Рис. 5.8. Надлишок споживача надлишок

Рис. 5.9. Сукупний споживача

Запитання для самоперевірки

1. Як поводить ся споживач, коли змінюється його дохід?
2. Якою є реакція споживача на зміни цін?
3. Що лежить в основі побудови кривих “ціна-споживання”?
4. Що лежить в основі побудови кривих “дохід-споживання”?
5. Криві Енгеля, їх сутність та побудова.
6. Поясніть, як можна розкласти сукупні зміни попиту на дві складові: ефект доходу та ефект заміщення.
7. Що таке надлишок споживача?

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Лінія розширеного бюджетного обмеження:
 - а) відображає всі комбінації одного товару і видатків на всі інші блага, які споживач може придбати в межах свого доходу;
 - б) графічно не відрізняється від простої бюджетної лінії, але має відміни у побудові;
 - в) описується рівнянням $I = P_x X + E$;
 - г) усі відповіді правильні.
2. Гранична норма заміни в узагальненій моделі споживчого вибору:
 - а) показує готовність споживача відмовитись від певної кількості грошей заради придбання додаткової одиниці блага;
 - б) визначає, від скількох одиниць одного блага споживач повинен відмовитись, щоб одержати додаткову одиницю іншого;
 - в) вимірює пропорції заміни одного товару іншим;
 - г) усі відповіді правильні.
3. Визначивши свої можливості, споживач згоден заплатити 20 грош.од. за годинник. Коли він прийшов до магазину, то виявив, що може його придбати за 16 грош.од. У цьому випадку споживчий надлишок дорівнюватиме:
 - а) 20 грош.од.;

- б) 16 грош.од.;
- в) 4 грош.од.;
- г) 36 грош.од.

4. Відомі такі дані про споживання протягом двох місяців:

Показник	1-й місяць	2-й місяць
Ціна першого блага	10	5
Ціна другого блага	10	20
Придбано першого блага	10	20
Придбано другого блага	10	5

На основі цих даних можна зробити висновок про те, що:

- а) вартість життя підвищилася;
- б) вартість життя знизилася;
- в) темп зростання доходу споживача менший за темп зростання цін;
- г) нічого визначеного щодо динаміки вартості життя не можна сказати.

5. Ефект заміщення — це зміна обсягу попиту на товар, спричинена:

- а) зміною загального рівня цін всіх товарів;
- б) зміною уподобань споживача;
- в) зміною реального доходу, зумовленою зміною ціни одного товару;
- г) зміною відносних цін товарів за незмінного реального доходу споживача.

6. Ефект доходу полягає в:

- а) зміні обсягу попиту внаслідок зміни відносних цін товарів за не-змінного реального доходу споживача;
- б) зміні обсягу попиту внаслідок зміни реального доходу при зміні відносних цін товарів;
- в) здатності одного товару задовольняти ті самі потреби, що й інший товар;
- г) можливості покупця заміщувати споживання одного товару іншим, більш якісним.

7. Коли ціна повноцінного блага X падає, то:

- а) ефект доходу спонукатиме споживача купувати більше одиниць блага X , а ефект заміни — менше;

б) у результаті і ефекту заміни, і ефекту доходу споживач купує більше блага X ;

в) у результаті ефекту доходу кількість одиниць блага X , що купується, зменшиться, а ефект заміни сприяє збільшенню купівлі блага X ;

г) і ефект доходу, і ефект заміни ведуть до зниження споживання блага X .

8. Якщо за інших незмінних умов послідовне споживання одиниць блага X призводить до зниження граничної корисності X , то:

а) X є неповноцінним товаром;

б) ефект заміщення більший за ефект доходу;

в) еластичність попиту X за ціною висока;

г) товар X має від'ємну перехресну еластичність з товаром-замінником.

9. Споживач готовий купити третій кілограм цукерок тільки за умови, що продавець знизить ціну. Його поведінку найкраще пояснює:

а) закон спадної граничної корисності;

б) закон пропонування;

в) ефект доходу;

г) ефект заміни.

10. Форма і нахил кривої байдужості для одного споживача визначаються:

а) доходом і уподобаннями споживачів;

б) тільки цінами товарів;

в) тільки уподобаннями споживача;

г) уподобаннями споживача, цінами товарів та доходом споживача.

11. Криві Енгеля характеризують:

а) залежність обсягу споживання товару від доходу споживача;

б) залежність обсягу споживання товару від його ціни;

в) залежність корисності блага від обсягу його споживання;

г) залежність корисності від ціни товару.

12. Крива «доход-споживання»:

а) сполучає всі точки рівноваги споживача, пов'язані зі зміною ціни одного з благ;

- б) сполучає всі точки рівноваги споживача, пов'язані зі зміною його доходу;
- в) сполучає всі точки рівноваги споживача, пов'язані з різними рівнями корисності;
- г) сполучає всі точки рівноваги споживача, пов'язані зі зміною ціни двох благ.

13. Крива «ціна-споживання»:

- а) сполучає всі точки рівноваги споживача, пов'язані зі зміною ціни одного з товарів, на її основі будується крива індивідуального попиту;
- б) сполучає всі точки рівноваги споживача, пов'язані зі зміною доходу споживача, на її основі будується крива Енгеля;
- в) сполучає всі точки рівноваги споживача, пов'язані зі зміною цін обох товарів, на її основі будується крива індивідуального попиту;
- г) сполучає всі точки рівноваги споживача, пов'язані зі зміною ціни одного з товарів, на її основі будується крива Енгеля.

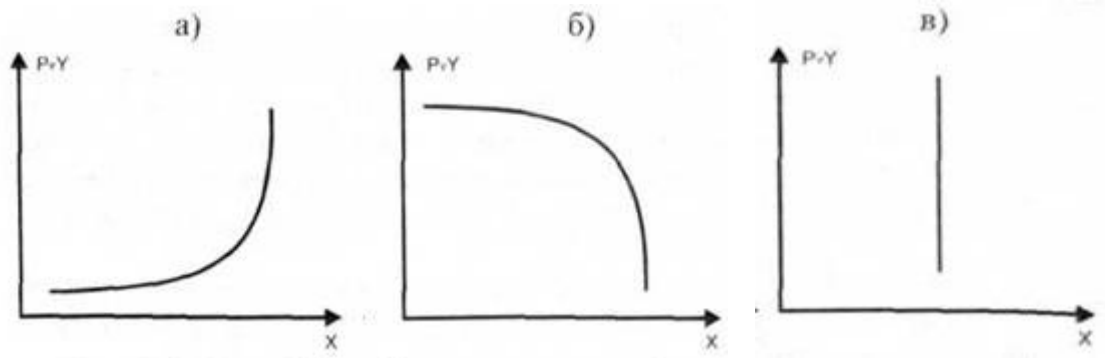
14. Який із товарів дасть найбільший ефект доходу:

- а) алкогольні напої;
- б) холодильники;
- в) бензин;
- г) житло?

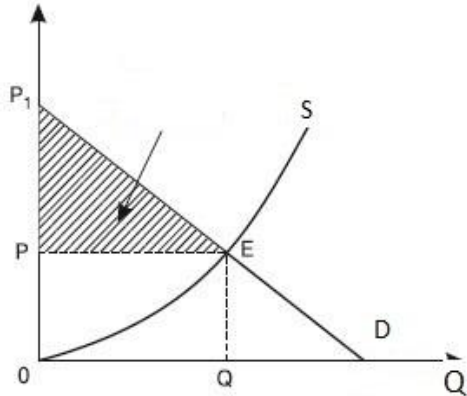
15. Який із товарів дасть найменший ефект доходу:

- а) сіль;
- б) м'ясо;
- в) картопля;
- г) полуниця?

16. Який вигляд має крива «доход – споживання» для нормальних товарів:

17. Що зображено штрихуванням на даному графіку?

- а) сукупний попит;
 - б) сукупну пропозицію;
 - в) надлишок споживача;
 - г) дохід споживача
18. Сукупний надлишок споживача дорівнює:
- а) добутку надлишків;
 - б) сумі надлишків;
 - в) сумі витрат;
 - г) різниці надлишків

Практичні завдання

Завдання 1

1. Яка відмінність між повноцінним і неповноцінним благом? Накресліть криву Енгеля для блага, яке споживач розглядатиме як неповноцінне після того, як його дохід за місяць досягне певного рівня.

2. Поясніть різницю між ефектом доходу та ефектом заміщення при зміні ціни на благо і чому ці два ефекти не можна легко розділити?
3. За яких обставин ефект заміщення при зміні ціни буде точно компенсуватися ефектом зміни доходу?
4. Припустімо, що споживач при будь-якому рівні його доходу ніколи не купить благо X . Зобразіть лінію Енгеля для цього випадку.
5. Уявіть собі, що ви витратили весь свій бюджет на два товари. Використайте аналіз кривих байдужості й доведіть неможливість того, що обидва товари — неповноцінні.
6. Що пояснює «надлишок» окремого споживача та сума «надлишків» усіх споживачів на ринку?

Завдання 2

Сільська влада надає субсидію на паливо жителям села. Субсидія знижує ціну палива з 20 до 15 грош.од. за умовну одиницю. В результаті цього споживання палива збільшується з 2000 до 3000 ум. одиниць. Підрахуйте сукупний споживчий надлишок і порівняйте його із витратами сільської влади.

Завдання 3

Споживач має дохід 20 грош.од. і витрачає його на придбання блага X по ціні 10 грош.од. і блага Y по ціні 20 грош.од. Вибір споживача, що максимізує корисність, включає 12 одиниць X і 4 одиниці Y . Збільшення ціни товару X до 20 грош.од. викликає зміщення точки рівноваги ($4X$; $6Y$), зниження до 5 грош.од. — відповідно ($20X$; $5Y$).

а) Зобразіть графічно, як змінюватиметься положення бюджетної лінії у разі зниження та підвищення ціни.

б) Побудуйте лінію «ціна—споживання»;

в) Використовуючи лінію «ціна—споживання», побудуйте криву попиту споживача на товар X .

Завдання 4

Для кожного з наведених нижче положень, які мають цифровий номер, виберіть відповідний термін чи поняття:

- а) крива „доход-споживання”
- б) ефект заміщення
- в) ефект доходу
- г) крива байдужості
- д) крива Енгеля

1. Графічна залежність витрат споживача на будь-яке благо або групу благ від його доходу.
2. Тільки ті зміни у споживанні, які викликані виключно змінами відносної ціни товару при незмінному реальному доході, тобто при збереженні споживачем рівня корисності даного набору благ.
3. Крива, що відображує набори двох товарів, які мають однакову корисність.
4. Тільки ті зміни в споживанні, які викликані виключно змінами реального доходу при незмінності відносних цін товару.
5. Крива, яка з'єднає всі точки рівноваги на карті байдужості по мірі збільшення доходу.

Завдання 5

Школяр отримав від батьків 2 грн. 40 коп., на які вирішив купити зошити і авторучки. Ціна одного зошита — 30 коп., ціна авторучки — 20 коп.

Побудуйте бюджетну лінію школяра, відклавши кількість зошитів на вертикальній, а кількість ручок — на горизонтальній осі. Визначте, як зміститься бюджетна лінія, якщо:

- а) ціна авторучки зросла в 2 рази за інших рівних умов;
- б) ціна зошита зросла до 40 коп. за інших рівних умов;
- в) батьки видали школяреві 3 грн. 60 коп., а ціни на товари залишились на рівні початкових;
- г) батьки видали школяреві 3 грн. 60 коп., ціна авторучки зросла в 2 рази, а ціна зошита зросла до 40 коп.

Завдання 6

Дані наступної таблиці характеризують криві байдужості споживача, який розподіляє свій тижневий дохід 40 грн. між продуктами харчування та розвагами. Ціна одиниці продуктів харчування(товар X) становить 1 грн., ціна одиниці розваг (товар Y) - 2 грн. Криві байдужості позначено як U_1 та U_2 .

1. Накресліть криві байдужості та бюджетну лінію.
2. Визначте, який набір продуктів харчування та розваг є оптимальним для споживача. Чи задовольняє ваша відповідь умові рівноваги споживача?

Поверхні байдужості			
U_1		U_2	
Кількість товарів, одиниць			
Товар X	Товар Y	Товар X	Товар Y
10	25	5	25
15	15	10	15
20	10	15	10
30	7,5	20	7.5
-	-	30	5

Тема 6. Мікроекономічна модель підприємства

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Мікроекономіка розглядає підприємство як цілісний об'єкт, що здійснює перетворення ресурсів на готову продукцію, як один з найважливіших різновидів мікросистем.

Підприємство є ринково-виробничою системою. Воно водночас виступає у ролі споживача факторів виробництва (купує ресурси на ринках факторів), виробника продукції та її продавця на ринках товарів і послуг.

Будь-яка система, за термінологією загальної теорії систем, має вхід, процесор та вихід. На вході підприємства — так звані прості елементи процесу виробництва (фактори виробництва): засоби праці, предмети праці, робоча сила, енергія, інформація тощо. Процесор — це трансформація факторів виробництва у готову продукцію, а саме — виробничий процес. Вихід — кінцеві результати виробництва: товари або послуги у грошовому чи натуральному вимірі, вироблені підприємством за певний проміжок часу з використанням необхідних для цього ресурсів.

Ресурси, або фактори виробництва, — це блага, які потрібно придбати підприємству для забезпечення випуску інших благ — готової продукції. Заведено розрізняти такі групи факторів виробництва: праця — всі розумові та фізичні витрати, що здійснюються людьми в процесі виробництва; фізичний капітал, або просто капітал, — засоби виробництва, зокрема будівлі, споруди, устаткування та товарно-матеріальні цінності; природні ресурси — все, що може бути використане у виробництві в натуральному стані, тобто без будь-якої обробки (земля, ліс, мінерали тощо); підприємницький хист. З огляду на можливості підприємства змінювати обсяги використання ресурсів у процесі виробництва, діяльність його як мікросистеми досліджують протягом певних періодів часу: миттєвого — період виробництва, протягом якого жодний фактор не може бути змінений; короткострокового — період у виробничій діяльності підприємства, протягом якого один із факторів розглядається як змінний (наприклад, праця), інші — як постійні; довгострокового — період у

діяльності підприємства, достатній для зміни обсягів використання всіх без винятку факторів виробництва, потрібних для випуску продукції. За кількістю найменувань продукції підприємство поділяють на монопродуктові та багатопродуктові. В мікроекономіці виходять з припущення, що кожне підприємство випускає лише один вид продукції, тобто монопродукт.

Гіпотеза про раціональність поведінки суб'єктів ринкових відносин означає, що фірма прагне приймати такі рішення, які б дозволили їй за умов обмеженості ресурсів максимізувати прибуток, тобто основною метою діяльності підприємства є максимізація прибутку. Досягнення цієї мети вимагає здійснення вибору:

- що виробляти ?
- яким чином виробляти?
- для кого призначаються результати виробництва?

Підприємство володіє суверенітетом у прийнятті рішень щодо своєї діяльності. Припущення про єдину мету діяльності підприємства є певним спрощенням. Воно може мати й інші цілі, особливо у короткостроковому періоді, але домінуючою метою у довгостроковому періоді має бути саме максимізація прибутку, інакше підприємство не зможе втриматись у своєму бізнесі та досягати інших цілей. Виробничі відносини на мікрорівні — це, передусім, технологічні відносини.

«Портрет» (модель) підприємства складається з виробничої функції, яка показує залежність між максимально можливим обсягом випуску продукції (Q) та обсягом ресурсів (X), що для цього використовуються:

$$Q = f(x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_n) \quad (6.1.).$$

Якщо весь спектр комбінацій факторів виробництва прийняти як витрати праці (L) і капіталу (K), то виробнича функція може бути визначена так:

$$Q = f(L, K) \quad (6.2.),$$

де Q — максимальний обсяг продукції, що виробляється за даною технологією (даного співвідношення праці та капіталу).

Виробнича функція в короткостроковому періоді (так звана одно факторна) відображає максимально можливий випуск продукції за різних обсягів використання одного з факторів виробництва та незмінної кількості застосованих інших виробничих факторів:

$$Q = f(X) \quad (6.3).$$

Загальний обсяг виробництва, який досягається за певного кількісного поєднання змінного ресурсу з незмінною кількістю інших ресурсів, називається сукупним продуктом (TP). Величина сукупного продукту змінюється зі зміною обсягів використання змінного фактора.

Середній продукт (AP) відображає середню віддачу (продуктивність) змінного фактора, тобто загальний обсяг продукції, який припадає на одиницю фактора X :

$$AP = \frac{TP}{X} \quad (6.4.).$$

Граничний продукт (MP) — це приріст загального обсягу виробництва (додатковий продукт), здобутий завдяки збільшенню використання змінного фактора на одну додаткову одиницю за незмінної величини всіх інших факторів виробництва:

$$MP = \frac{\Delta TP}{\Delta X} \quad (6.5.).$$

де ΔTP — приріст обсягу виробництва; ΔX — приріст змінного фактора.

Якщо витрати змінного фактора збільшувати в нескінченно малих кількостях, то граничний продукт саме й виражатиме граничну продуктивність фактора (наприклад, гранична продуктивність праці, гранична продуктивність капіталу). Це поняття посідає центральне місце в теорії фірми, оскільки зіставлення продуктивності та ринкової ціни фактора виробництва обґрунтовує рішення фірми щодо доцільності залучення додаткових одиниць змінного фактора. До найважливіших параметрів підприємства як мікроекономічної моделі належать також витрати

виробництва, виторг і прибуток. Загальні обсяги витрат ресурсів (факторів виробництва), або грошові витрати, здійснювані підприємством для виробництва певного обсягу продукції, становлять його витрати виробництва. У теоретичній економіці розрізняють бухгалтерські та економічні витрати.

Бухгалтерські витрати — це фактичні витрати підприємства на виробництво продукції у певному обсязі. З огляду на обмеженість ресурсів доходимо висновку: використання будь-якого ресурсу для виробництва певного товару виключає можливість його використання у виробництві іншого (альтернативного) товару. Витрати, що виникають як результат втрачених можливостей через альтернативне використання ресурсів, називаються альтернативними, або економічними. Для окремого підприємства економічні витрати — це безпосередні витрати підприємства на ресурси разом із недоотриманим виторгом від найкращого альтернативного способу використання цих ресурсів. Бухгалтерські витрати відрізняються від економічних ще й тим, що вони не містять у собі вартість тих послуг факторів виробництва, використовуваних у відповідному процесі, які є власністю підприємства. Витрати, обумовлені використанням факторів виробництва, які є власністю підприємства, називаються неявними витратами.

Явні витрати — це витрати підприємства, спрямовані на придбання необхідних виробничих ресурсів. Бухгалтерські витрати містять у собі лише явні витрати. Економічні (альтернативні) витрати охоплюють явні та неявні витрати.

Витрати на виробництво певного обсягу продукції (Q) називають сукупними витратами (TC).

Середні сукупні витрати (ATC) — це кількість сукупних витрат виробництва, що припадає на одиницю випуску продукції:

$$ATC = \frac{TC}{Q} \text{ (6.6.)}$$

Граничні витрати (МС) — це приріст сукупних витрат підприємства, пов'язаний із виробництвом додаткової одиниці продукції.

Як правило, під граничними витратами розуміють витрати, пов'язані з випуском останньої одиниці продукції.

$$MC = \frac{\Delta TC}{\Delta Q} \text{ (6.7.)}$$

Залежно від змін граничних витрат вирішується питання про доцільність збільшення або зменшення обсягу виробництва. Валовий (сукупний, загальний) виторг — це сума коштів, яку одержала фірма від реалізації товарів за певний час. Він дорівнює ціні (P) проданого товару, помноженій на обсяг продажу (Q):

$$AR = \frac{TR}{Q} \text{ (6.8.)}$$

Сукупний прибуток — це величина, на яку валовий виторг (TR) підприємства перевищує його сукупні витрати (TC).

Розрізняють бухгалтерський та економічний прибуток. Бухгалтерський прибуток дорівнює різниці між загальним виторгом і бухгалтерськими витратами. Величина економічного прибутку встановлюється як різниця між економічними витратами та виторгом підприємства. Якщо підприємство отримує нульовий економічний прибуток, то воно покриває усі свої витрати. Нормальний прибуток — це прибуток, від якого відмовляються власники підприємства на користь ресурсів на своєму підприємстві, але який вони могли б отримати, вклавши свої ресурси в інші напрями діяльності поза межами підприємства. Отже, до внутрішніх витрат відноситься й нормальний прибуток, необхідний для того, щоб залучити та утримати ресурси в межах даного виробництва.

Зі зміною обсягу виробництва величини валового виторгу і сукупних витрат змінюються по-різному, а отже, величина прибутку підприємства залежатиме від обсягу випуску продукції. Саме тому підприємства намагаються встановити такий обсяг виробництва і реалізації продукції, за

якого забезпечується найбільший прибуток. З цією метою обчислюється граничний виторг (MR), тобто приріст загального виторгу підприємства в результаті збільшення випуску продукції на одну одиницю:

$$MR = \frac{\Delta TR}{\Delta Q} \text{ (6.9.)}$$

Середній виторг (AR) — це виторг підприємства в розрахунку на одиницю продукції:

$$AR = \frac{TR}{Q} \text{ (6.10.)}$$

Запитання для самоперевірки

1. Визначте сутність понять: «виробництво», «підприємство», «виробнича функція».
2. Охарактеризуйте підприємство як суб'єкт ринку та як виробничо-ринкову мікросистему.
3. Що належить до факторів виробництва?
4. У чому полягає різниця між короткостроковим і довгостроковим періодами в діяльності підприємства?
5. Що таке технологічна та економічна ефективність ?
6. Дайте визначення сукупного, середнього та граничного продукту змінного фактора виробництва.
7. Розкрийте економічний зміст прибутку як кінцевого результату діяльності підприємства.
8. Яка мотивація поведінки підприємства?
9. Які основні види вибору підприємства?
10. Які явні та неявні витрати навчання в університеті? Чому економісти вважають нормальний прибуток елементом витрат?
11. Чим відрізняються фірма від підприємства?

Орієнтовна тематика проблем для наукових досліджень

1. Фірма як економічний агент.

2. Витрати фірми: сукупні, середні та граничні.
3. Підприємство як суб'єкт ринкових відносин, як економічна організація, як найважливіший різновид мікросистем.
4. Підприємство як закупівельна система, як товаровиробник, як продавець.
5. Динамічність зовнішнього середовища та його вплив на внутрішню динаміку виробництва.
6. Мотивація поведінки підприємства.
7. Найважливіші параметри підприємства як мікроекономічної моделі.
8. Доход і прибуток фірми.
9. Прибуток як кінцевий результат діяльності підприємства.
10. Економічний та бухгалтерський прибуток
11. Розвиток малого бізнесу в Україні.
12. Умови функціонування та припинення діяльності підприємства.
13. Економічна безпека фірми та умови її здійснення.
14. Кримінальні прибутки: причини створення та шляхи боротьби з ними.
15. Господарський кодекс України про розвиток підприємництва в Україні.

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Підприємство реалізує 3 одиниці продукції за ціною 10 грн., а зниження ціни до 4 грн. приводить до збільшення обсягу реалізації до 6 одиниць. Граничний дохід підприємства становить:
 - а) 2;
 - б) -2;
 - в) 3;
 - г) -3;
 - д) не можна визначити.
2. Середній дохід – це:
 - а) $P*Q$;
 - б) P/Q ;

в) $TR/\Delta Q$;

г) $\Delta TR/Q$;

д) $\Delta TR/\Delta Q$.

3. Економічний прибуток:

а) перевищує нормальний прибуток;

б) є різницею між загальним доходом і загальними витратами;

в) є стимулом для інвестицій у галузь;

г) є метою діяльності фірми;

д) усі відповіді правильні.

4. Граничний дохід визначається:

а) на кожен додаткову одиницю продукції;

б) в середньому на одиницю продукції;

в) на весь обсяг реалізованої продукції;

г) як добуток ціни на обсяг реалізованої продукції.

5. Вкажіть, яке з визначень точніше відображає сутність підприємства:

а) це відокремлена економічна структура, яка займається виробництвом та реалізацією певних товарів та послуг з метою отримання прибутку;

б) це господарська одиниця, яка бере участь у поділі праці;

в) це самостійна економічна структура, яка діє в певній системі суспільного поділу праці;

г) це діяльність суб'єктів різних форм власності з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг і торгівлі з метою отримання прибутку.

6. У короткостроковому періоді:

а) усі ресурси фіксовані;

б) обсяги витрат на заробітну платню управлінського персоналу неможливо змінити;

в) усі ресурси змінні;

г) обсяги витрат сировини та матеріалів неможливо змінити.

7.. Довгостроковий період функціонування фірми — це:

а) найкоротший цикл роботи підприємства;

- б) максимально можливий період функціонування фірми в даній галузі;
- в) час, необхідний для зміни всіх залучених ресурсів;
- г) часовий інтервал, протягом якого фірма отримуватиме економічний прибуток.

8. Формула обчислення граничних витрат:

а) $MC = \frac{\Delta TC}{\Delta Q}$

б) $AR = \frac{TR}{Q}$

в) $AP = \frac{TP}{x}$

г) $Q = p$

9. Існуюча залежність між змінами значень середнього і граничного продуктів вказує на те, що в точці перетину кривих цих продуктів:

- а) AP досягає максимуму;
- б) MP досягає максимуму;
- в) AP досягає мінімуму;
- г) MP досягає мінімуму;
- д) усі попередні відповіді не є правильними.

10. Виробнича функція відображує залежність:

- а) $U = f(x)$;
- б) $U = f(x_1, x_2, \dots, x_n)$;
- в) $U = U_1(x_1) + U_2(x_2) + \dots + U_n(x_n)$;
- г) $q = f(x)$.

11. Що з точки зору економічної теорії лежить в основі мотивації поведінки фірми?

- а) Намагання використати найменш енергомісткий процес виробництва.
- б) Бажання отримати максимальний прибуток.
- в) Намагання уникнути високих податків.
- г) Спроби звести до мінімуму екологічні збитки.

12. Якщо гранична продуктивність зростає, ефект масштабу :

- а) Збільшується
- б) Зменшується
- в) Залишається постійним
- г) Правильної відповіді нема

13. Середній продукт – це:

- а) загальний обсяг продукції, який припадає на одиницю змінного фактора;
- б) приріст загального обсягу виробництва;
- в) відповіді а) і б) вірні;
- г) вірної відповіді немає.

14. Підприємство – це:

- а) процес перетворення виробничих ресурсів на економічні блага (продукти);
- б) творча діяльність направлена на отримання прибутку шляхом ефективного використання обмежених ресурсів;
- в) самостійний суб'єкт господарювання, що має статус юридичної особи і створюється з метою отримання прибутку;
- г) співвідношення між будь-якою комбінацією факторів виробництва і максимально можливим обсягом продукції.

15. Виробнича функція відображає:

- а) максимально можливий випуск продукції за різних обсягів використання факторів виробництва;
- б) зв'язок між факторами виробництва;
- в) кількість продукції, що приходить на кожний фактор виробництва;
- г) вірної відповіді немає.

16. Граничний продукт - це:

- а) продуктивність змінного ресурсу;
- б) приріст загального обсягу виробництва, здобутий завдяки збільшенню використання змінного фактора на одну додаткову одиницю за незмінної величини інших факторів виробництва;
- в) продукт, який змінюється зі зміною обсягів використання факторів виробництва;

г) вірна відповідь а) і б).

17. Постійні витрати фірми – це:

- а) витрати на ресурси за цінами, що діяли в момент їх придбання;
- б) мінімальні витрати виробництва будь-якого обсягу виробництва;
- в) витрати, які несе фірма навіть у тому випадку, якщо продукція не виробляється;
- г) внутрішні витрати.

18. Граничні витрати виробництва - це:

- а) витрати виробництва додаткової одиниці продукції;
- б) мінімальні витрати виробництва;
- в) постійні витрати в розрахунку на одиницю продукції;
- г) всі відповіді невірні.

19. Зі збільшенням обсягу виробництва загальні постійні витрати виробництва:

- а) рівномірно падають;
- б) рівномірно зростають;
- в) не змінюються ;
- г) зростають різними темпами.

20. Фірма буде отримувати прибуток, якщо:

- а) сукупні витрати більше від сукупного доходу;
- б) сукупні витрати менше сукупного доходу;
- в) середній дохід дорівнює граничним витратам;
- г) сукупний дохід дорівнює сукупним витратам.

21. Фірма припинить виробництво (закриється) в короткостроковому періоді, якщо:

- а) її сукупні витрати більше її сукупного доходу;
- б) вона несе збитки;
- в) її збитки більше її постійних витрат;
- г) її збитки більше змінних витрат.

22. Щоб отримати максимум прибутку, фірма повинна вибрати такий обсяг випуску, при якому:

- а) граничні витрати дорівнюють ціні продукту;
- б) граничні витрати дорівнюють сукупним витратам;
- в) граничний дохід дорівнює граничним витратам;
- г) середні сукупні витрати дорівнюють граничному доходу.

23. Із збільшенням вкладень змінного фактора граничний продукт:

- а) спочатку скорочується, потім зростає;
- б) спочатку зростає, потім скорочується;
- в) збільшується зростаючими темпами;
- г) убуває зростаючими темпами.

24. Виробнича функція спирається на такий показник:

- а) граничну продуктивність капіталу;
- б) норму заощаджень;
- в) граничну схильність до споживання;
- г) норму амортизації.

25. Дохід фірми — це:

- А) різниця між виручкою та витратами;
- Б) кошти, отримані в результаті господарської діяльності;
- В) сума виручки та витрат;
- Г) правильної відповіді немає.

Практичні завдання

Завдання 1.

Чи правильні висловлювання:

- а) Відокремлення власників від безпосереднього управління фірмою означає, що менеджери можуть максимізувати свою корисність, приймаючи такі управлінські рішення, які не максимізують прибуток фірми.
- б) Власники фірми можуть використати такі різноманітні внутрішні механізми управління, як наявність ринку контролю корпорацій,

управлінського персоналу, конкуренцію на ринку товарів, контроль зі сторони постачальників капіталу, щоб підвищити продуктивність праці робітників.

Завдання 2

Підприємство (фірма), яке терпить збитки, повинно обов'язково призупинити виробництво. Так чи ні? Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання 3

Чи правильні наступні твердження ?

1. Економічний прибуток являє собою неявні витрати.
А. Так
Б. Ні
2. Чим більше обсяг виробництва на фірмі, тим менше загальні постійні витрати.
А. Так
Б. Ні
4. Граничний продукт досягає максимуму, коли граничні витрати мінімальні
А. Так
Б. Ні
5. За допомогою функції витрат вирішують тільки задачу мінімізації витрат
А. Так
Б. Ні

Завдання 4

Сформулюйте основні припущення мікроекономічної моделі підприємства.

Завдання 5

Порівняйте відмінності економічного та бухгалтерського прибутку.

Задачі

Задача № 1

Бухгалтер вашої фірми втратив звітність фірми. Він згадав тільки декілька даних, а вам для прогнозу вашої діяльності потрібні і інші дані. Чи можете ви їх відновити?

Вихідні дані до завдання

Q	AFC	VC	ATC	MC	TC
0					
10			20		
20					
30				11	390
40		420			
50	2		14		

Тема 7. Варіації факторів виробництва та оптимум товаровиробника

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Виробництво — це процес використання ресурсів (робочої сили, капіталу, природних ресурсів та підприємницьких (здібностей) для виготовлення товарів, послуг, інформації.

Виробництво можна уявити як систему, що споживає на вході певні ресурси, а на виході видає готові продукти: товари або послуги в натуральному чи грошовому вимірі.

У процесі виробництва споживаються такі ресурси або фактори виробництва:

- земля
- капітал
- праця
- підприємницькі здібності

1. Земля — вічний фактор виробництва, що включає не лише сільськогосподарські угіддя, але й всі природні ресурси (нафта, вугілля, газ, вода і т. д.).

2. Капітал (або фізичний капітал) — все, що створено працею людини і служить основою створення нового продукту (споруди, обладнання, матеріали і т. д.)-

3. Праця — це вплив людини на речовину природи з метою надання їй властивостей, здатних задовольняти людські потреби.

4. Підприємницькі здібності — це особливі здібності деяких людей йти на мобілізацію ресурсів, організацію виробництва, ризик з метою отримання прибутку.

У мікроекономіці процес виробництва розглядається суто функціонально, тобто як процес перетворення вхідного потоку факторів (ресурсів, витрат) на вихідний потік — готову продукцію з використанням певної технології виробництва, та описується за допомогою виробничої функції. Це зумовлює необхідність поглибленого аналізу виробничих функцій.

Розглянемо випадок, коли обсяги використання всіх факторів виробництва, окрім одного, є фіксованими, тобто однофакторну виробничу функцію (ВФ), або ВФ короткострокового періоду, або частинну варіацію факторів виробництва. Основними показниками тут є динаміка сукупного (TP), середнього ($AP_L = \frac{TP_L}{L}$) та граничного ($MP_K = \frac{\Delta TP_K}{\Delta K}$) продукту змінного фактора виробництва. Взаємозв'язок показників TP , AP і MP та обсягу використання змінного фактора X ілюструє рис.7.1.

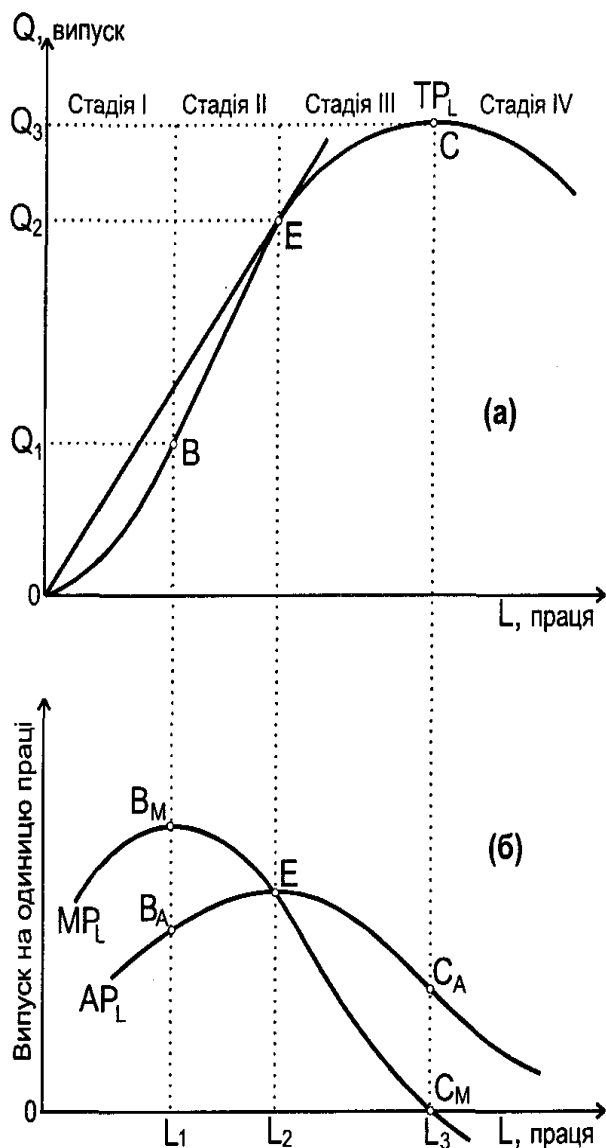

Рис. 7.1. Сукупний, середній та граничний продукти змінного фактора виробництва та їх взаємозв'язки

Сукупний продукт збільшується разом із збільшенням змінного фактора X і досягає у точці A найбільшого значення, потім збільшення припиняється. Середній продукт збільшується, досягає найбільшого значення у точці B , потім спадає. Граничний продукт збільшується, досягаючи найбільшого значення у точці C , потім спадає.

Характер зміни показників означає, що, починаючи з певного моменту (на рисунку — точка C), кожна додаткова одиниця змінного фактора стає все менш результативною. Більш того, додаткові витрати фактора можуть негативно вплинути на випуск продукції (на рис. 7.1, б $MP < 0$ при $X > 8$). Цей факт означає не лише зниження граничного продукту (граничної продуктивності) фактора, а й порушення оптимальної комбінації залучених факторів (використовуваної технології виробництва).

Закономірність, що спостерігається в аналогічних ситуаціях, відома в теоретичній економіці як закон спадної продуктивності (віддачі) змінного

фактора виробництва. Згідно з цим законом залучення до процесу виробництва все більшої додаткової кількості певного фактора за незмінних обсягів інших факторів призводить зрештою до того, що віддача (продуктивність) кожної наступної одиниці змінного ресурсу буде менша за віддачу попередньої одиниці цього ресурсу, тобто гранична продуктивність спадає. Залежно від співвідношень MP , AP і TP можна визначити чотири стадії виробництва (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

ХАРАКТЕРИСТИКА ГРАФІКА ВИРОБНИЧОЇ ФУНКЦІЇ У КОРОТКОСТРОКОВОМУ ПЕРІОДІ

Фаза	Сукупний продукт, TP	Середній продукт, AP	Граничний продукт, MP	Кінцева точка фази
I	Збільшується	Збільшується	Збільшується до \max	$MP = \max$
II	Збільшується	Збільшується до \max	Знижується $MP \geq AP$	$AP = \max$ $MP = AP$
III	Збільшується до \max	Знижується	Знижується до 0	$TP = \max$ $MP = 0$
IV	Знижується	Знижується	Знижується	—

Закономірним є те, що криві AP і MP на рис.7.1, б перетинаються в точці B , де середня продуктивність змінного фактора є максимальною, тобто в цьому випадку досягається найефективніше використання ресурсу.

Розглянуті взаємозалежності показників використовуються при обґрунтуванні управлінських рішень щодо розширення або згортання виробництва у короткостроковому періоді:

— на I фазі необхідно збільшувати масштаби виробництва, залучаючи більшу кількість змінного фактора виробництва;

— на II фазі є рація продовжувати залучати ресурси, нарощувати виробництво продукції за максимальних значень середньої та граничної продуктивності змінного фактора виробництва. Проте обсяг продукції ще не є максимальним;

— на III фазі обсяг продукції буде найбільшим при дуже низькій середній та граничній продуктивності ресурсу;

— на IV фазі слід припинити залучати ресурси. Граничний продукт має від'ємне значення.

Двофакторна виробнича функція, або ізоквантна варіація факторів виробництва, моделює виробничий процес, в якому змінними є обсяг використання двох факторів виробництва.

У табличній формі вона подається у вигляді так званої виробничої сітки (табл.7.2).

Таблиця 7.2

ВИРОБНИЧА СІТКА (обсяги виробництва продукції за різних комбінацій виробничих факторів)

Капітал, од.	Праця, од.				
	1	2	3	4	5
1	20	40	55	65	75
2	40	60	75	85	90
3	55	75	90	100	105
4	65	85	100	110	115
5	75	90	105	115	120

Кожна клітина таблиці відображає максимальний обсяг випуску, який забезпечується відповідними обсягами факторів. Для побудови двофакторної функції у графічній формі слід вибрати в табл. 7.2 усі комбінації ресурсів, що забезпечують той самий обсяг випуску, і нанести відповідні точки на координатну площину K, L . Якщо з'єднати ці точки, отримаємо лінію незмінного випуску — ізокванту .

Ізокванта — це лінія, кожна точка якої відображає такі комбінації ресурсів (праці та капіталу), які дають змогу отримати однаковий обсяг виробництва продукції. Чим більша кількість використовуваних ресурсів, тим більший обсяг виробництва і тим далі від початку координат міститься відповідна ізокванта.

Властивості кривих ізоквант:

1. Криві ізоквант ніколи не перетинаються.
2. Чим далі ізокванта від початку координат, тим більшому обсягу виробництва продукції вона відповідає

Сукупність ізоквант однієї виробничої функції, кожна з яких відповідає певному обсягу випуску продукції, називається картою ізоквант (рис. 7.2).

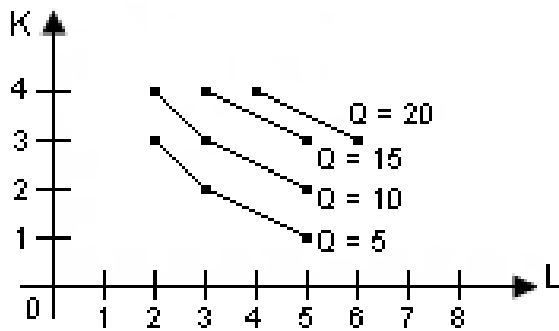

Рис. 7.2. Карта ізоквант

Рис. 7.3. Крива «Шлях розвитку»

Якщо збільшити обсяг використання факторів виробництва 1 вдвічі ($\uparrow f = 2$) і при цьому обсяг продукції зросте більш ніж вдвічі ($\uparrow Q > 2$), маємо зростаючу віддачу від масштабу.

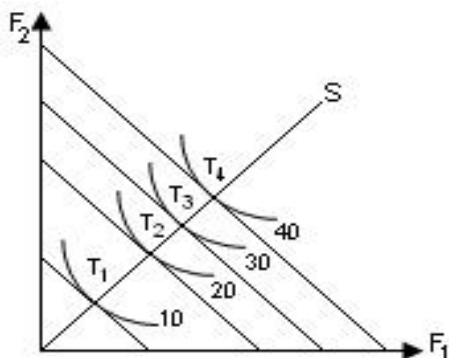

Рис. 7.4. Зростаюча віддача від масштабу.

Якщо збільшити фактор виробництва вдвічі ($\uparrow f = 2$) і при цьому обсяг продукції спаде менш ніж вдвічі ($\uparrow Q < 2$), матимемо спадну віддачу від масштабу.

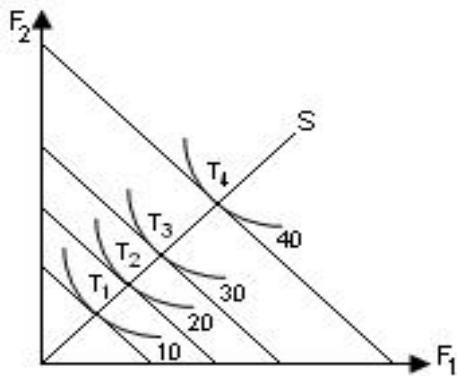

Рис. 7.5. Спадна віддача від масштабу

При збільшенні використання змінного фактору виробництва двічі ($\uparrow f = 2$), якщо обсяг виробництва зростає також вдвічі ($\uparrow Q = 2$), то маємо постійну віддачу від масштабу.

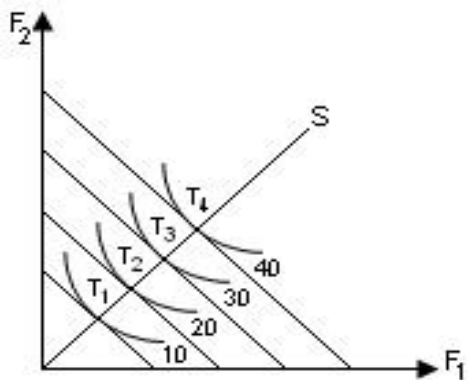

Рис. 7.6. Постійна віддача від масштабу

Точка E – мінімальні витрати виробництва (точка перетину ізокости та ізокванти).

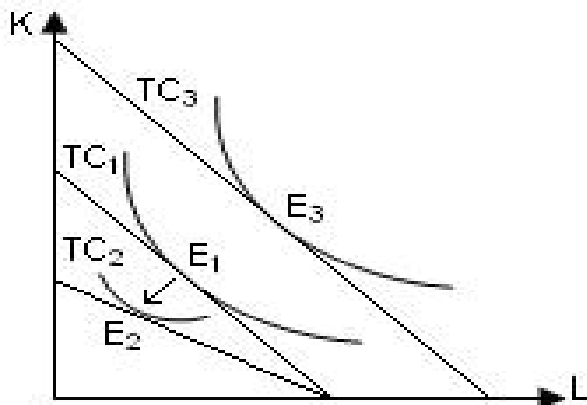

Рис. 7.7. Заміщення факторів виробництва

ТС₁— Якщо фактори не жорстко взаємодоповнюються, тобто (ϵ абсолютні або відносні взаємозамінники) має місце заміщення факторів виробництва. Праця може бути замінена капіталом, а капітал працею.

ТС₂— Якщо змінюється ціна одного з факторів виробництва, т. Е зміщується, змінює кут нахилу.

ТС₃ — змінюється і ціна, і фактори.

Ізокоста — лінія, що відображає всі можливі поєднання двох ресурсів, які предбачають однакові витрати виробництва. Ізокосту також називають лінією рівних (однакових) витрат. Ізокоста — крива, що характеризує вартість.

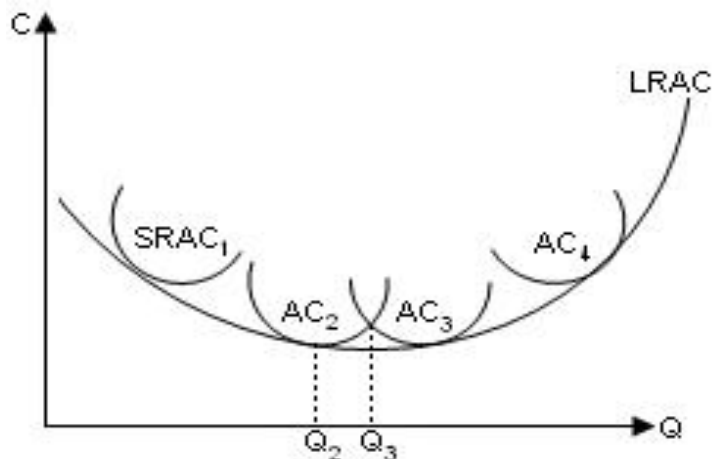

Рис. 7.8. Траєкторія розширення діяльності фірми в короткостроковому та довгостроковому періоді

Запитання для самоперевірки

1. Який зв'язок між граничним і середнім продуктом праці в короткостроковому періоді?
2. Розкрийте сутність закону спадної віддачі змінного фактора виробництва?
3. Що показує крива ізокванта?
4. Як називають сукупність кривих ізоквант?
5. Що таке “виробнича сітка”?
6. Розкрийте зміст граничної норми технологічного заміщення?

7. Який зв'язок між зміною граничної норми технологічного заміщення та граничним і середнім продуктом праці в короткостроковому періоді?
8. Дайте визначення поняттю ізокоста.
9. Назвіть причини зростаючої і спадної віддачі від масштабу виробництва.
10. Як досягається оптимум товаровиробника?
11. Чи діє ефект масштабу в умовах науково-технічного прогресу?
12. Поясніть зростаючу, сталу та спадаючу віддачу від зміни масштабу виробництва.

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Сукупний продукт змінного фактора досягає максимуму, коли:
 - а) граничний спадає до нуля;
 - б) граничний продукт не змінюється;
 - в) граничний продукт зростає;
 - г) граничний продукт спадає.
2. Середній продукт змінного фактора набуває максимального значення, коли:
 - а) сукупний продукт змінного фактора максимальний;
 - б) граничний продукт змінного фактора максимальний;
 - в) граничний продукт змінного фактора дорівнює нулю;
 - г) він дорівнює його граничному продукту.
3. Ізокванта — це:
 - а) лінія, яка характеризує різні комбінації ресурсів, використання яких забезпечує однаковий рівень виробничих витрат;
 - б) обсяг продукції, який отримує підприємство, використовуючи даний обсяг ресурсів;
 - в) крива, яка показує різні поєднання виробничих факторів при забезпеченні незмінного обсягу виробництва;

г) крива, яка показує різні поєднання виробничих факторів при забезпеченні оптимального обсягу виробництва.

4. Будь-яка точка, яка знаходиться на ізокванті, характеризує:

- а) кількість виготовленої продукції;
- б) обсяг продукції в грошовому виразі;
- в) комбінацію фізичних обсягів ресурсів;
- г) суму змінних витрат.

5. Взаємозв'язок між усіма можливими варіантами поєднань факторів виробництва і обсягом продукції, що виготовляється, виражається за допомогою:

- а) кривої виробничих можливостей;
- б) кривої сукупного обсягу випуску продукції;
- в) виробничої функції;
- г) кривої сукупних витрат.

6. Яке з наступних тверджень, характеризує зв'язок між TR , AR і MR , правильні:

- а) AR продовжує зростати до того часу, поки збільшується MR ;
- б) AR досягає максимального рівня до того часу, як TR стане максимальним;
- в) TR досягає максимального рівня до того, коли $MR = 0$;
- г) $MR = AR$ при максимальному рівні AR ;
- д) TR знижується, якщо $MR < 0$?

Наступні дані відносяться до тестів 7—9.

Єдиним змінним ресурсом є праця, інші фактори — фіксовані.

Кількість працюючих, чол.	0	1	2	3	4	5	6
Випуск продукції, шт	0	40	90	126	150	165	180

7. Граничний продукт починає скорочуватися при найманні:

- а) 6-го працівника;

- б) 4-го працівника;
 - в) 3-го працівника;
 - г) 2-го працівника;
 - д) 1-го працівника.
8. Граничний продукт 6-го працівника:
- а) складе 180 штук;
 - б) складе 30 штук;
 - в) складе 15 штук;
 - г) є від'ємною величиною;
 - д) неможливо визначити на основі тих даних, які маємо.
9. Середній продукт набуває максимальної величини, коли зайнято:
- а) 6 працівників;
 - б) 5 працівників;
 - в) 4 працівників;
 - г) 3 працівників;
 - д) 2 працівників.
10. Якщо фірма збільшує витрати на ресурси на 10 %, а обсяг виробництва зростає при цьому на 15 %, то в цьому випадку:
- а) спостерігається спадаючий ефект від зміни масштабу виробництва;
 - б) спостерігається зростаючий ефект від зміни масштабу виробництва;
 - в) діє закон спадної продуктивності;
 - г) постійний ефект від зміни масштабу виробництва.

Практичні завдання

Завдання 1

Заповніть пропуски у таблиці на підставі наведених даних. Поясніть логіку та методику обчислень.

Обсяг змінного	Сукупний	Граничний	Середній продукт
----------------	----------	-----------	------------------

ресурсу	продукт	продукт	
1	5		
2		5	
3	14		
4			4,25
5			3,8
6		1	

Завдання 2

Процес виробництва на підприємстві описується виробничою функцією

$$Q = 2,5L^{\frac{2}{3}}K^{\frac{1}{3}},$$

де Q — обсяг виробництва, L — обсяг використовуваних трудових ресурсів, K — обсяг використання устаткування.

Знайдіть алгебраїчний вираз для ізокванти, якщо $Q=5$, і зобразіть цю ізокванту.

Ставка орендної плати за устаткування вдвічі перевищує ставку оплати праці й дорівнює 2 грош. од. Якщо підприємство використовує 2 од. праці та 2 од. капіталу, то чи мінімізує воно витрати за такої комбінації ресурсів? Якщо ні, то чи можна зменшити витрати, не змінюючи при цьому обсяг виробництва?

Завдання 3

На предметно-замкненій ділянці механічного цеху машинобудівного заводу виготовляються шестерні. Співвідношення витрат праці та щоденного випуску шестерень наведено в таблиці:

Витрати праці	Сукупний продукт	Середній продукт	Граничний продукт	Витрати праці	Сукупний продукт	Середній продукт	Граничний продукт
0	0			6	54		
1	1			7	56		
2	15			8	56		
3	30			9	54		
4	40			10	50		
5	48						

- а) Обчисліть середній та граничний продукт (заповніть таблицю) і побудуйте графіки виробничої функції, середнього та граничного продукту.
- б) Прокоментуйте вигляд графіків, позначте критичні точки і виділіть характерну зону, в якій немає сенсу вводити додаткових робітників. Чому?
- в) Як зміняться графіки, якщо вдасться підвищити продуктивність праці працівників на 20%, наприклад, за рахунок введення раціональніших режимів різання, оснастки, ущільнення робочого дня?
- г) На прикладі результатів розв'язання даної задачі охарактеризуйте правило спадної віддачі змінного фактора (настання межі для використання даної технології).

Завдання 4

Для виробництва 48 од. продукту підприємство використовує 12 од. праці і 8 од. капіталу. Яка гранична продуктивність капіталу, якщо гранична продуктивність праці дорівнює 2 (ефект масштабу при цьому має сталий характер).

Завдання 5

За допомогою діаграми ізокост—ізоквант (рис.7.9) дайте відповідь на такі запитання:

- а) Яка гранична норма технічного взаємозаміщення в точці A ?
- б) Якщо в точці B $P_K=6$ грош. од. і $P_L=4$ грош. од. і підприємство, що знаходиться у цьому становищі, використовує 50 од. капіталу та 30 од. праці, чому дорівнює величина середніх витрат виробництва 100 од. продукції?
- в) Чи відображає точка C комбінацію факторів виробництва, яка використовується для визначення довгострокових середніх витрат при встановленні ціни на 80 од. продукції? Чому «так» чи чому «ні»?
- г) Поясніть, як мали б змінюватися ціни на ресурси, щоб точка C відповідала такій комбінації цих ресурсів, за якої витрати у довгостроковій перспективі були б мінімальними?

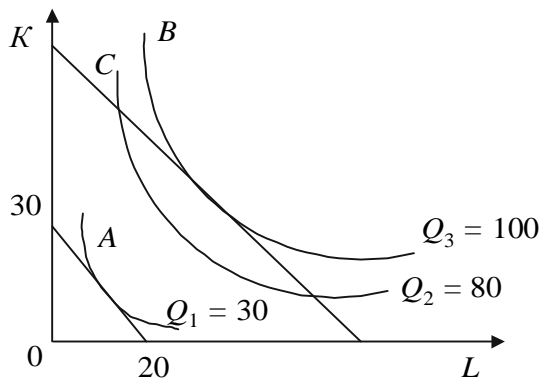

Рис. 7.9. Ізокости та ізокванти підприємства

Завдання 6

На рис.7.10. зображено карту ізоквант гіпотетичного підприємства. За даними рисунку дайте відповіді на запитання:

1. Яка величина коефіцієнта еластичності виробництва за працею при зміні обсягу виробництва від 25 до 50 од.?
2. Яка величина коефіцієнта еластичності масштабу?
3. Який характер віддачі зміни масштабу виробництва?
4. Яка величина граничної норми технологічної заміни працею капіталу для обсягу виробництва $Q=50$ при збільшенні використання праці з 15 до 20 од.?

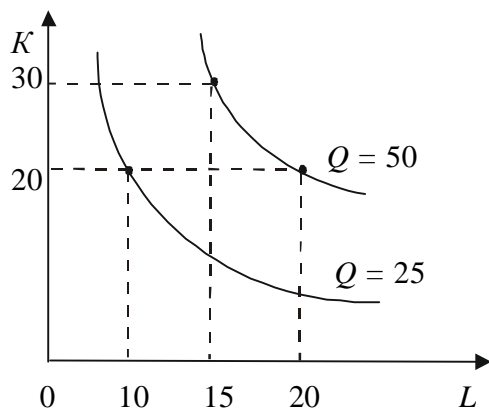

Рис. 7.10. Ізокванти підприємства

Завдання 7

Фірма виплачує щороку 200 тис. грн. за оренду обладнання та 100 тис. грн. заробітної плати. При цьому праці і капітал використовуються фірмою в такому співвідношенні, що їх граничні продукти складають відповідно $MP_L=1,0$ та $MP_K=0,5$.

Визначте, чи використовує фірма оптимальну кількість праці та капіталу з точки зору максимізації прибутку.

Завдання 7

Технологічний варіант виробництва товару А подано у вигляді таблиці:

Витрати капіталу, од.	Витрати праці, од.					
	1	2	3	4	5	6
1	145	205	250	287	321	351
2	205	287	351	405	453	495
3	250	351	428	495	553	605
4	287	405	495	569	637	698
5	321	453	553	637	710	780
6	351	495	605	698	780	851

На підставі наведеної таблиці виконайте наступні завдання:

1. Побудуйте ізокванти для обсягів виробництва $Q_1=495$ од. і $Q_2=351$ од.
2. Чи виконується закон спадкової граничної продуктивності в цьому випадку? Відповідь обґрунтуйте.
3. Розрахуйте граничну норму технічного заміщення для обсягу виробництва $Q_1=495$ од. при збільшенні використання капіталу з 2 од. до 4 од. Прокоментуйте одержані результати.
4. Розрахуйте граничну норму технічного заміщення для обсягу виробництва $Q_2=351$ од. при збільшенні використання праці з 1 од. до 5 од. Прокоментуйте одержані результати.
5. Визначте, яку віддачу від зміни масштабів виробництва відображає задана виробнича функція.

Тема 8. Витрати виробництва

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Економічні витрати залежать від кількості використаних ресурсів (їх затрат) та цін на фактори виробництва. Тоді можна встановити залежність між обсягами виробництва та мінімально можливими витратами, необхідними для його отримання. Ця залежність називається функцією витрат:

$$Q = f(P_L, L, P_K, K) \quad (8.1.),$$

де L, K — затрати праці та капіталу; P_L, P_K - ціни відповідних ресурсів.

Всі витрати являють собою альтернативні витрати.

Альтернативними витратами називають ту кількість інших продуктів, від яких слід відмовитися для отримання будь-якої кількості даного продукту. Альтернативні (витрати є головною перешкодою, на яку натрапляє фірма у процесі реалізації своїх можливостей максимізації прибутку.

Розрізняють також постійні та змінні витрати виробництва.

Постійні витрати містять видатки на утримання управлінського персоналу, страхування, охорону підприємства.

Змінні витрати охоплюють видатки на заробітну плату, сировину, електроенергію, напівфабрикати, амортизаційні відрахування.

Економічні витрати поділяють на короткострокові та довгострокові, тобто витрати, що здійснюються відповідно в короткостроковий та довгостроковий періоди.

Короткостроковий період – це проміжок часу, надто короткий для заміни виробничих потужностей підприємства, але достатній для зміни рівня використання наявного устаткування. У короткостроковому періоді деякі з виробничих ресурсів фірми постійні, проте іншими можна маніпулювати з метою зміни рівня виробництва продукції. На цій підставі можна виділити різні методи оцінки виробничих витрат.

Середні витрати — це витрати на одиницю випуску продукції. Є три види середніх витрат: середні постійні, середні змінні та середні валові (загальні) витрати.

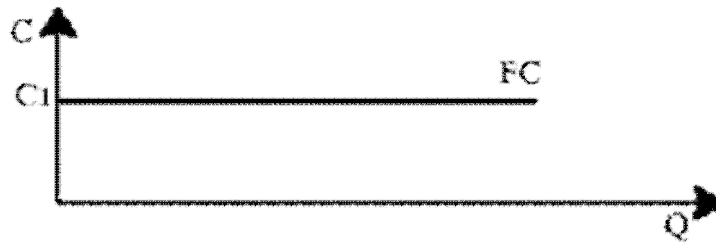

Рис.8.1.Середні витрати

Постійні витрати (FC). Q — обсяг випуску продукції; C — витрати.

Середні постійні витрати AFC (Average Fixed Cost) - це кількість постійних витрат виробництва (FC),що припадає на одиницю випуску продукції (Q) : $AFC = FC/Q(8.2.)$.

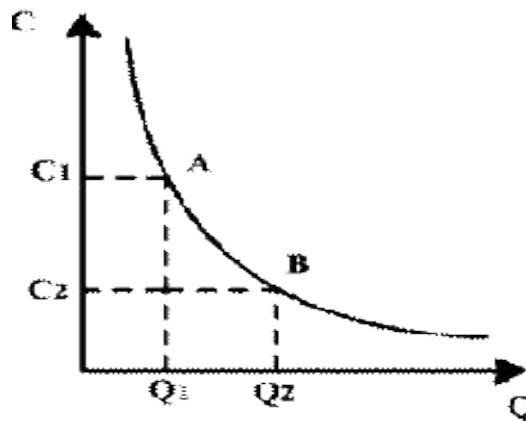

Рис.8.2. Середні постійні витрати

Змінні витрати VC (Variable Cost) — це витрати виробництва, які залежать від випуску продукції і змінюються залежно від збільшення або зменшення обсягу виробництва.

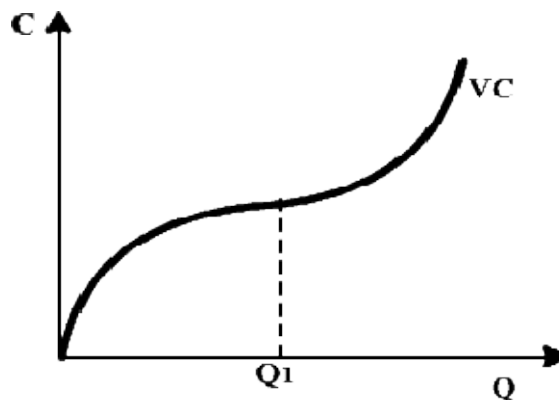

Рис.8.3. Змінні витрати

Змінні витрати (VC) Q — обсяг випуску продукції; C — витрати.

Середні змінні витрати AVC (Average Variable Cost) - це кількість змінних витрат виробництва, що припадає на одиницю випуску продукції.

$$AVC=VC/Q(8.3.)$$

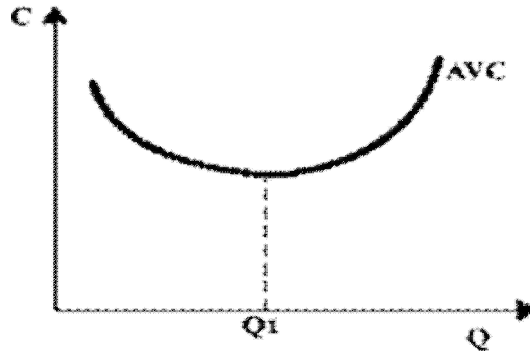

Рис.8.4. Крива середніх змінних витрат

Сукупні витрати являють собою суму постійних і змінних витрат:

$$TC = FC+VC(8.4.).$$

Сукупні витрати TC (Total Cost) – це витрати, які характеризують сукупність постійних і змінних витрат виробництва фірмою у короткостроковому періоді.

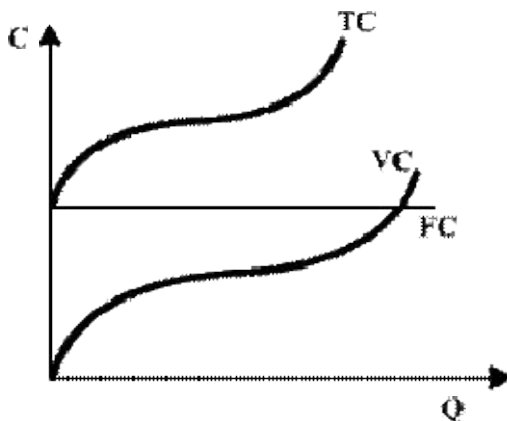

Рис. 8.5. Сукупні витрати

Середні сукупні витрати ATC (Average Total Cost) - це кількість сукупних витрат виробництва, що припадає на одиницю випуску продукції.

$$ATC = TC/Q(8.5.),$$

$$ATC=AFC+AVC=(FC+VC)/Q(8.6.).$$

Граничні витрати MC (Marginal Cost) — це приріст сукупних витрат фірми, пов'язаний з виробництвом додаткової одиниці продукції.

$$MC = \Delta TC / \Delta Q (8.7.),$$

де MC - граничні витрати;

ΔTC - приріст сукупних витрат;

ΔQ - приріст випуску продукції (як правило, $\Delta Q = 1$)

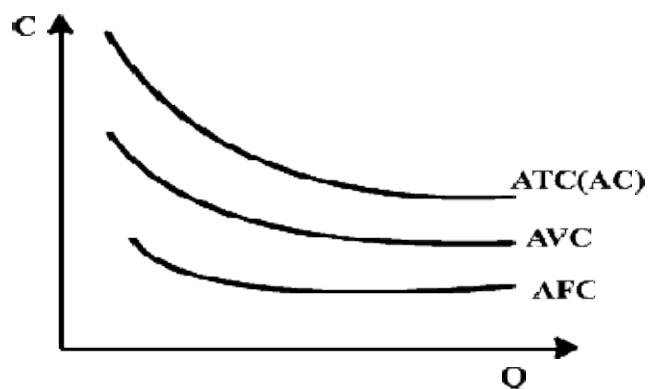

Рис.8.6. Крива граничних витрат

Маючи незмінну ціну ресурсів і певний обсяг випуску продукції, можна визначити витрати фірми у короткостроковому періоді.

Граничні витрати — це приріст витрат у результаті 1 виробництва однієї додаткової одиниці продукції.

Ізокоста — лінія, що характеризує комбінації витрат змінних факторів (у нашому випадку праці і капіталу) при фіксованих витратах виробництва. Скорочення витрат одного фактора приводить до можливості використання певної кількості (відповідно до ціни) іншого. Функція витрат показує взаємозв'язок між обсягом випуску, що описується ізоквантою, і мінімальною кількістю витрат, необхідних для виробництва даного випуску продукції, що описується ізокостою.

Нахил ізокванти визначається граничною нормою технологічного заміщення, а покости — співвідношенням цін праці та капіталу. Тоді умову рівноваги виробника, тобто такого його стану, в якому він не бажає змінювати співвідношення капіталу та праці, що задіяні у виробничому процесі, можна подати як рівність: $MRTS_{LK} = P_L / P_K$ (8.8.).

Криві витрат у довгостроковому періоді показують мінімальні витрати виробництва будь-якого обсягу продукції, коли всі фактори виробництва є

змінними. У межах довгострокового періоду постійні витрати не мають місця.

Середні витрати у довгостроковому періоді LMC (Long Marginal Cost) — граничні витрати у довгостроковому періоді - це величина зміни витрат при зміні обсягу випуску, коли всі фактори виробництва є змінними; це приріст витрат виробництва в умовах можливості зміни розмірів підприємств.

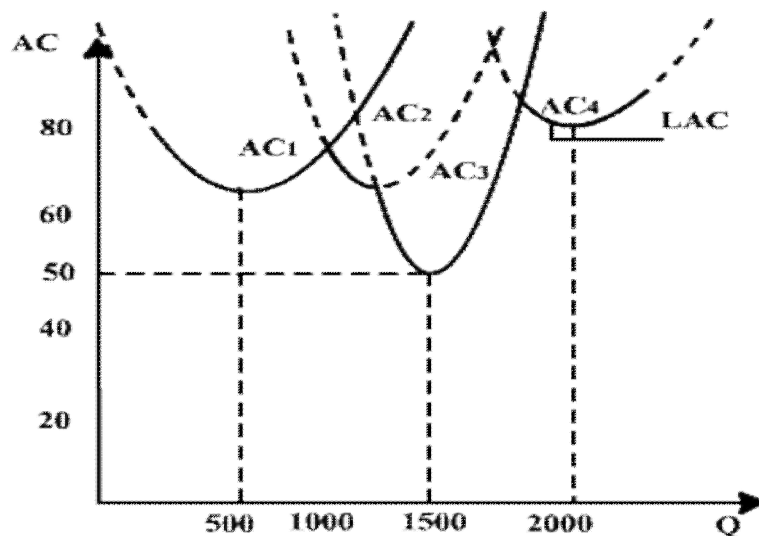

Рис.8.7. Середні витрати у довгостроковому періоді

Умову рівноваги виробника, можна подати як рівність: $MRTS_{LK} = P_L/P_K$.

Оскільки то $MRTS_{LK} = MP_L/MP_K$, то справедливим буде рівняння:

$$MP_L/MP_K = P_L/P_K \quad (8.9.).$$

$$MP_L/P_L = MP_K/P_K \quad (8.10.).$$

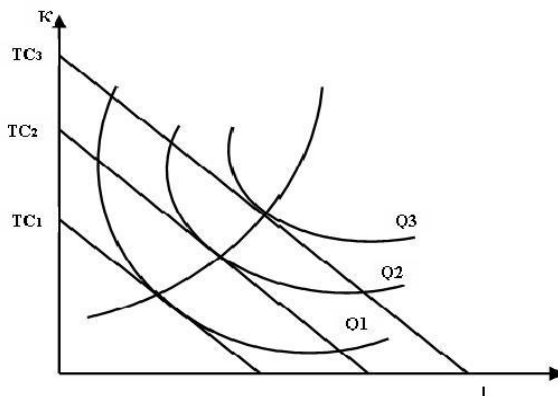

Рис.8.8. Траєкторія зростання

Правило найменших витрат (Least Cost Combination Rule of Recourses) - це умова, при якій витрати мінімізуються в тому випадку, коли кожна грошова одиниця, що витрачається на кожний ресурс, дає однакову віддачу - однаковий граничний продукт (MP). Дане правило має важливе значення для раціонального ведення господарства в умовах обмежених ресурсів.

Мінімізація витрат у довгостроковому періоді - основне завдання, яке реалізується шляхом зміни всіх факторів з урахуванням кон'юнктури ринку.

Розбіжність довгострокового і короткострокового аналізу витрат виробництва полягає у відмінності ступеня еластичності факторів виробництва.

Запитання для самоперевірки

1. Що являють собою прямі й непрямі витрати?
2. Альтернативні витрати, їх структура.
3. Економічні і бухгалтерські витрати.
4. Дайте графічний аналіз загальних, постійних, змінних та граничних витрат.
5. Охарактеризуйте функцію витрат.
6. Поясніть рівновагу виробника, її умови.
7. Проаналізуйте витрати виробництва у довгостроковому періоді.
8. У чому полягає залежність і зв'язок між динамікою короткострокових та довгострокових витрат виробництва?
9. Які витрати виділяють в короткостроковому періоді?
10. Чому в довгостроковому періоді всі витрати є змінними?

Орієнтовна тематика проблем для наукових досліджень

1. Функція витрат. Постійні та змінні витрати.
2. Закон неминучого зростання граничних витрат.
3. Оптимальний розмір виробництва.
4. Класифікація витрат виробництва.
5. Витрати в короткостроковому і у довгостроковому періодах.
6. Витрати виробництва, вартість товару і його ціна.

7. Економічні витрати.
8. Види кривих довгострокових середніх витрат.
9. Закон неминучого зростання граничних витрат (зниження дохідності).
10. Види кривих довгострокових середніх витрат.

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Альтернативні витрати - це...
 - а) вартість того, від чого прийдеться відмовитися, щоб одержати бажане;
 - б) цінність ресурсів при найкращому з можливих варіантів використання;
 - в) ціна заміни одного блага іншим;
 - г) вартість товарів (послуг), вимірювана з погляду упущеної вигоди;
 - д) усі відповіді правильні.
2. Постійні витрати - це витрати фірми:
 - а) на покупку устаткування (так, ні);
 - б) на зарплату працівникам (так, ні);
 - в) на амортизацію (так, ні);
 - г) на сплату відсотків по кредитах (так, ні);
 - д) на сировину, матеріали, паливо (так, ні);
 - е) на рентні платежі (так, ні).
 - ж) на платню управлінського персоналу (так, ні);
 - з) на охорону об'єкта (так, ні).
3. Змінні витрати - це...
 - а) витрати на виробництво і реалізацію продукції;
 - б) експліцитні й імпліцитні витрати;
 - в) витрати, що мають місце незалежно від обсягу виробленої продукції;
 - г) витрати, що змінюються зі зміною обсягу виробництва.
4. Постійні і змінні витрати - це витрати:
 - а) для всіх періодів - найкоротшого, короткострокового, довгострокового;
 - б) тільки для короткострокового періоду;

в) тільки для довгострокового періоду;

г) усі відповіді неправильні.

5. Середні постійні витрати (AFC):

а) не залежать від обсягу зробленої продукції;

б) зростають зі збільшенням обсягу продукції;

в) знижуються зі збільшенням обсягу продукції;

г) спочатку зростають, а потім знижуються;

д) спочатку знижуються, потім зростають.

6. Середні змінні витрати (AVC):

а) змінюються зі зміною обсягу виробництва;

б) зростають зі збільшенням виробництва;

в) знижуються зі збільшенням виробництва;

г) спочатку зростають, потім знижуються;

д) спочатку знижуються, потім зростають.

7. Граничні витрати - це...

а) витрати на одиницю продукції;

б) мінімальні витрати фірми;

в) витрати, що перевищують граничний дохід;

г) витрати, зв'язані з виробництвом додаткової одиниці продукції.

8. Крива граничних витрат перетинає криві АТС і ЛҰС:

а) у точках їхнього мінімального значення;

б) у точках максимального значення;

в) не перетинає взагалі;

г) усі відповіді неправильні.

9. Поняття змінних і постійних витрат мають місце тільки:

а) у короткому періоді;

б) у довгостроковому періоді;

в) для фірми - монополіста;

г) для ринку досконалої конкуренції;

д) усі відповіді неправильні.

10. Фактори, що викликають збільшення змінних витрат фірми в короткостроковому періоді:

- а) збільшення процентних ставок на банківські кредити;
- б) збільшення місцевих податків;
- в) збільшення цін на сировину;
- г) збільшення орендної плати за устаткування фірми.

11. Коли ціна фактора виробництва зростає, фірма, швидше за все, у короткостроковому періоді повинна:

- а) використовувати більшу кількість цього фактора;
- б) використовувати меншу кількість цього фактора;
- в) використовувати колишню кількість цього фактора;
- г) замінити його іншим фактором виробництва.

12. Неявні витрати - це...

- а) витрати бухгалтерські;
- б) економічні витрати;
- в) витрати упущених можливостей;
- г) альтернативні витрати використання ресурсів, що є власністю фірми.

13. Бухгалтерські витрати - це:

- а) явні витрати;
- б) витрати в грошовій формі на виробництво продукції;
- в) витрати в грошовій формі на виробництво і реалізацію продукції;
- г) вартість ресурсів за ціною їхнього придбання;
- д) усі відповіді неправильні.

14. Економічні витрати - це:

- а) витрати на виробництво продукції при найбільш вигідному використанні ресурсів;
- б) витрати при найбільш ефективному способі виробництва даного продукту;
- в) витрати при найбільш вигідному з усіх можливих способів використання витрачених ресурсів.

15. Граничні витрати при збільшенні обсягу виробництва:

- а) не змінюються;
- б) убувають;
- в) зростають;
- г) усі відповіді неправильні.

16. Середній продукт - це обсяг виробництва...

- а) від використання одиниці постійного фактора;
- б) від використання одиниці перемінного фактора;
- в) від використання додаткової одиниці перемінного ресурсу;
- г) у ренті на одиницю даного ресурсу.

17. Витрати на фарбування офісу, що орендується на рік – це:

- а) постійні витрати;
- б) змінні витрати;
- в) квазіпостійні витрати;
- г) неповоротні витрати;
- д) трансакційні витрати.

18. Крива граничних витрат знаходиться нижче кривої середніх витрат, коли вона:

- а) спадає;
- б) зростає;
- в) залишається незмінною;
- г) досягає мінімуму;
- д) досягає максимуму.

19. До змінних витрат відносяться:

- а) матеріальні витрати;
- б) витрати на реалізацію продукції;
- в) амортизаційні відрахування;
- г) адміністративні та управлінські витрати.

20. За якою ознакою витрати виробництва та обертання підприємства розподіляють на умовно-постійні та змінні:

- а) за економічним характером витрат;

- б) залежно від реакції на зміну обсягу діяльності;
- в) залежно від об'єкта калькулювання витрат;
- г) за характером віднесення на об'єкт калькулювання витрат.

21. Які із перелічених витрат відносяться до змінних витрат:

- а) заробітна плата управлінського персоналу;
- б) амортизаційні відрахування;
- в) вартість матеріалів і напівфабрикатів.

22. Ізокванта ілюструє :

- а) криву загального обсягу продукту;
- б) виробничу функцію;
- в) різні обсяги продукту, які можна виробити при заданих кількостях ресурсів;
- г) криву середнього продукту;
- д) суму змінних витрат.

23. Постійні витрати фірми – це :

- а) видатки на ресурси за цінами, які діяли на момент їх придбання;
- б) мінімальні витрати виробництва будь якого обсягу продукції за найбільш сприятливих умов виробництва;
- в) витрати, які має фірма навіть у тому випадку, коли продукція не виробляється;
- г) неявні витрати;
- д) жодна з відповідей не є вірною.

24. При зростанні обсягів виробництва ізокванта буде пересуватися :

- а) вгору праворуч;
- б) вниз праворуч;
- в) вгору ліворуч;
- г) вниз ліворуч.

25. Яке з наступних тверджень, що відноситься до кривої короткострокових граничних витрат, є неправильним?

- а) Граничні витрати дорівнюють середнім витратам, якщо середні витрати набувають мінімального значення.
- б) Якщо середні витрати скорочуються, граничні витрати будуть менші від середніх витрат.
- в) Граничні витрати більші від середніх витрат в тому випадку, коли обсяг продукції, що випускається, більший від оптимального.
- г) На величину граничних витрат не впливає зміна цін на фактори виробництва.
- д) Граничні витрати не залежать від постійних витрат.

26. Витрати в економічному розумінні слова (економічні витрати):

- а) Включають в себе явні і неявні витрати, в тому числі нормальний прибуток.
- б) Включають в себе явні витрати, але не включають неявні.
- в) Включають в себе неявні витрати, але не включають явні.
- г) Не включають в себе ні явні, ні неявні витрати.
- д) Перевищують явні і неявні витрати на величину нормального прибутку.

Практичні завдання

Завдання 1

Дайте класифікацію витратам виробництва, поясніть економічний та бухгалтерський підходи до їх визначення.

Завдання 2

Як розраховуються постійні та змінні витрати (сукупні та середні)?

Завдання 3

Встановіть відповідність у вигляді комбінацій цифр і букв.

А. Граничні витрати.	1. $FC + VC$
Б. Середні постійні витрати.	2. $VC : Q$
В. Загальні витрати.	3. $FC : Q$
Г. Середні змінні витрати.	4. $\Delta TC : \Delta Q$
Д. Змінні витрати	5. FC
Е. Постійні витрати.	6. VC

Завдання 4

Альтернативні витрати на отримання освіти в університеті не містять в собі (відповідь поясніть):

- а) заробітної плати, яку ви отримувати б, якби вам не потрібно було відвідувати університет;
- б) коштів, витрачених на підручники;
- в) коштів, витрачених на їжу;
- г) плати за навчання.

Завдання 5

Якщо фірма має зростаючу віддачу від масштабів до певного рівня випуску, а після цього - постійну віддачу від масштабів, що ви можете сказати про форму кривої тривалих середніх витрат фірми?

Завдання 6

Дайте оцінку правильності висловлювань:

1. Фіксовані витрати не змінюються зі збільшенням виробничих потужностей підприємства.
2. Функція загальних витрат показує співвідношення між мінімальними витратами та запланованим обсягом виробництва.
3. Аналогом бюджетної лінії споживача для підприємства є ізокоста.
4. Мінімізація витрат на даний випуск і максимізація випуску заданих витрат є, по суті, ідентичними процесами.
5. Прибуток — це різниця між виторгом і загальними витратами підприємства.
6. З точки зору довгострокового аспекту всі витрати підприємства є змінними.

Задачі

Задача № 1

Функція нетривалих сумарних витрат компанії задається рівнянням:

$$TC = 190 + 53Q,$$

де TC - сумарні витрати; Q - сумарний обсяг виробництва, причому обидві величини вимірюються в десятках тисяч доларів.

- а) Якими є постійні витрати компанії?

б) Якщо компанія виробила 100 тис. одиниць товарів, якими є її середні змінні витрати?

в) Якими є граничні витрати на одиницю продукції?

г) Якими є середні фіксовані витрати?

д) Припустимо, компанія бере кредит і розширює виробництво, її фіксовані витрати зростають на 50 тис. дол., змінні витрати зменшуються до 45 тис., дол. на 10 тис. одиниць продукції. Процентна ставка (i) тепер також входить у рівняння. Кожне зростання ставки на один процент підвищує витрати на

30	тис.	дол.
----	------	------

Запишіть нове рівняння витрат.

Задача № 2

На взуттєвій фірмі за годину праці виготовляється 1,2 пари взуття. Визначте середні змінні витрати виробництва однієї пари взуття, припускаючи, що праця є єдиним змінним фактором виробництва і що витрати на працю становлять 24 грош. од. на годину.

Якщо постійні витрати становлять 16 000 грош. од. на місяць, а місячний обсяг виробництва — 1000 пар взуття, то якою буде величина середніх сукупних витрат виробництва?

Припустимо, що у довгостроковому періоді підприємство подвоїло обсяг випуску продукції, вдвоє збільшивши використання праці й капіталу.

Побудуйте траєкторію зростання за умов збільшення обсягу виробництва до 2000, 3000, 4000, 5000 пар взуття на місяць, припускаючи, що при розширенні виробництва підприємство не може змінити співвідношення використовуваних ресурсів, а визначені вами величини витрат є мінімальними при виробництві на цій фірмі. Побудуйте криві довгострокових середніх і граничних витрат. Покажіть на цих кривих вплив збільшення заробітної плати до 30 грош. од.

Тема 9. Ринок досконалої конкуренції. Монополія

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

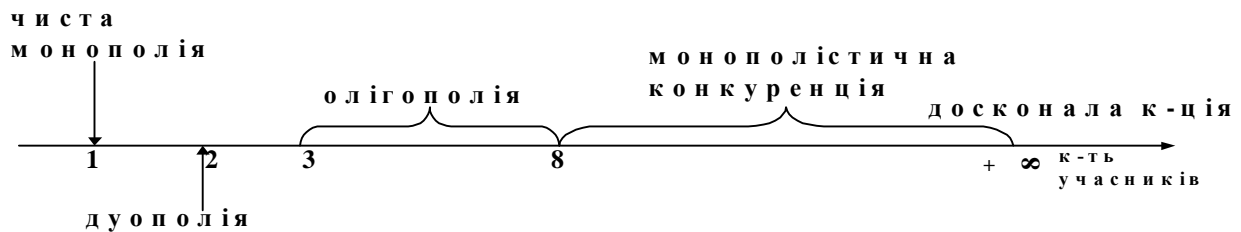

Рис. 9.1. Типи ринкових структур

Будь-яка ринкова структура характеризується за такими ознаками:

- Кількість учасників
- Тип продукції
- Існування бар'єрів для входження нових виробників в галузь
- Можливість взаємної домовленості між виробниками щодо галузевих цін та обсягів випуску продукції
- Ступінь поінформованості щодо галузевих цін та обсягів випуску продукції

Досконала конкуренція (perfect competition) – модель ринку, для якої характерно:

- велика кількість малих за розміром фірм;
- однорідність продукції, яка продається на ринку;
- відсутність бар'єрів у вигляді патентів, пільг, великого ефекту масштабу; вільний вхід у галузь та вихід з неї;
- виключена можливість укладання формальних або неформальних угод між фірмами з метою набуття монопольних переваг;
- наявність досконалої інформованості про всі параметри ринку як з боку покупців, так і з боку продавців.

Тобто це такий стан на ринку товарів або послуг, коли вплив кожного учасника економічного процесу настільки малий, що він не впливає на загальні умови функціонування ринку та ціни.

Оптимальний план підприємства визначається виходячи з цільової функції його діяльності. Метою будь-якого підприємця узагальнено можна вважати прагнення отримати найбільший прибуток за заданих умов ринку.

Основними умовами при цьому є попит споживачів на певний товар і, в умовах досконалої конкуренції, ціна, що визначається внаслідок взаємодії попиту та пропозиції. Підприємство в умовах певного типу ринку є ціноутримувачем: крива попиту на його продукцію (особисто для нього) є нескінченно еластичною і має вигляд прямої, яка паралельна осі випуску. Це означає, що підприємство може продати будь-який обсяг продукції за існуючою ціною. Цей висновок випливає з припущення про те, що кожне підприємство є настільки малим, що не може самостійно впливати на ринкову ціну, збільшуючи або зменшуючи обсяги пропонованої продукції. Тому ціна для нього задається з ринку і продавати свою продукцію підприємство може лише за цією ціною

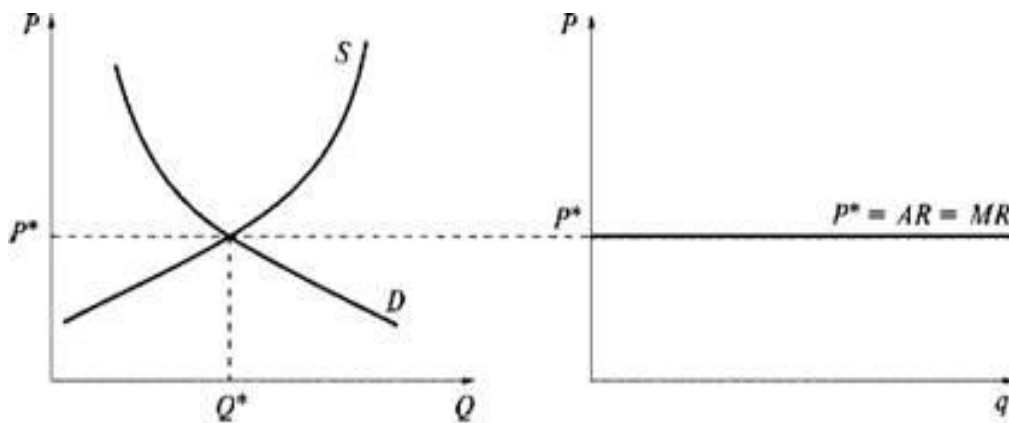

Рис. 9.2. Крива попиту для досконало конкурентного підприємства

Правило рівності граничних витрат і граничного доходу: підприємство на ринку досконалої конкуренції буде отримувати максимальний прибуток, коли буде виробляти такий обсяг продукції, за якого гранична виручка буде дорівнювати граничним витратам та ціні, заданій ринком:

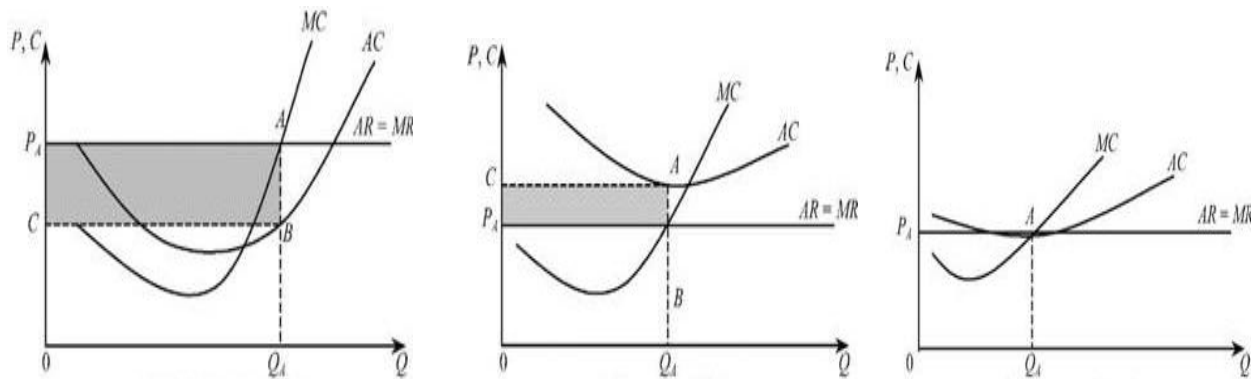
$$MR(q) = MC(q) = P \text{ або } MC(q) = P \quad (9.1)$$

Якщо для фірми склалася ситуація, коли ринкова ціна перевищує її мінімальні середні витрати ($P > \min ATC$), вона отримує економічний прибуток і намагається максимізувати його, випускаючи продукцію в обсязі, що відповідає правилу рівності граничних витрат і граничного доходу (Рис.9.3, а.).

Якщо мінімальні середні витрати перевищують граничний дохід, однак середні змінні витрати залишаються меншими за нього ($ATC < MR < \min AVC$), фірма має збитки, але може перечекати ситуацію, мінімізуючи збитки,

визначаючи обсяг виробництва дотриманням рівності граничних витрат і граничного доходу (Рис.9.3, б.).

Однак якщо граничний доход не покриває навіть мінімальних середніх змінних витрат фірми ($MR < \min AVC$) – фірма закривається, тому що доходу, отриманого в результаті діяльності, не вистачає на здійснення поточних витрат – виплату заробітної плати, оплату сировини (Рис.9.3, в.):

а) максимізація прибутку
фірмою

б) мінімізація збитків
фірмою

в) закриття фірми

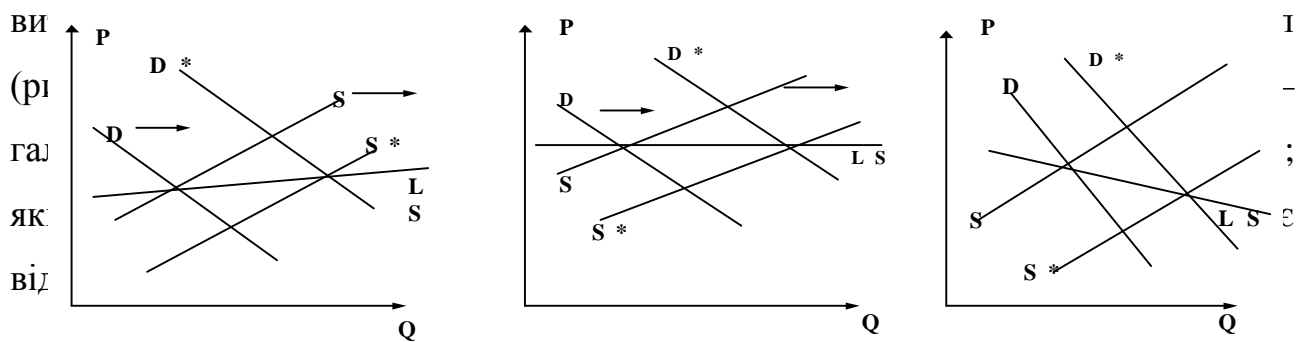
Рис. 9.3. Визначення обсягів виробництва фірмою в короткостроковому періоді

Парадокс прибутку полягає в тому, що можливість отримання економічного прибутку в короткостроковому періоді через вільний вхід в галузь у гонці за ним приведе до його зникнення у довгостроковому періоді.

У довгостроковому періоді положення конкурентної фірми – довгострокова рівновага відповідає стану нульового економічного прибутку (нормального прибутку). При такому прибутку у фірми немає стимулу входити в галузі, тому що цим вона не покращить свого фінансового становища.

У довгостроковому періоді формується тенденція змінювання обсягів виробництва й витрат – довгострокова крива галузевої пропозиції, яка формується в результаті послідовного поєднання сталих положень ринкової рівноваги, що виникали під впливом нецінових факторів попиту чи пропозиції.

Якщо при розширенні галузі середня вартість виробництва зростає за рахунок зростання вартості ресурсів, то дана галузь є галуззю зі зростаючими

а) галузь зі зростаючими витратами

б) галузь з постійними витратами

в) галузь зі спадним витратами

Рис.9.4. Довгострокова крива галузевої пропозиції

Монополія (monopoly) – модель ринку, де одна фірма є єдиним виробником продукту.

Монополістичного становища фірма може досягти трьома шляхами:

1. Монополія окремої фірми на основі постійного підвищення ефективності діяльності для отримання конкурентної переваги над іншими фірмами
2. Монополія на основі злиття фірм
3. Монополія на основі диференціації продукту.

Основними характеристиками монополії є:

- наявність одного виробника;
- відсутність близьких замінників продукту;
- значний контроль за ціною;
- бар'єри для вступу в галузь.

У короткостроковому періоді монополіст може отримувати прибуток, намагаючись максимізувати його, чи мати збитки, намагаючись їх мінімізувати, визначаючи обсяг виробництва за правилом $MC=MR$.

У довгостроковому періоді фірма отримує прибуток, обираючи в якості довгострокового стану таке положення рівноваги в короткостроковому періоді, при якому фірма отримувала б найбільший прибуток.

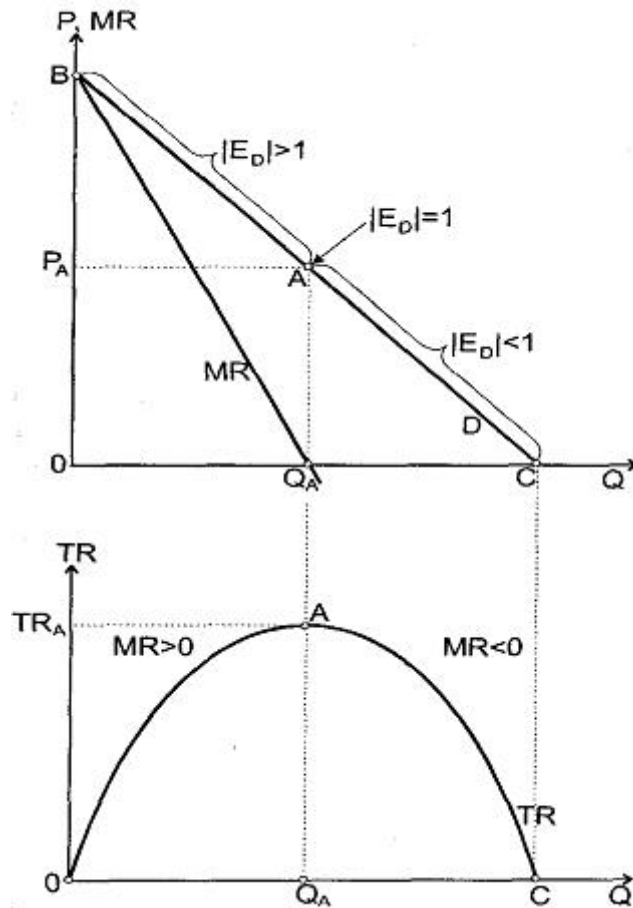

Рис.9.5. Криві граничного та загального доходу для монополіста

Варто зазначити, що монополія на практиці зустрічається дуже рідко. Зазвичай мова йде про фірми, що мають монопольну владу – ступінь ринкової влади.

Ступінь монопольної влади визначають за допомогою індексу Лернера

$$I_l = 1/E_{dp} = P - AC/P = \Pi/TR \quad (9.2)$$

Чим більше його значення, тим більша монопольна влада фірми). При чистій конкуренції. При чистій конкуренції $I_l = 0$, при монополії з нульовими граничними витратами $I_l = 1$.

Використовуються також:

- індекс Герфіндаля – Гіршмана (H), який для галузі із N фірмами визначається за формулою:

$$H = S_1^2 + S_2^2 + S_3^2 + \dots + S_N^2, \quad (9.3)$$

де S_i – ринкова частка фірми “i” ($i=1, 2, 3, \dots, N$) у %, причому $S_1^2 + S_2^2 + S_3^2 + \dots + S_N^2 = 100$

Зокрема, для чистої монополії ($N=1$) $H=10000$, а для повної конкуренції H може бути меншим за 1 (для $N=20000$ однакових за часткою фірм $H=0,5$). Зазначимо, що об'єднання фірм веде до збільшення галузевого індексу H , отже, до поширення монопольної влади.

- коефіцієнт Бейна (відображає величину економічного прибутку, який припадає на одиницю інвестованого власного капіталу);
- коефіцієнт Папандреу (виходить з концепції перехресної еластичності остаточного попиту на продукт фірми);
- коефіцієнт Тобіна (пов'язує ринкову вартість фірми з відновлюваною вартістю активів).

Більшість фірм не володіє даними щодо кривих середнього та граничного доходу по відношенню до себе, маючи дані тільки про граничні витрати для деяких обсягів виробництва, тому існує правило визначення ціни на практиці:

$$P = MC / (1 + 1/Edp) \quad (9.4)$$

Існують:

Відкрита монополія – монополія, за якої одна фірма на деякий час стає єдиним постачальником продукту, але не має спеціального захисту від конкурентів

Закрита монополія – фірма, яка захищена від конкурентів юридичними обмеженнями(права, патенти, дозволи, ліцензії)

Природна монополія – галузь виробництва, в якій довгострокові середні витрати досягають свого мінімуму тільки тоді, коли одна фірма обслуговує весь ринок повністю.

До переваг монополії відносяться:

- більш низькі витрати на одиницю продукції в порівнянні з конкурентними фірмами, які в сукупності виготовляють такий самий обсяг;
- можливість здійснювати великомасштабні дослідження, котрі вимагають великих фінансових коштів.

До недоліків діяльності монополій відносяться:

- X-неефективність (різниця між фактичною та мінімально можливою вартістю виробництва; технологічна неефективність);
- неефективне використання ресурсів;
- застосування нецінової дискримінації – продаж продукту в комплекті, встановлення демпінгових цін;
- застосування цінової дискримінації.

Цінова дискримінація – принцип ціноутворення, коли той самий товар або послуга продається різним категоріям покупців за різними цінами.

Для впровадження цінової дискримінації необхідно виконання двох умов:

1. Існує формальна ознака, за якою можна розрізнити категорії споживачів.
2. Благо не можна перепродати.

Розрізняють три види цінової дискримінації.

Цінова дискримінація першого ступеня, або абсолютна цінова дискримінація існує тоді коли кожному споживачеві встановлюють індивідуальну ціну на рівні його готовності платити за благо, тобто найвищу з цін, за якою споживач погоджується на купівлю певної одиниці товару або послуги.

Цінова дискримінація другого ступеня має місце тоді, коли ціни на продукцію однакові для всіх споживачів, але розрізняються залежно від обсягу покупки.

Цінова дискримінація третього ступеня запроваджується монополістом тоді, коли можна виділити кілька окремих груп споживачів з різною еластичністю попиту, тобто визначити так звані сегменти ринку.

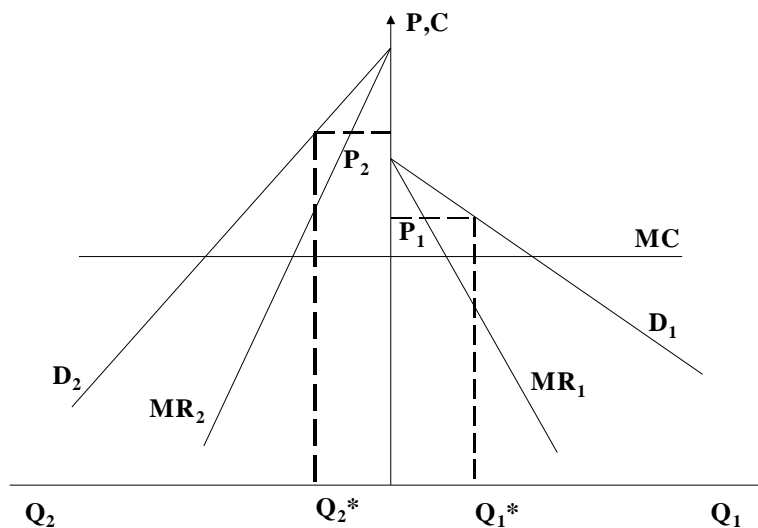

Рис. 9.6. Цінова дискримінація третього ступеня

За умовами, що забезпечують можливість встановлення різних цін на одне й те саме благо, розрізняють такі види цінової дискримінації:

- У просторі (продаж у місті та селі)
- У часі (сезонні ціни, денні та нічні ціни)
- За доходами споживачів (магазини для багатих та бідних)
- За обсягами споживання блага (оптові та роздрібні ціни)
- За соціальним статусом споживачів (пенсіонери, студенти)

Держава здійснює регулювання діяльності фірм з монопольною владою. Антимонопольне регулювання може стосуватися: регулювання злиття фірм, відстеження зловживання фірм своєю владою і застосування штрафних санкцій чи навіть примусове роз'єднання фірми-монополіста, регулювання діяльності природних монополій.

Світова історія впровадження антимонопольного законодавства сягає кінця XIX ст., коли в 1890 р. у США був прийнятий Антитрестівський акт Шермана, згідно з яким монополістичне обмеження вільної торгівлі розглядалось як карний злочин. У 1914 р. був прийнятий закон Клейтона, який заборонив обмеження кола агентів, а також поглинання фірм шляхом придбання активів. У цьому ж році прийнято Акт про торговельну федеральну комісію, який привів в дію всі попередні закони.

Монопольна діяльність в Україні регулюється такими законодавчими актами: Закон України "Про обмеження монополізму і недопущення

недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності”(15.03.1992р.), Закон України “Про захист від недобросовісної конкуренції”(червень 1996 р.).

У Конституції України (ст.43) зазначається: ”Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види та межі монополії визначаються законом ”.

Державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства, захист інтересів підприємців від зловживань монопольним положенням і недобросовісної конкуренції здійснюється Антимонопольним комітетом.

Запитання для самоперевірки

1. Сформулюйте характерні риси ринку досконалої конкуренції.
2. Яке підприємство може вважатися конкурентним?
3. Якою є мета діяльності конкурентного підприємства?
4. Чому конкурентне підприємство має бути ринковим суб’єктом, що приймає ціну (price-taker)?
5. Чому крива попиту на продукцію конкурентного підприємства має вигляд горизонтальної лінії?
6. За якої умови досягається максимум прибутку конкурентного підприємства?
7. Якими є відомі вам методи визначення умов максимізації прибутку?
8. Ринкова рівновага попиту і пропозиції та її зміни під впливом різних факторів.
9. Що таке «рівноважна ціна», як її можна обчислити?
10. У чому полягає зрівноважувальна функція цін на ринку?
11. Вплив різних факторів на зміни рівноважного обсягу та рівноважної ціни (зокрема).
12. Реакція ринку на одночасну одно- та різноспрямовану зміну попиту і пропозиції.
13. Якщо «чиста» конкуренція ніколи не існувала та, ймовірно, не буде існувати, навіщо тоді її вивчати?

14. Чи завжди можливе встановлення рівноваги між попитом і пропозицією?
15. Наслідки державного регулювання ціноутворення для конкурентного підприємства та галузі.
16. Які характерні ознаки монопольного ринку?
17. У чому полягає монопольна влада?
18. Які основні різновиди монополій вам відомі?
19. Чому крива попиту для монополіста не буває абсолютно еластичною?
20. Якими є умови максимізації прибутку монопольної фірми?
21. Які особливості монопольного ціноутворення?
22. Короткострокова монопольна рівновага.
23. У чому полягає суть цінової дискримінації?
24. Які існують бар'єри для вступу до галузі?
25. Як досягається обмеження монопольної влади?
26. Які зусилля, на вашу думку, варто здійснити для «розпечатання» закритих монополій?
27. Закриті та природні монополії як джерела виникнення фіаско ринку.
28. Які, на вашу думку, «плюси» і «мінуси» стратегії цінової дискримінації на прикладі діяльності авіакомпанії, що встановлює різні ціни на квитки для різних категорій авіапасажирів?

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Яке з наведених нижче тверджень означає, що умови досконалої конкуренції не виконуються?
 - а) фірма знаходиться у стані рівноваги, якщо її гранична виручка дорівнює граничним витратам;
 - б) крива граничних витрат перетинає криву середніх витрат у точці мінімуму;
 - в) крива попиту на продукцію має від'ємний нахил;
 - г) крива середніх і граничних витрат має *U*-подібну форму
 - д) крива попиту на продукцію підприємства є горизонтальною прямою.
2. Припустімо, що пропозиція товару *A* абсолютно нееластична. Якщо попит

на товар зростає, то рівноважна ціна:

- а) знижується, а рівноважна кількість товару збільшується;
- б) знижується за зменшення рівноважної кількості товару;
- в) збільшується, а рівноважна кількість товару падає;
- г) збільшується, а рівноважна кількість товару залишається незмінною;
- д) збільшується за збільшення рівноважної кількості товару.

3. Якщо ринкова ціна нижча за рівноважну, то:

- а) виникає дефіцит товару;
- б) з'являється надлишок товару;
- в) знижується ціна ресурсів;
- г) на ринку виникає перевага покупців.

4. Що може призвести до збільшення рівноважної ціни товару?

- а) збільшення попиту на товар;
- б) зменшення попиту на товар;
- в) збільшення пропозиції товару;
- г) одночасне та однакове збільшення попиту і пропозиції;
- д) одночасне та однакове зменшення попиту і пропозиції.

5. Яка з наведених нижче ознак різнить становище товаровиробника у конкурентній галузі й у монополізованій:

- а) товаровиробник максимізує прибуток за умови, що граничні витрати дорівнюють граничному виторгу;
- б) лінія попиту є абсолютно еластичною;
- в) криві граничних і середніх витрат — дугоподібні;
- г) обсяг виробництва, що максимізує прибуток, визначається абсцисою точки перетину кривих граничних витрат і граничного виторгу;
- д) рівень середніх загальних витрат за обсягу виробництва, що максимізує прибуток, визначається ординатою точки перетину ATC і перпендикуляра з точки перетину граничного виторгу і граничних витрат на вісь абсцис.

6. На відміну від конкурентної фірми монополіст прагне:

- а) виробляти продукції менше, а ціну встановлювати вищу;
- б) максимізувати прибуток;

- в) встановлювати ціну, що відповідає нееластичній частині лінії попиту;
- г) виробляти продукції більше і підвищувати ціну;
- д) вибирати такий обсяг виробництва, за якого граничний дохід дорівнює ціні.

7. Цінова дискримінація — це:

- а) підвищення ціни на товар вищої якості;
- б) продаж того самого товару за різними цінами різним покупцям;
- в) встановлення різних цін на товари залежно від величини партій закупки;
- г) зниження ціни на сезонні товари в кінці сезону;
- д) усі попередні відповіді неправильні.

8. Монополіст, який бажає максимізувати прибуток, завжди виробляє такий обсяг продукції, за якого попит:

- а) нееластичний або одиничної еластичності;
- б) еластичний або одиничної еластичності;
- в) одиничної еластичності;
- г) монополіст не бере до уваги еластичність попиту.

9. При монопольному виробництві продукції $MR=10$ грош. од., $ATC=22$ грош. од., $MC=35$ грош. од. Для максимізації прибутку потрібно:

- а) збільшити обсяг виробництва та знизити ціну;
- б) зменшити обсяг виробництва та підвищити ціну;
- в) підвищити ціну за сталого обсягу виробництва;
- г) підвищити ціну за збільшення обсягу виробництва.

10. Монополіст, що максимізує прибуток, буде знижувати ціну на свою продукцію, якщо:

- а) знижуються середні витрати;
- б) збільшуються витрати на рекламу;
- в) граничний виторг перевищує граничні витрати;
- г) знижується попит на його продукцію.

11. Вивчення ринку досконалої конкуренції є важливим тому, що:

- а) більшість реальних ринків - це ринки досконалої конкуренції;
- б) всі ринки в країнах з розвинутою ринковою економікою є ринками досконалої конкуренції;

в) ринок досконалої конкуренції - це модель ефективного розподілу обмежених ресурсів;

г) виявляє межі державного втручання в економіку.

12. Поняття досконалої конкуренції припускає, що:

а) значна кількість фірм, що функціонують у галузі, випускає стандартні товари;

б) є багато покупців, які купують цей товар за поточною ціною;

в) всі продавці та покупці мають повну інформацію про ринок;

г) має місце вільний вхід у цей ринок і вихід з нього;

д) всі відповіді правильні.

13. Конкурентна фірма збільшуватиме виробництво продукції, щоб максимізувати прибуток, за умови:

а) $MC > MR$;

б) $MC = MR$;

в) $MR > MC$;

г) $MR = AFC$.

14. Конкурентній фірмі у короткостроковому періоді потрібно виробляти продукцію, якщо:

а) вона отримує економічний прибуток;

б) вона отримує тільки нормальний прибуток;

в) вона отримує збитки, які не перевищують величини постійних витрат;

г) всі відповіді правильні.

15. Збільшення економічного прибутку на конкурентному ринку не сприяє:

а) розширенню виробництва в діючих фірмах;

б) припливу в галузь нових фірм;

в) підвищенню ринкової ціни продукту;

г) підвищенню цін на ресурси, що використовуються;

д) виникненню чинників, які поступово призведуть цей прибуток до нуля.

16. У сільськогосподарській галузі функціонують 100 фермерів. Граничні витрати кожного фермера при виробництві 50 одиниць продукту на місяць складають 3 грн., 51 одиниць - 5 грн., 52 одиниць - 8 грн. Якщо ринкова

ціна одиниці продукту дорівнює 5 грн., то галузевий випуск на місяць складе:

- а) не більше 5 000 одиниць;
- б) 5 000 одиниць;
- в) 5 100 одиниць;
- г) 5 200 одиниць;
- д) більше 5 200 одиниць.

17. Умовою закриття фірми-конкурента в короткостроковому періоді є:

- а) $P < ATC$;
- б) $P < AFC$;
- в) $P = \min AVC$;
- г) $TR < TC$.

Практичні завдання

Завдання 1

Нижче наведені фактичні дані про діяльність фірми в умовах досконалої конкуренції (в гривнях):

Вихідні дані до завдання

P	Q	TR	TC	FC	VC	ATC	AFC	VC	MC
	2000	10000		3000		7,5			5,0

Кількість продукції, що виробляє фірма є такою, що при збільшенні обсягів виробництва граничні витрати зростатимуть.

На основі цієї інформації зробіть розрахунки і дайте відповіді:

1. Розрахуйте відповідні показники та заповніть таблицю.
2. Оцініть становище, в якому знаходиться ця фірма: знайдіть величину прибутків чи збитків.
3. Що повинен зробити менеджер фірми: нічого не змінювати; збільшити випуск продукції; зменшити випуск продукції; закрити фірму.

4. Чи може фірма в умовах досконалої конкуренції мати збитки? Якщо так, то під час якого періоду?

Завдання 2

Ціна продукції конкурентної фірми дорівнює 8 грн. Витрати фірми описуються функцією: $TC = 15 + Q^2$, де Q - обсяг випуску продукції в одиницях.

Знайдіть:

1. Величину обсягу продукції, який максимізує прибуток фірми.
2. Величину загальних витрат фірми.
3. Величину прибутку, який отримує фірма.
4. При якому обсязі випуску продукції фірма несе збитки?

Завдання 3

Загальні витрати конкурентного підприємства описуються функцією:

$TC = 12 + 2Q$. Ціна продукції – 12 грн. Розрахуйте економічний прибуток фірми.

Завдання 4

Загальні витрати конкурентного підприємства описуються рівнянням:

$TC = 100 + 2Q + 0,05Q^2$. Фірма має економічний прибуток, величина якого становить 1520 тис. грн. за обсягу продукції – 180 тис. шт. Визначте ціну реалізації продукції (двома способами).

Тема 10. Недоскональна конкуренція: олігополія та монополістична конкуренція

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Олігополістична структура ринку посідає проміжне місце між монополією та монополістичною конкуренцією, тому деякі її ознаки не мають однозначного тлумачення, а саме:

- на ринку діє невелика кількість підприємств;
- окреме підприємство може пропонувати на ринку однорідний або диференційований продукт;
- підприємства мають неоднакову ринкову владу;
- вступ до галузі ускладнений через різні бар'єри;
- може мати місце нецінова конкуренція.

Але головна риса олігополістичного ринку — загальна взаємозалежність його учасників. Кожний олігополіст при визначенні лінії своєї економічної поведінки повинен враховувати поведінку як споживачів продукції, так і конкурентів, оскільки їх реакція на його дії може бути неоднозначною. Тому не існує загальної універсальної теорії олігополії. Моделі поведінки фірм при олігополії досить різноманітні і виходять з різних підходів щодо сценаріїв стратегічної поведінки фірми — способів конкурентної боротьби і взаємодії із суперниками в умовах прагнення до максимальних прибутків. Розглянемо найбільш поширені моделі олігополії на прикладі дуополістичної структури ринку. Дуополія — це ринкова структура, за якої пропозиція представлена лише двома постачальниками.

Першим, хто змодельював поведінку дуополістів, які враховують особливості ринкової позиції конкурента, його ринкову владу, був Г. фон Штакельберг. Власне, якщо в моделі дуополії враховувати економічну силу конкурентів, а вона може бути або однаковою, або ні, то можливі такі чотири ситуації:

- 1) перший продавець є лідером і встановлює ринкову ціну, а другий — аутсайдером, який підпорядковує свої дії поведінці лідера;
- 2) другий продавець виступає лідером, а перший займає залежну позицію;
- 3) обидва продавці намагаються бути лідерами і проводити незалежну ринкову політику;
- 4) обидва продавці на ринку пасивні й пристосовуються до дій співучасника.

Історично першою була змодельована четверта ситуація, відома в теорії мікроекономіки як модель дуополії Курно. Пізніше з'явилася модель дуополії Бертрана. Сутність цих моделей зводиться до того, що кожний з продавців

визначає свій обсяг виробництва (модель Курно) або ціну товару (модель Бертрана) залежно від аналогічних параметрів, які встановлює інший співучасник ринку. Очевидно, що така пасивність дуополістів не може існувати довгостроково і рано чи пізно визначиться лідер та аутсайдер певного ринку.

Модель третьої з розглянутих вище ситуацій відома в мікроекономічній теорії як олігополістичне рішення Боулі. Розвиток цієї ситуації призводить до порушення ринкової рівноваги та до перевиробництва, в результаті чого або розпочинається цінова війна, де буде один переможець, або учасники дійдуть певної згоди. І в тому, і в іншому випадку створюються реальні передумови для монополізації даного ринку. У цілому, розгляд усіх чотирьох ситуацій дає підстави стверджувати, що в результаті процесів навчання учасників і накопичення ринкового досвіду ними усвідомлюється неминучість розшарування дуополістів, а загалом — олігополістів, за рівнем ринкової влади для збереження олігополістичної структури. Процеси розшарування кінцево-кінцем призводять до встановлення жорсткого співвідношення між ціною лідера (лідерів) і ціною аутсайдерів та односпрямованості цінових змін у майбутньому.

В аналізі олігополістичних ситуацій застосовуються положення та методи теорії ігор. Теорія ігор — це наука, яка за допомогою 120-ма тематичних методів досліджує поведінку індивідів у відповідних ситуаціях, пов'язаних з прийняттям рішень.

Певна ситуація на олігополістичному ринку може моделюватися та досліджуватися відповідною грою. Об'єктивно існуюча взаємозалежність олігополістів визначально впливає як на зміст процесу навчання учасників даного ринку («квазі переговори» за Феллнером), так і на еволюцію внутрішньогалузевої організації. Олігополісти повинні вирішувати, чи варто їм агресивно конкурувати, намагаючись захопити більшу частку ринку за рахунок конкурента, чи «співпрацювати» і конкурувати більш пасивно, співіснуючи зі своїм конкурентом, задовольняючись своєю часткою і домовляючись щодо спільних ринкових дій. Тобто олігополісія створює сприятливі передумови для організації даного ринку за змовою. Змова наявна, коли підприємства галузі

досягають очевидної (відкритої чи відслідкованої) або прихованої (таємної чи мовчазної) згоди щодо фіксування цін і спільної цінової політики, поділу ринку (квотування) або інших способів обмеження конкуренції між собою. Зумовлений змовою контроль над ціною та певна спільна ринкова влада дає змогу олігополістам зменшити невизначеність, збільшити прибутки і навіть перешкодити вступу до галузі нових конкурентів. В умовах олігополії мінімально ефективний розмір фірми має бути досить значним, адже за даного обсягу споживчого попиту достатня ефективність галузі може бути досягнута лише малою кількістю великих підприємств.

Монополістична конкуренція — це такий тип ринкової структури, де:

1. на ринку діє багато продавців і покупців, частка кожного з них в обсягах ринкових продажів не є значною;
2. продукція різних виробників неоднорідна (диференційована);
3. вхід на ринок і вихід з нього є вільними;
4. виробники не взаємодіють між собою;
5. існує повна поінформованість щодо ринкових цін, обсягів та попиту покупців.

Суттєвою характеристикою монополістичної конкуренції є диференціація продукції при досить значній кількості постачальників і майже необмежених можливостях входження у галузь нових фірм.

Ступінь диференціації продукції невисока — у межах задоволення однакових потреб, і досягається за рахунок торгових марок, тобто дещо відмінної якості продукції, та реклами. Завдяки диференціації споживачі здатні розрізнити на ринку продукцію різних фірм, отже, попит на продукцію окремої фірми вже не є абсолютно еластичним, хоча й залишається високо-еластичним. Це означає, що фірми мають певну ринкову владу і можуть варіювати ціни (дуже обмежено) без ризику втратити всіх покупців.

У короткостроковому періоді фірма може максимізувати прибуток або мінімізувати збитки, керуючись загальним правилом . Рис.10.1. ілюструє ці дві ситуації.

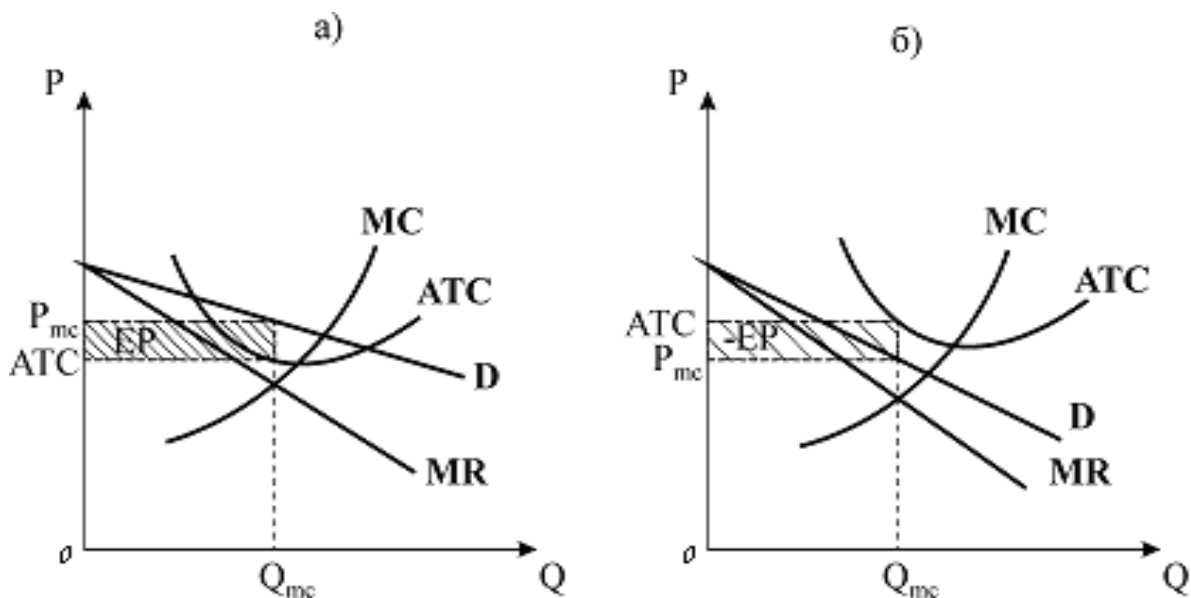

Рис.10.1. Моделі короткострокової рівноваги монополістичного конкурента

Короткострокова рівновага монополістичного конкурента подібна до рівноваги чистої монополії, коли фірма, залежно від рівня витрат виробництва і попиту на продукцію, може бути як прибутковою, так і збитковою.

У довгостроковому періоді у випадку прибутковості в галузь починають входити нові фірми, приваблені можливістю одержати економічний прибуток. У міру появи нових фірм, отже, і нових товарів-замінників, типова фірма втрачає частину свого попиту. Це означає, що крива попиту зміщується ліворуч і є більш похилою, попит стає ще більш еластичним. Кожна фірма починає втрачати прибутки. І навпаки, у випадку збитковості фірми починають залишати ринок, кількість продукції скорочується. Зменшення числа фірм призводить до збільшення попиту на товари тих фірм, які залишились на ринку. Криві їх попиту зміщуються праворуч, збитки зменшуються. Рух фірм триває до того часу, коли економічний прибуток досягне нуля. Як тільки крива попиту стане дотичною до кривої середніх витрат, економічний прибуток зникає, фірма стає беззбитковою. Отже, у стані довгострокової рівноваги всі фірми галузі одержують лише нормальний прибуток.

Рис.10.2.а) представляє графічну модель довгострокової рівноваги фірми – монополістичного конкурента. Рівноважний обсяг буде купуватись за ціною. Графік показує, що будь-яке відхилення від обсягу призводить до збитковості, оскільки середні витрати починають перевищувати ціну. За досягнення у точці

стану довгострокової рівноваги зникають стимули до входження в галузь нових фірм.

Якщо фірми одержуватимуть в короткостроковому періоді збитки, то частина їх залишить галузь, а ті, що залишаться, будуть мати збільшену частку попиту, і поступово збитки почнуть зникати, фірми будуть отримувати нормальний прибуток. Довгострокова рівновага відновлюється. Таким чином, ситуація беззбитковості у довгостроковому періоді для монополістично конкурентної фірми і галузі нагадує довгострокову рівновагу фірм на досконало конкурентному ринку рис.10.2. б).

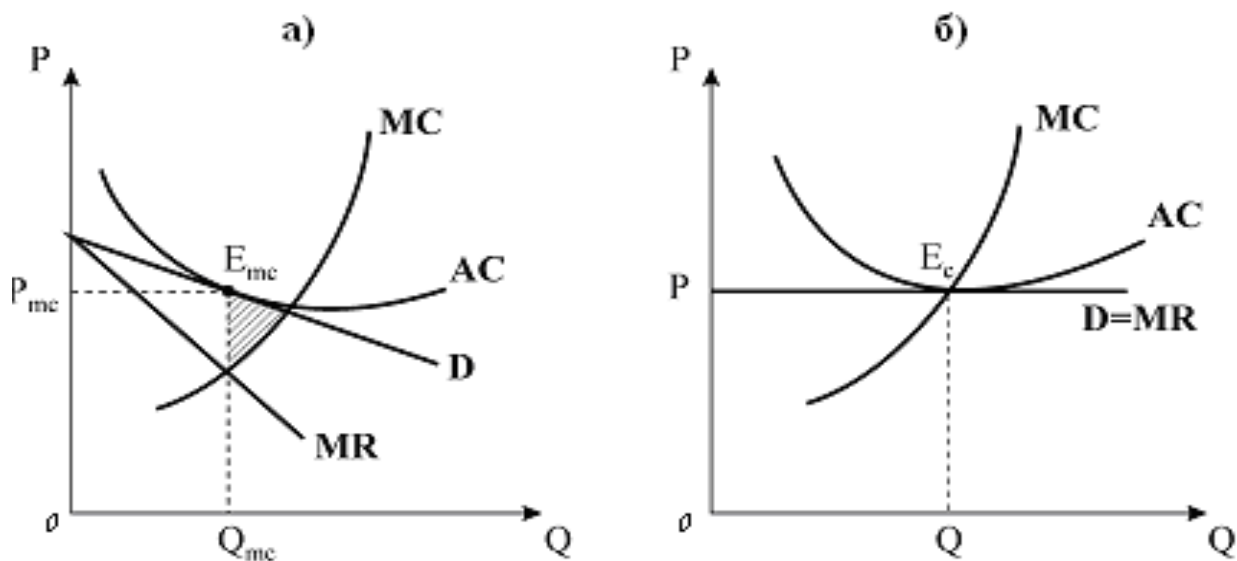

Рис.10.2. Довгострокова рівновага монополістичного та досконального конкурента

Запитання для самоперевірки

1. Назвіть загальні риси олігополістичних ринків.
2. Охарактеризуйте бар'єри до вступу в олігополістичну галузь.
3. Охарактеризуйте олігополістичну взаємозалежність.
4. В якому випадку на олігополістичному ринку можлива цінова війна?
5. Розкрийте сенс та умови існування картелю. Які причини нестабільності картелю?
6. Дайте загальну характеристику ціноутворення в умовах олігополістичного ринку.
7. Олігополія з погляду теорії ігор.

8. Які основні причини існування олігополії?
9. У чому полягає сутність моделі монополістичної конкуренції?
10. Ознаки та розповсюдження монополістичної конкуренції.
11. Якою є цінова еластичність попиту на продукцію монополістичного конкурента? Як вона впливає на його поведінку?
12. Вибір ціни та обсягу виробництва підприємства за умов монополістичної конкуренції.
13. Чому монополю-конкурентне підприємство не може протягом довгого періоду одержувати економічний прибуток?
14. Порівняльна оцінка ефективності ринків монополістичної та досконалої конкуренції.
15. Які, на вашу думку, економічні наслідки олігополії?

Орієнтовна тематика проблем для наукових досліджень

1. Теорія ігор та конкуруючої стратегії.
2. Монополізм в Україні.
3. Сутність і характерні риси олігополії.
4. Моделі дуополії і теорія ігор.
5. Монополістична конкуренція. Сутність і характерні риси.
6. Прибутковість та збитковість підприємства за монополістичної конкуренції у коротко та довгостроковому періоді.
7. Ефективність олігополії.
8. Еластичність попиту за монополістичної конкуренції.
9. Спільні риси та відмінності монополістичної конкуренції порівняно з досконалою конкуренцією та чистою монополією.
10. Олігополія в Україні.
11. Формування підприємством-олігополістом політики стабілізації цін і маневрування капітальними витратами.
12. Вплив рекламної діяльності на обсяг продажів і витрат.
13. Умова досягнення та підтримання беззбитковості у довгостроковому періоді.

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Що з наведеного нижче характеризує олігополію, а не конкурентну ринкову структуру?

- а) багато покупців;
- б) покупці добре поінформовані;
- в) декілька продавців;
- г) фірми максимізують прибуток.

2. Ламана лінія попиту для олігополіста обов'язково супроводжується:

- а) таємною змовою з підприємствами-конкурентами для додержання домовленої ціни;
- б) розривом кривої граничних витрат;
- в) розривом лінії граничного виторгу;
- г) неефективною роботою фірми;
- д) лідерством у цінах на ринку.

3. Найвірогідніше, що учасник картелю збільшить свої прибутки у короткостроковому періоді, якщо:

- а) буде продавати свої товари за більш низькими цінами;
- б) встановить більш високу ціну, ніж інші учасники картелю;
- в) здійснюватиме нецінову конкуренцію;
- г) буде повністю дотримуватися умов картельної угоди;
- д) збільшить випуск продукції понад встановлену квоту.

4. Якщо підприємство очікує, що при зниженні або підвищенні ним ціни всі інші учасники ринку зроблять те саме, то воно:

- а) має справу з жорсткою ціновою конкуренцією;
- б) має ламану криву попиту;
- в) є ціновим лідером ринку;
- г) є найбільш ефективним підприємством у галузі.

5. На ринку з відкритою інформацією, можливістю укладення угод довіри та вільним вступом картель може встановити повну монополію:

- а) і у короткостроковому, і у довгостроковому періодах;

- б) у короткостроковому, але не у довгостроковому періоді;
- в) у довгостроковому, але не у короткостроковому періоді;
- г) тільки за умов дуополії Бертрана, а не Курно.

6. Довгострокова рівновага на ринках монополістичної конкуренції означає, що:

- а) ринкові ціни дорівнюють мінімальному значенню довгострокових середніх витрат;
- б) підприємства не отримують економічного прибутку;
- в) ціни дорівнюють граничним витратам;
- г) усі виробничі потужності задіяні.

7. Монополістична конкуренція виникає на ринках тих товарів, де еластичність попиту:

- а) як правило, низька;
- б) приблизно дорівнює одиниці;
- в) як правило, висока;
- г) може бути будь-якою.

8. Ринки досконалої та монополістичної конкуренції мають такі схожі риси:

- а) випускаються однорідні товари;
- б) ціна перевищує граничні витрати;
- в) немає бар'єрів для вступу конкурентів до галузі;
- г) еластичність попиту на продукт нижча, ніж за умов чистої монополії.

9. За умов монополістичної конкуренції граничний виторг завжди:

- а) перевищує ціну;
- б) дорівнює ціні;
- в) нижчий за ціну.

10. Підприємства на ринку монополістичної конкуренції мають обмежений контроль за цінами через:

- а) велику кількість конкурентів;
- б) неможливість через обсяг пропозиції змінити ринкову ситуацію;
- в) відносно малу частку на ринку;
- г) усі відповіді правильні.

11. Який інструмент конкурентної боротьби найбільш поширений на ринку монополістичної конкуренції?

- а) зміна обсягів пропозиції за сталої ціни;
- б) вибір певного рівня ціни та обсягу пропозиції;
- в) упровадження політики широкої диференціації товарів і нецінової конкуренції;
- г) пристосування до сталої еластичності попиту.

12. Як має змінитися положення кривої попиту, якщо підприємство прагне підвищити економічні прибутки?

- а) зміститися праворуч;
- б) зміститися ліворуч;
- в) збільшити кут нахилу;
- г) зменшити кут нахилу.

13. В умовах монополістичної конкуренції індекс Лернера:

- а) від'ємний;
- б) дорівнює нулю;
- в) додатний;
- г) або б), або в).

14. «Першовідкривачами» монополістичної конкуренції є:

- а) А. Курно;
- б) А. Лернер;
- в) Е. Чемберлін;
- г) П. Самуельсон.

15. Довгострокова рівновага на ринку монополістичної конкуренції веде до:

- а) перевищення цін над середніми витратами;
- б) зниження індексу Герфіндаля - Хіршмана;
- в) перевищення граничних витрат над ринковими цінами;
- г) зниження економічного прибутку.

16. Ринок червоних троянд найпевніше буде ринком:

- а) монополії;

- б) досконалої конкуренції;
- в) монополістичної конкуренції;
- г) картелем.

17. Монополістична конкуренція характеризується тим, що:

- а) підприємства не можуть вільно вступати до ринку та виходити з нього;
- б) на ринку діє невелика кількість підприємств;
- в) підприємства випускають диференційовану продукцію;
- г) підприємства не володіють цілком інформацією про ринкові умови.

18. У моделі монополії вважається, що:

- а) продавці і покупці сприймають ціни як задані;
- б) проникнення на ринок нових фірм не обмежене;
- в) у покупців обмежений вибір;
- г) виробляється стандартизована продукція.

19. Бар'єром для вступу у галузь можуть бути:

- а) патенти і ліцензії;
- б) більш низькі витрати крупного виробництва;
- в) законодавче оформлення виключних прав;
- г) все перелічене – правильне.

20. Монополіст продає такий обсяг продукції, при якому $MR = 180$ грн., $MC = 100$ грн., $ATC = 200$ грн. Що має зробити монополія, щоб одержати максимальний прибуток?

- а) підвищити ціну і збільшити обсяг випуску;
- б) підвищити ціну і знизити обсяг випуску;
- в) підвищити ціну і залишити обсяг випуску без змін;
- г) знизити ціну і збільшити обсяг випуску.

21. Олігополія - це ринкова структура, де оперує:

- а) Велика кількість конкуруючих фірм, що виробляють однорідний продукт.
- б) Велика кількість конкуруючих фірм, що виробляють диференційований продукт.
- в) Невелика кількість конкуруючих фірм.
- г) Тільки одна крупна фірма.

д) Тільки один крупний покупець.

22. Фірми - олігополісти можуть створити штучні бар'єри для входження нових фірм у галузь:

- а) виготовляючи тільки гомогенні продукти;
- б) зменшуючи диференціацію товару;
- в) якщо не будуть здійснювати нецінову конкуренцію;
- г) купуючи патент на винахід;
- д) всі відповіді не правильні.

23. Природні бар'єри для входження інших фірм в олігополістичну галузь виникають внаслідок:

- а) можливості великих фірм знижувати АТС у довготривалому періоді через позитивний ефект масштабу;
- б) неможливості передбачити реакцію фірм-конкурентів;
- в) виробництва фірмами - олігополістами диференційованого продукту;
- г) здатністю олігополістів утримувати "тверді" ціни на певному інтервалі випуску продукції;
- д) правильної відповіді немає.

24. Коли на ринку олігополії домінує велика фірма, то її поведінку більш точно пояснює:

- а) ламана крива попиту;
- б) модель Курно; 38
- в) модель Бертрана;
- г) модель Стакелберга;
- д) модель „цінової війни”.

25. Модель дуополії припускає:

- а) на ринку є дві фірми, що виробляють однорідну продукцію, при цьому діють незалежно одна від одної;
- б) на ринку є одна фірма, що виробляє «унікальну» продукцію;
- в) на ринку є дві фірми, що виробляють однорідну продукцію, при цьому вони вступають у змову;
- г) на ринку є безліч дрібних фірм, що виробляють диференційовану продукцію.

Практичні завдання

Завдання 1

Які особливості олігополістичного ринку, його основні ознаки?

Завдання 2

Оцініть правильність висловлювань:

- а) олігополістична взаємозалежність фірм на ринку завжди спричиняє те, що одна фірма стає домінуючою та ігнорує інтереси інших;
- б) рівновага Бертрана завжди приводить до встановлення ціни, характерної для досконало конкурентного ринку;
- в) якщо для олігополіста ціна виявляється меншою за середні витрати, то йому слід виходити з галузі;
- г) за рівноваги Курно фірми завжди розподіляють ринок порівну;
- д) теорія ігор не застосовується при аналізі картельних угод;
- е) рівновага Неша — це результат, який досягається, якщо стратегія кожного учасника гри враховує можливі кроки суперника.

Завдання 3

На ринках яких товарів переважає монополістична конкуренція? Чому?

Завдання 4

Дайте стверджувальну або заперечну відповідь:

1. Монополістична конкуренція — це конкуренція підприємств-монополістів різних галузей «за долар споживача».
2. За умов монополістичної конкуренції підприємство може отримати економічний прибуток лише у короткостроковому періоді.
3. Якщо монополістична конкуренція витискує з ринку досконалу конкуренцію, то, за інших рівних умов, це погіршує стан споживачів.
4. В умовах монополістичної конкуренції попит на продукцію підприємства має вигляд горизонтальної лінії.
5. Стандартизація продукції не є ознакою ринку монополістичної конкуренції.

Завдання 5

Для кожної ситуації, яка наведена нижче, знайти відповідний тип ринкової структури:

А. Досконала конкуренція.

Б. Монополія.

В. Монополістична конкуренція.

Г. Олігополія.

Д. Монопсонія.

а) На ринку оперує велика кількість постачальників, кожен із яких пропонує фірмове взуття за відносно однаковими цінами.

б) На ринку послуг оперує єдиний постачальник телекомунікаційних послуг.

в) Велика кількість фермерів пропонує на ринку картоплю за однаковими цінами.

г) Декілька крупних фірм функціонує на ринку автомобільних шин.

д) Єдиний покупець вугледобувного обладнання.

е) Єдина фірма виробляє штурманські пристрої.

Задачі

Задача № 1

Підприємство «Люба» виготовляє жіночі блузи (тис. од. на рік) і діє на ринку монополістичної конкуренції. Граничний виторг підприємства описується формулою $MR = 20 - Q$, а зростаючий відрізок кривої граничних витрат — формулою $MC = 3Q - 10$. Якщо мінімальне значення довгострокових середніх витрат (LAC) дорівнює 11 грош. од., то який буде надлишок виробничих потужностей у підприємства?

Задача № 2

Виробництво столів в місті монополізовано компанією "Іванов і сини". Яку ціну визначає компанія, якщо її загальні витрати по виробництву столів:

$TC = 10Q$, де Q - обсяг випуску столів (тис. шт.), а еластичність попиту за ціною на столи дорівнюється 5?

Тема 11. Утворення похідного попиту. Ринок землі.

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Для забезпечення випуску економічних благ фірми використовують різноманітні ресурси. Ресурси, які використовують у виробничому процесі, мають назву фактори виробництва, або затрати.

Фактори виробництва – блага, які потрібно придбати фірмі для забезпечення випуску інших благ – готової продукції. Основні види факторів – капітал, праця, земля (природні ресурси), а також підприємницький хист. Цінами факторів виробництва є, відповідно, процент, ставка заробітної плати, рента і нормальний прибуток.

Ринки факторів – це специфічні ринки, де, на відміну від ринків продукції, з боку попиту виступають фірми, які споживають виробничі фактори, а з боку пропозиції – власники факторів – домогосподарства. На ринку факторів визначаються ціни та обсяги використання факторів. Ринки факторів виробництва вважаються вторинними по відношенню до ринків готової продукції, тому що стан перших (ціни і обсяги факторів) визначається станом других (обсягами продукції).

Домогосподарства на ринках факторів безпосередньо пропонують власну працю і підприємницький хист та опосередковано – землю і капітал, навіть якщо останні фактори є власністю фірми (бо власниками фірми є саме домогосподарства).

Фірми споживають й інші ресурси, які, в свою чергу, є продукцією інших фірм – проміжні продукти.

Підприємство, виявляючи попит на фактори виробництва, прагне максимізувати корисність від їх використання, що виявлятиметься у прирості прибутку. Така цільова функція реалізується на ринку благ і тому попит на ресурси є похідним попитом, залежним від попиту на кінцевий продукт підприємства.

Аналіз функціонування ринків факторів виробництва здійснюється за тими ж принципами, що й ринків продукції. З урахуванням типу ринкової структури досліджується, як формується попит на фактори (індивідуальний і ринковий), які чинники його визначають; як формується пропозиція факторів (індивідуальна і ринкова) і які чинники визначають цю пропозицію.

У ринковій економіці більшість факторів виробництва є у приватній власності. Люди володіють працею у тому розумінні, що контролюють її використання. Проте цей вирішальний «людський капітал» можна тільки найняти, а не продати. Капітал і земля здебільшого перебувають у приватній власності сімей та фірм.

Рішення щодо пропозиції праці залежить від багатьох економічних та позаекономічних факторів. Важливими визначниками пропозиції праці є ціна праці (тобто ставка заробітної плати) та демографічні фактори, такі, як вік, стать, освіта та структура населення. Кількість землі та інших природних ресурсів залежить від геології, тому їх не можна суттєво змінити, хоча на якість землі може впливати спосіб її використання, схеми заселення тощо. Пропозиція капіталу залежить від попередніх інвестицій, зроблених фірмами, домогосподарствами та урядами. У короткостроковому періоді величина основного капіталу подібно до землі стала, але у довгостроковому періоді пропозиція капіталу чутлива до економічних факторів, таких, як доходи або процентні ставки.

Крива пропозиції може мати позитивний або негативний нахил або навіть бути вертикальною. Для більшості товарів є підстави сподіватися, що пропозиція позитивно реагуватиме на ціну у довгостроковому періоді. У цьому випадку крива пропозиції підніметься вгору й направо. Звичайно вважають, що

ціна не впливає на пропозицію землі, і в цьому випадку пропозиція землі буде абсолютно нееластичною, а крива пропозиції землі – вертикальною. У деяких інших випадках, якщо віддача на фактор зростає, то власники можуть запропонувати меншу кількість цього фактора на ринок. Наприклад, якщо люди відчувають, що можуть дозволити собі працювати менше годин, якщо зростає їхня заробітна плата, то крива пропозиції для праці може повернутися у протилежному напрямі, а не підніматися знизу вгору, зліва направо.

Крива попиту на ресурс з боку виробника показує, як змінюється обсяг потрібних виробнику послуг ресурсу за зміни цін на ці послуги і незмінних заданих чинниках, що впливають на попит. Виробник, що максимізує прибуток і купує трудові послуги за кожною можливою ставкою заробітної плати на конкурентному ринку, коригує обсяг своєї потреби в них доти, поки для кожної можливої ставки заробітної плати не буде виконана умова $P_L = MRP_L$.

Ринковий попит на ресурс — це сума обсягів попиту на ресурс з боку всіх галузей за відповідною ціною на нього. Цінова еластичність ринкового попиту пов'язана із ціновою еластичністю попиту в кожній з галузей, які утворюють ринок, а також із пропозицією, в якій ресурси використовуються в різних галузях.

Крива пропозиції ресурсів у межах галузі, як правило, висхідна. Проте крива пропозиції для окремого виробника горизонтальна за умови ринкової ціни на ресурси. Це відповідає припущенню, що конкурентна фірма приймає ціну кінцевого продукту як задану навіть за ситуації, коли існує стрімко низхідний попит на продукцію підприємства.

Монопольна влада на ринках готової продукції може вплинути на попит на фактори виробництва. Виробники, які володіють ринковою владою, прагнуть виробляти менше, ніж конкурентні підприємства. В результаті цього їм потрібна менша кількість ресурсів, ніж конкурентним підприємствам. Граничний виторг від додаткового випуску для монополістів менший від його ціни. Це призводить до того, що виторг від граничних продуктів виробничих ресурсів нижчий від вартості їх граничного продукту.

Монопсонія на ринку ресурсів виникає тоді, коли великій кількості неорганізованих працівників, що пропонують працю, протистоїть єдиний покупець — підприємство або спілка підприємців. Як тоді, коли продавець має монопольну владу, хоча він не єдиний продавець на ринку, підприємство може володіти ситуацією-монопсонією, навіть конкуруючи з іншими покупцями. Важливо те, що підприємство може чинити вплив на ринкову ціну ресурсу, змінюючи обсяг його купівлі.

Різні можливі коефіцієнти еластичності пропозиції факторів виробництва відображає крива пропозиції S , вказана на Рис.11.1.

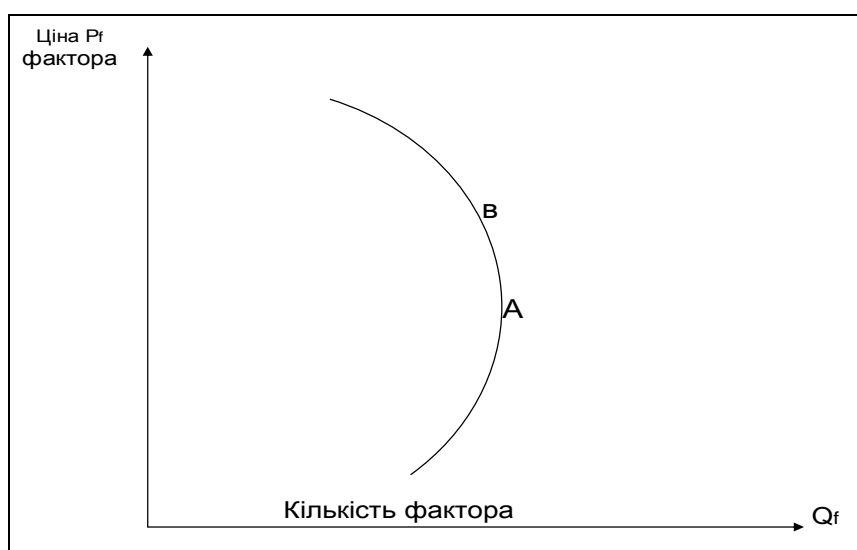

Рис.11.1. Крива пропозиції для факторів виробництва

Поставки факторів виробництва залежатимуть від характеристик цих факторів та переваг їхніх власників. Здебільшого пропозиція прямо пов'язана з ціною у тій частині кривої, що нижче від точки А. Для тих факторів, пропозиція яких стала, наприклад, земля, крива пропозиції досконало нееластична (проміжок від А до В). В окремих випадках, якщо ціна фактора суттєво підвищує дохід його власника, наприклад, такого фактора, як праця, то крива пропозиції може повернути вліво, як на графіку вище від точки В.

Якщо на ринку праці відомі попит і пропозиція, тоді стан рівноваги визначається так само, як для ринків готової продукції, за умови балансу обсягів попиту і пропозиції праці. Стан рівноваги Е відповідає рівноважній ставці заробітної плати P та рівноважному обсягу праці L (Рис.11.2).

Стан рівноваги змінюється при змінах нецінових чинників попиту і пропозиції.

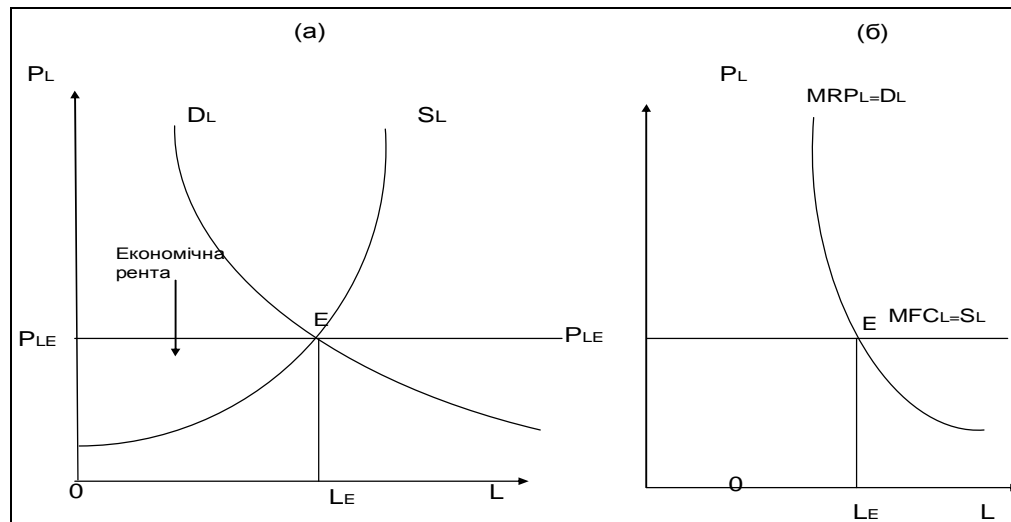

Рис.11.2. (а) Конкурентний ринок праці. (б) Попит конкурентної фірми на працю на конкурентному ринку праці

Земля як фактор виробництва – це не тільки та частина земної поверхні, яка не зайнята водою, але й природні ресурси – ліси, корисні копалини, ресурси морів, родючість ґрунтів, які можуть бути використані у процесі виробництва, тобто це всі рідкісні природні ресурси.

Ціною послуг природних ресурсів (землі) є земельна рента R – орендна плата за користування землею протягом певного періоду (року).

Через те що земля може давати ренту необмежено довго, ціни її P визначатиметься поточною цінністю ренти за формулою (1), коли N прямує до нескінченності; ця величина може бути підрахована як сума членів спадної геометричної прогресії і дорівнюватиме:

$$P=R/i, \quad (11.1)$$

де R -рента, i -ставка банківського відсотку.

Виділяють монопольну, абсолютну та диференціальну ренти.

Монопольна рента – це одна з форм ренти, яка утворюється при продажу продукції за ціною, що перевищує її вартість внаслідок виробництва такої продукції у надзвичайно вигідних умовах. Монопольна рента є додатковим прибутком, який отримується в результаті перевищення ціни товару над його

вартістю за ціною виробництва. Монопольна рента у вигляді додаткового доходу звичайно привласнюється власникам земельної ділянки.

Абсолютна рента виникає через механізм підвищення цін на продукцію вище суспільної ціни виробництва. Необхідною умовою виникнення абсолютної ренти є монополія власності на землю, на ділянки для будівництва, на площі, які містять корисні копалини.

Диференціальною рентою є стійкий додатковий прибуток, який являє собою економічну реалізацію монополії на землю як на об'єкт господарювання. Розрізняють два види диференціальної ренти – диференціальна рента I та диференціальна рента II.

Диференціальна рента I – стійкий додатковий прибуток, який отримано як результат різної продуктивності однакових затрат праці на рівних земельних ділянках із неоднаковою насиченістю корисними копалинами та неоднаковим місцем розташуванням. Зростання диференціальної ренти I відбувається по мірі розвитку екстенсивного методу господарювання.

Диференціальна рента II – стійкий додатковий прибуток, який отримано як результат різної продуктивності послідовних вкладень капіталу на одній і тій самій ділянці землі. Диференціальна рента II у вигляді надприбутку шляхом підвищення орендної плати за дану ділянку переходить у власність орендодавця.

Через обмеженість земельних ресурсів пропозиція землі вважається абсолютно нееластичною, тобто крива пропозиції S землі є вертикальною лінією (Рис.11.3). сукупна пропозиція землі не може бути змінена внаслідок індивідуальних рішень. Окремі домогосподарства, зрозуміло, можуть змінювати обсяг землі, що перебуває у їхній власності, але це впливає на її сукупний обсяг.

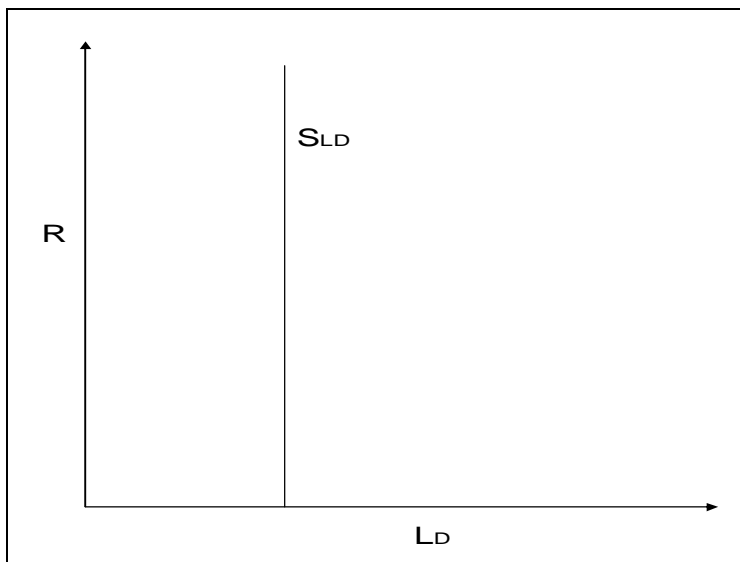

Рис.11.3. Пропозиція землі (R - ціна землі, SLd – пропозиція землі, Ld - обсяг землі)

Земля може використовуватись більш або менш інтенсивно. Наприклад, одну й ту саму площу може займати одноповерховий будинок і хмарочос; сільськогосподарська ділянка може оброблятися з використанням і без використання добрив, зрошування, сільськогосподарської техніки. Але інтенсивність не впливає на пропозицію землі. Вона залежить від того, як сполучається земля з іншим фактором виробництва – капіталом.

Попит на землю є вирішальним чинником земельної ренти, він визначається цінністю землі для фірм - користувачів.

Криві попиту на землю є спадними, тому що при збільшенні обсягів використання земельних ресурсів доводиться залучати все менш прибуткові ділянки землі; знову ми зустрічаємось із дією закону спадної граничної продуктивності факторів виробництва.

Розглянемо, як функціонує ринок земельних ресурсів, тобто як встановлюється орендна плата.

$$P_z = R/i * 100\%, \quad (11.2)$$

де R- рента, i – банківський відсоток

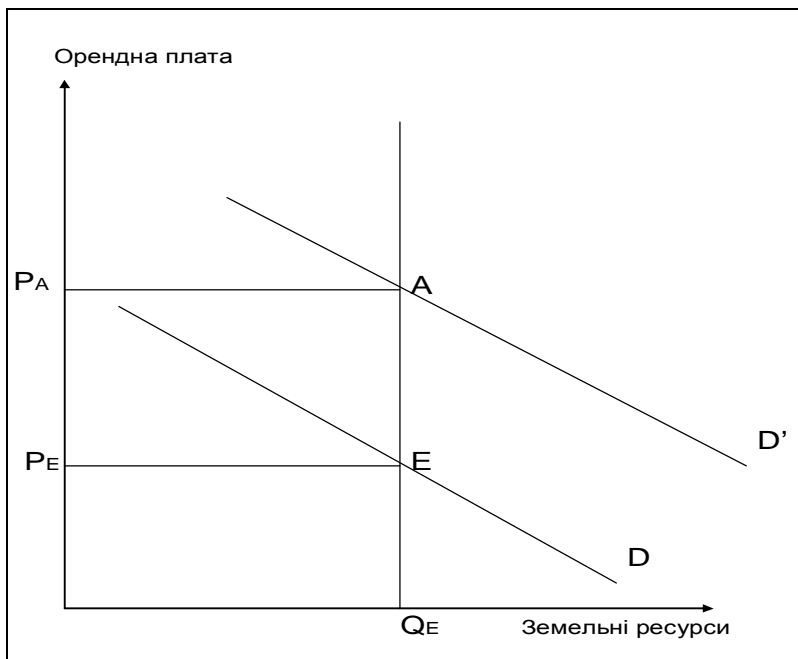

Рис.11.4. Криві попиту на земельні ділянки у приміській зоні:

D – сільськогосподарський попит, D' – несільськогосподарський попит (будівництво). Якщо б кожен із цих двох напрямків попиту існував окремо, то для сільськогосподарського використання на ділянку площею Q_E була б встановлена орендна плата P_E . Для будівництва встановилась би орендна плата у розмірі P_A . Коли на одну й ту саму ділянку існує попит на землю для її використання у різних напрямках, то власники землі, які максимізують свої вигоди, будуть здавати землю в оренду тому орендареві, попит якого вищий і, відповідно, готовність платити більше, а отже, і орендна плата як рівноважна ціна буде вищою.

Попит на землю – неоднорідний: складається з двох складових – попиту на сільськогосподарські землі і несільськогосподарські землі.

Сільськогосподарський попит на землю – це похідний попит від попиту на продовольчі товари.

Зважаючи на спадний характер родючості землі (закон спадної родючості Д. Рікардо), крива попиту на сільськогосподарські землі має від'ємний нахил, тому що при збільшенні використання землі залучається все менш родючості (менш якісні) землі.

Попит на несільськогосподарські землі пов'язаний з містобудівництвом: житлове будівництво і виробниче. Крива попиту на несільськогосподарські землі має також від'ємний нахил, тому що при забудові міста використовуються все більш віддалені ділянки та незручні.

Запитання для самоперевірки

1. Чому попит на ресурси називають „похідним”?
2. Охарактеризуйте вплив недосконалої конкуренції на похідний попит.
3. Назвіть фактори, що змінюють попит на ресурс.
4. Від яких факторів залежить цінова еластичність попиту на ресурси?
5. Поясніть, як працівник робить вибір між доходом від праці і власне працею.
6. Поясніть механізм формування заробітної плати на ринку моносонії.
7. Як норма відсотка впливає на рівень інвестування в економіку?
8. Охарактеризуйте поняття “вибір у часі”.
9. Дайте визначення показників теперішньої та майбутньої вартості.
10. Охарактеризуйте бухгалтерський та економічний підходи до оцінки грошей у динаміці.
11. Поясніть механізм формування ренти.
12. За якою формулою визначається ціна землі?

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Похідний характер попиту на ресурс означає, що:
 - а) попит фірми на ресурс залежить від попиту на готову продукцію фірми;
 - б) попит фірми на ресурс залежить від ціни ресурсу;
 - в) попит фірми на ресурс залежить від граничної продуктивності ресурсу;
 - г) попит фірми на ресурс залежить від граничних видатків на нього.
2. Гранична доходність фактора виробництва - це:

- а) грошовий вираз граничної продуктивності змінного фактора;
- б) зміна сукупного виторгу в результаті застосування додаткової одиниці ресурсу;
- в) реалізований за ринковою ціною граничний фізичний продукт, вироблений додатковою одиницею фактора, залученою у виробництво;
- г) всі відповіді правильні.

3. Граничні видатки фірми на ресурс - це:

- а) додаткові видатки на кожну додатково залучену у виробництво одиницю ресурсу;
- б) додаткові видатки, пов'язані з продажем додаткової одиниці продукту;
- в) різниця між сукупними і середніми видатками фірми на ресурс;
- г) сума середніх і сукупних видатків фірми на ресурс.

4. Попит на ресурс залежить від:

- а) ціни продукту, що виробляється за допомогою даного ресурсу;
- б) цін взаємодоповнюючих ресурсів;
- в) ціна на ресурси-замінники зменшиться;
- г) ціни даного ресурсу;
- д) всі відповіді правильні.

5. Попит на ресурс не залежить від:

- а) рівня податків;
- б) продуктивності праці;
- в) цін на інші ресурси;
- г) ціни на товар, що виробляється з використанням даного ресурсу;
- д) всі відповіді неправильні.

6. До нецінових детермінант попиту на ресурс належить:

- а) попит на готову продукцію;
- б) продуктивність ресурсу,
- в) зміна ціни інших ресурсів;
- г) всі відповіді правильні.

7. Крива попиту на ресурс конкурентної фірми є:

- а) кривою граничної доходності ресурсу;
- б) кривою граничних видатків на ресурс;
- в) кривою цінності граничного продукту;
- г) правильні відповіді (а) і (в).

8. Граничний продукт фактора виробництва в грошовому виразі:

- а) являє собою ціну реалізації останньої одиниці продукції;
- б) дорівнює зміні загального обсягу виручки при використанні додаткової одиниці фактора виробництва;
- в) дорівнює зміні обсягу виробництва при використанні додаткової одиниці виробничого фактора;
- г) неможливо визначити в умовах досконалої конкуренції;
- д) неможливо визначити в умовах недосконалої конкуренції.

9. Фірма досягає мінімального рівня витрат, коли:

- а) ціни всіх факторів виробництва однакові;
- б) граничні продукти всіх факторів виробництва однакові;
- в) граничні продукти факторів виробництва дорівнюють їх ціні;
- г) граничні продукти факторів виробництва дорівнюють нулю;
- д) всі відповіді неправильні.

10. Якщо конкурентна фірма досягне рівня виробництва, за якого грошовий вираз граничного продукту кожного ресурсу дорівнює ціні цього ресурсу, то вона:

- а) виробляє продукт з мінімальними витратами, але не обов'язково отримує максимальний прибуток;
- б) отримує максимальний прибуток, але не обов'язково виробляє продукцію з мінімальними витратами;
- в) отримує максимальний прибуток при мінімальних витратах виробництва;
- г) не обов'язково отримує максимальний прибуток чи досягає мінімального рівня витрат;
- д) всі відповіді неправильні.

11. Якщо конкурентна фірма максимізує прибуток, продаючи продукцію за

ціною не нижче 2 грн. за одиницю і купує ресурси за ціною 10 грн., то грошовий вираз граничного продукту дорівнює:

- а) 2 грн.;
- б) 5 грн.;
- в) 10 грн.;
- г) 20 грн.;
- д) не можна визначити на основі наявних даних.

12. До зрушення кривої попиту на ресурс призводять:

- а) зростання частки витрат на ресурс в сукупних витратках фірми;
- б) підвищення еластичності попиту на готову продукцію фірми;
- в) підвищення продуктивності ресурсу;
- г) зниження коефіцієнта граничної продуктивності ресурсу.

13. Якщо цінова еластичність попиту на товар А зростає, то еластичність попиту на ресурс, що використовується у виробництві товару А:

- а) знижується;
- б) підвищується;
- в) не змінюється;
- г) стає одиничною.

14. Еластичність попиту на ресурс зростає, якщо:

- а) еластичність попиту на товар, що виробляється з використанням даного ресурсу, зростає;
- б) значно зменшується частина витрат на ресурс в загальній сумі витрат;
- в) зменшується зміщувальність ресурсів;
- г) період є короткостроковим.

15. Згідно з правилом оптимального використання ресурсу:

- а) використання ресурсу буде прибутковим, якщо гранична доходність ресурсу дорівнює граничним витратам на нього;
- б) використання ресурсу буде прибутковим, якщо ціни всіх залучених ресурсів рівні;

в) використання ресурсів буде прибутковим, якщо фірма купує їх на конкурентному ринку;

г) використання ресурсів буде прибутковим до точки, де $MR = MC$.

16. Фірма мінімізує витрати на ресурси, якщо:

а) співвідношення між граничними продуктивностями та цінами всіх ресурсів однакові;

б) граничні продуктивності всіх ресурсів однакові;

в) граничні продуктивності всіх ресурсів дорівнюють їхніми цінам;

г) ціни всіх залучених ресурсів однакові.

17. Правило оптимального співвідношення ресурсів для конкурентної фірми полягає у тому, що:

а) фірма мінімізує витрати, якщо кожен вхідний ресурс використовується доти, доки цінність його граничного продукту не стане рівною ціні даного ресурсу;

б) фірма максимізує сукупний виторг, якщо кожен вхідний ресурс використовується доти, доки цінність його граничного продукту не стане рівною ціні даного ресурсу,

в) фірма максимізує прибуток, якщо кожен вхідний ресурс використовується доти; доки цінність його граничного продукту не стане рівною ціні даного ресурсу,

г) правильні відповіді (а) і (в).

18. Конкурентна фірма, яка прагне максимізувати прибуток, буде наймати додаткових робітників доти, доки:

а) гранична доходність праці менша за ставку заробітної плати;

б) гранична доходність праці знижується;

в) гранична доходність праці зростає;

г) гранична доходність праці перевищує ставку заробітної плати.

19. Якщо фірма досягає оптимального співвідношення ресурсів, яке максимізує прибуток, вона одночасно:

а) максимізує сукупний виторг;

б) мінімізує витрати;

- в) мінімізує сукупний виторг;
- г) максимізує витрати.

20. Довгостроковий попит фірми на ресурс порівняно з короткостроковим є:

- а) менш еластичним;
- б) більш еластичним;
- в) абсолютно еластичним;
- г) абсолютно нееластичним.

Практичні завдання

Завдання 1

Підприємство потребує додаткової робочої сили. Функція попиту має вигляд

$$L = 10 - 0,2W,$$

де L — кількість найнятих робітників, чол.; W — погодинна заробітна плата, грош. од.

Підприємство має можливість найняти 7 чол. Двоє з них згодні працювати за рівня заробітної плати не менше 40 грош. од./год; двоє — не менше 25 грош. од./год; двоє — не менше 20 грош. од./год; один згоден на оплату від 15 грош. од./год. Визначте, скільки робітників буде найнято та за якого рівня заробітної плати. Законодавством встановлено мінімальний рівень заробітної плати на межі погодинної оплати 40 грош. од./год. Скільки робітників найме підприємство?

Завдання 2

Попит на землю описується рівнянням:

$$QD = 100 - 2 RN,$$

де C - площа використовуваної землі, га; RN величина ренти, тис. грн./га.

Яка буде рівноважна ставка ренти, якщо площа доступних земельних угідь складає 90 га? Яка буде ціна одного гектара землі, якщо ставка банківського відсотка складає 120 %? Держава визначає максимальний рівень ренти на рівні 3 тис. грн. за гектар. Як цей захід вплине на добробут суспільства?

Завдання 3

Власник земельної ділянки здав її в безстрокову оренду зі щорічною рентою 8000 грн. Відсоткова ставка — 10 %.

Визначте ціну землі.

Завдання 4

Заповніть пропуски в таблиці для підприємства, що купує необхідні йому ресурси і реалізує свою продукцію на конкурентному ринку. Ціна одиниці продукції підприємства — 3 грош. од.

Кількість змінного ресурсу, од.	Сукупний продукт	Граничний продукт	Сукупний виторг, грош. од.	Граничний доход ресурсу, грош. од.
1		12		
2		10		
3			90	
4				15
5				
6				0
7	40	2		

Тема 12. Ринок праці

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Загальновідомо, що єдиного ринку ресурсів немає, але існує сукупність взаємозв'язаних ринків — ринку праці, ринку капіталу, ринку землі тощо. Вивчення кожного з цих ринків розпочинається з аналізу досконалої конкуренції з подальшим розглядом ринкових структур з недосконалою конкуренцією. Серед усіх економічних ресурсів, використовуваних у виробництві товарів і послуг, найважливішим є праця. Це обумовлено такими обставинами:

- суб'єктом ринку праці є практично кожен працездатний член суспільства;
- винагорода (заробітна плата) є основною складовою доходу переважної більшості сімей будь-якої країни;
- проблеми зайнятості, безробіття, рівня заробітної плати стають об'єктом політичної та економічної боротьби, державної політики.

Для ринку праці характерним є саме вплив на мобільність цього ресурсу неекономічних факторів, але в мікроекономічному моделюванні виходять з їх незмінності хоча б у певний період часу. Єдиним чинником, що впливає на попит і пропозицію праці, залишається заробітна плата, рівень якої, в свою чергу, встановлюється в результаті взаємодії попиту та пропозиції праці.

Термін «заробітна плата» вживається тут у розумінні «ставка заробітної плати», тобто оплата праці за конкретний проміжок часу, а «заробіток» чи «дохід» — як величина, що залежить від ставки заробітної плати і кількості відпрацьованого часу. Під ставкою заробітної плати в мікроекономічному аналізі розуміють її реальну (а не номінальну) величину, що відображує рівень цін на ринку товарів і послуг; рівень податків є незмінним.

Досконало конкурентному ринку праці притаманні такі властивості:

- у кожній галузі існує значна кількість фірм, що конкурують між собою за право найму того чи іншого працівника;

- існує велика кількість працівників певної професії та однакової кваліфікації; кожен з них незалежно один від одного пропонує свої послуги на ринку праці;
- ні окрема фірма, ні окремий працівник не спроможний вплинути на рівень заробітної плати, що встановився в галузі.

За умов досконалої конкуренції ціна праці формується як ціна всякого товару. Це означає, що всі працівники отримують однакову зарплату, яка не залежить від того, на якому підприємстві вони працюють, і сприймається підприємством як задана величина. Тому для окремого підприємства пропозиція праці є абсолютно еластичною. Сам рівень зарплати є максимальним, працівник отримує повний продукт праці:

$$MRC = W(12.1.),$$

де W — заробітна плата, грош. од.

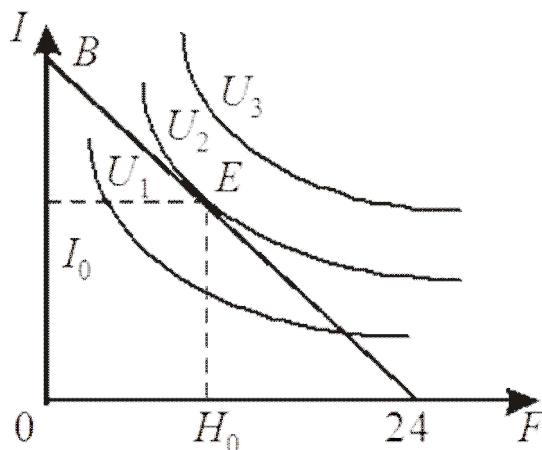

Рис. 12.1. Вибір між працею і дозвіллям

Тому граничні витрати підприємства на працю дорівнюють заробітній платі.

Підприємство наймає працівників доти, поки збільшення виторгу перевищує збільшення витрат :

$$MRP = MRC = W(12.2.).$$

Праця є своєрідним товаром, оскільки фактично продається не найманий працівник, а його час F , обсяг якого знаходиться в природних межах: 24 години за добу. Враховуючи той факт, що частина цього часу має бути витрачена людиною для відпочинку, тобто відновлення здатності його до праці, робочий

час F дорівнює: $24 - H_0$, де H_0 — вільний час, або дозвілля. За рівня почасової зарплати W -денний заробіток працівника (дохід) I_0 становитиме:

$$I_0 = W(24 - H_0) \quad (12.3.)$$

Вибір між працею і дозвіллям окремого працівника досліджується за допомогою інструментарію теорії поведінки споживача (або ж працівника), що проілюстровано на рис. (12.1.).

Тут зображено типову ситуацію, у якій рівновага працівника досягається у точці E . Нахил бюджетного обмеження дорівнює $(-W)$. Працівник максимізує корисність, коли гранична норма заміщення вільного часу доходом дорівнює зарплаті:

$$MRS_{HT} = W \quad (12.4.)$$

За зміни заробітної плати на вибір працівника впливає як ефект доходу, так і ефект заміщення. З підвищенням зарплати робота стає привабливішою, тобто відмова від кожного часу дозвілля супроводжується збільшенням доходу. Ефект заміщення має той самий напрям зміни, що й робочий час і заробітна плата. Якби ефект заміщення був єдиним результатом зміни в зарплаті, то крива пропозиції праці мала б висхідний характер. Разом з тим зростання доходу підвищує цінність дозвілля як повноцінного блага. Підвищення зарплати викликає ефект доходу, який примушує людину віддавати більше часу дозвіллям. Ефект доходу, таким чином, спрямований протилежно до ефекту заміщення. Він може точно компенсувати ефект від заміщення, тоді пропозиція трудових послуг буде абсолютно нееластичною. Подальше збільшення доходу призводить до того, що послуги праці стають неповноцінним товаром, до того ж і збільшення робочого часу має свої обмеження. Ефект доходу, діючи у напрямку, протилежному ефекту заміщення, починає перевищувати останній. Така реакція на підвищення зарплати обумовлює від'ємний нахил кривої індивідуальної пропозиції праці. Три етапи підвищення зарплати зображено на

рис. 12.2.

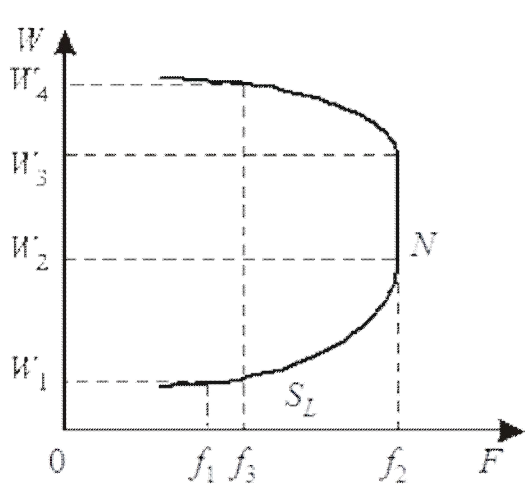

Рис. 12.2. Лінія індивідуальної

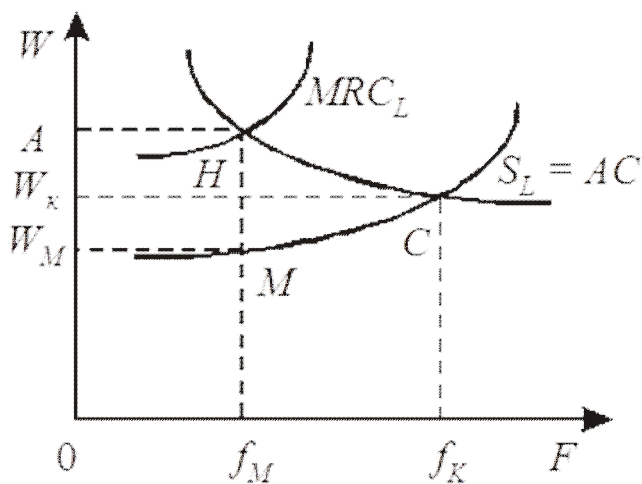

Рис. 12.3. Модель монопсонії на ринку праці пропозиції праці

На першому етапі збільшення заробітної плати з W_1 до W_2 веде до збільшення кількості робочого часу з f_1 до f_2 — ефект заміщення перевищує ефект доходу. На другому етапі збільшення зарплати від W_2 до W_3 не відображається на збільшенні тривалості робочого дня — ефект заміщення дорівнює ефекту доходу. На третьому етапі підвищення зарплати від W_3 до W_4 веде до скорочення робочого дня з f_2 до f_3 — ефект заміщення менше ефекту доходу.

Типовою ситуацією на ринку праці є монопсонія, коли підприємство у невеликому місті є головним (а фактично єдиним) покупцем, а тому має можливість вплинути на рівень зарплати. Це досягається шляхом скорочення чисельності найманих працівників. У результаті посилення конкуренції між працівниками їх зарплата знижується нижче рівноважного рівня (рис. 12.3.).

Кривою попиту виступає крива виторгу монопсонії від граничного продукту праці $MRPL$. Крива ринкової пропозиції перед монопсонією постає у вигляді кривої середніх витрат на закупку праці AC . Побудована відповідно до неї крива граничних витрат у точці її перетину з кривою попиту визначає кількість праці, необхідної для максимізації прибутку монопсоніста (на рис. 12.7 — f_M). Ця кількість є меншою, ніж за досконалої конкуренції (f_K), і зарплата також є меншою ($W_K > W_M$).

Двостороння монополія (абомонополія — монопсонія) виникає на ринку праці за умов, коли між профспілкою і спілкою підприємців укладено угоду. На такому ринку ціна однозначно не встановлюється, замість точки рівноваги існує область можливої згоди. Залежно від сили кожної із сторін ринкової угоди рівноважна ціна встановлюється в інтервалі між ціною, яка правиться профспілкою, і ціною, що заявляється монопсонією. При цьому перша з них завжди вище другої. Співвідношення обсягів попиту і пропозиції праці теж не визначено однозначно: залежно від нахилів ліній попиту і пропозиції обсяг пропозиції може бути більше, менше або однаковим з обсягом попиту.

Графічний аналіз двосторонньої монополії можна зробити за рис. 12.4. За умов досконалої конкуренції рівновага встановилася б у точці E_1 , при цьому було б зайнято l_K робітників, а рівень заробітної плати склав би W_K . Виробник-монополіст буде прагнути знизити зарплату до рівня W_M шляхом скорочення зайнятих від l_K до l_M . Профспілка, в свою чергу, намагатиметься підняти рівень зарплати до W_N , також скорочуючи пропозицію праці. Таким чином, при відносно невеликих відмінностях у чисельності працівників (l_M та l_N) підходи до визначення зарплати різко відрізняються (W_M і W_N).

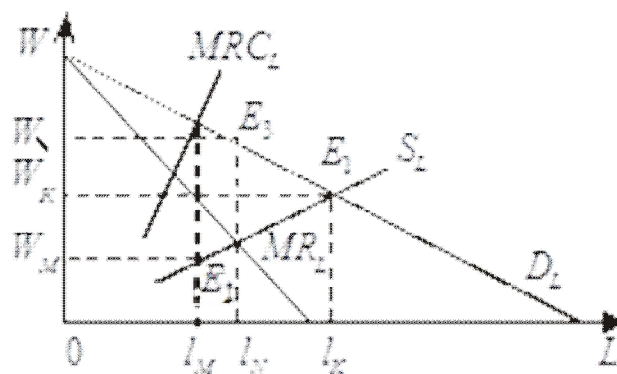

Рис. 12.4. Двостороння монополія на ринку праці

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягає особливість праці як фактора виробництва? Як товару?
2. Як формується ціна праці на досконало конкурентному ринку?
3. Як здійснюється вибір між працею і дозвіллям? Поясніть механізм досягнення рівноваги.

4. У чому виявляються ефекти доходу і заміщення за зміни ставки заробітної плати?
5. Чим характерна монопсонія на ринку праці?
6. Яка роль профспілок на конкурентному ринку праці? У чому проявляється ринкова влада профспілок у ситуації з чистою монополією?
7. Чим характерна двостороння монополія на ринку праці? Чи може привести вона до конкурентного результату?
8. Як визнається ринковий попит на працю?
9. Якого характеру набуває еластичність пропозиції для окремого підприємства?
10. Чим визначаються відмінності у заробітках? Яке явище є дискримінацією робочої сили?
11. Які складові попиту на працю на досконало конкурентному ринку? Поясніть їх значення.

Орієнтовна тематика проблем для наукових досліджень

1. Споживання виробником факторів виробництва: цілі та обмеження.
2. Цінова еластичність попиту на ресурс.
3. Праця як фактор виробництва, її мобільність.
4. Еластичність пропозиції праці для галузей з різною динамікою витрат на виробництво.
5. Попит монополії на працю і монопольна рівновага.
6. Проблеми еквівалентності праці.
7. Монопсонічний та олігопсонічний ринки, їх особливості.
8. Рівновага на ринку праці.
9. Ринок праці за умов різних ринкових структур.
10. Праця як фактор виробництва.
11. Роль робітничих профспілок в регулюванні ринку праці.
12. Економічна рента на ринку праці.

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Акордний податок на заробітну плату викликає:

- а) зниження еластичності пропозиції праці;
- б) підвищення еластичності пропозиції праці;
- в) збереження форми кривої індивідуальної пропозиції праці;
- г) паралельне (еквівалентне) зміщення кривої індивідуальної пропозиції праці.

2. Який ефект переважає на ділянці кривої пропозиції праці з від'ємним нахилом?

- а) ефект випуску;
- б) ціновий ефект;
- в) ефект доходу;
- г) ефект заміщення.

3. Еластичність попиту на працю тим вища, чим:

- а) нижча частка витрат на працю у витратах підприємства;
- б) нижча ціна готової продукції;
- в) вища цінова еластичність попиту на готову продукцію;
- г) менша можливість заміни праці капіталом у даному виробничому процесі.

4. Крива попиту на працю у довгостроковому періоді:

- а) похиліша за криву попиту підприємства на працю у короткостроковому періоді;
- б) стрімкіша за криву попиту підприємства на працю у короткостроковому періоді;
- в) лівіше від кривої попиту на працю у короткостроковому періоді;
- г) правіше від кривої попиту на працю у короткостроковому періоді.

5. Підприємство в умовах досконалої конкуренції наймає оптимальну кількість робочої сили, коли:

- а) $W = P(MPL)$;
- б) $W = MRPL$;

в) $MC = MRPL$;

г) $MR = MPL$.

6. Підприємство-монополіст наймає оптимальну кількість робочої

сили, коли:

а) $W = MRPL$;

б) $W = MC$;

в) $MRPL = MC$;

г) $MC = MPL$.

7. В загальному розумінні ринок праці — це:

а) система обміну індивідуальних здібностей до праці на фонд життєвих цінностей, необхідних для відтворення робочої сили.

б) природний процес, породжений діями індивідуумів, які намагаються досягти своєї мети, із різноманітності дій яких формується економічний порядок;

в) сукупність продавців і покупців, у результаті дії яких об'єкти обміну отримують ціну;

г) спосіб координації дій учасників, який забезпечує їм свободу вибору, наділяють ринок рисою цілеспрямованості з елементами ринкової і директивної економічної координації.

8. Сукупність фізичних та духовних якостей, якими володіє організм і які пускаються нею в хід кожного разу, коли вона виробляє будь-які споживчі вартості — це:

а) робоча сила;

б) людський капітал;

в) трудовий капітал;

г) праця.

9. Реалізований трудовий потенціал, тобто сукупність використовуваних факторів праці, підприємницького хисту, використовуваної інформації у формі отриманих знань, досвіду, поточної інформації, що приносять індивіду додаткову вартість у вигляді заробітної плати, відсотків та прибутку — це:

а) робоча сила;

- б) людський капітал;
- в) трудовий капітал;
- г) праця.

10. Платоспроможна потреба суспільства в робочій силі — це:

- а) попит на ринку праці;
- б) пропозиція праці;
- в) індивідуальний попит на працю;
- г) індивідуальна пропозиція праці.

11. При перевищенні попиту над пропозицією праці формується такий тип кон'юнктури ринку праці:

- а) праце - дефіцитна;
- б) праце - надлишкова;
- в) рівноважна;
- г) ступенева.

12. Зовнішній ринок праці переважає в:

- а) США;
- б) Японії;
- в) Швеції;
- г) Україні.

13. Умовами виникнення ринку праці є:

- а) наявність продавця робочої сили, яка має місце лише за умов, коли людина є юридично вільною і може розпоряджатись своїми здібностями до праці;
- б) відсутність у людини засобів виробництва, в результаті чого вона вимушена продавати свої здібності до праці;
- в) наявна конкуренція між власниками здібностей до праці за право зайняти робочі місця, та роботодавців — за залучення найбільш кваліфікованої робочої сили;
- г) поява покупця — підприємця, або роботодавця, якому потрібна робоча сила.

14. Для ринку праці України характерним є:

- а) підвищення кількості безробітних;

- б) стабільна кількість безробітних;
- в) зниження кількості безробітних;
- г) відсутність безробітних.

15. До інфраструктури ринку праці відносять:

- а) державні органи управління ринком праці країни національного, регіонального та місцевого рівня;
- б) недержавні заклади сприяння зайнятості, кадрові та профспілкові служби господарюючих суб'єктів країни, громадські організації;
- в) законодавчо-нормативна база функціонування ринку праці;
- г) система норм та методів регулювання ринку праці.

16. Сукупна заробітна плата працівників буде знижуватись по мірі підвищення рівня заробітної плати при умовах, що зайнятість падає швидше, ніж підвищується заробітна плата при:

- а) еластичному попиту на працю;
- б) нееластичному попиту на працю;
- в) еластичність є меншою 1;
- г) одиничній еластичності.

17. Модель двосторонньої монополії характерна для:

- а) моносонічного ринку праці;
- б) моносонічного ринку праці, на якому діють сильні галузеві профспілки;
- в) олігополістичного ринку праці;
- г) конкурентного ринку праці.

18. Чи можлива ситуація, коли зростання заробітної плати викликає скорочення обсягу пропозиції з боку робітника:

- а) ні, така ситуація неможлива;
- б) така ситуація можлива, якщо ефект доходу в разі вибору між дозвіллям та доходом перевищує ефект заміни;
- в) така ситуація можлива, якщо ефект заміни у разі вибору між дозвіллям та доходом перевищує ефект доходу;

г) така ситуація можлива, якщо дозвілля виступає інфернальним (неякісним) благом.

19. У порівнянні з конкурентною фірмою монопсоніст буде платити:

- а) більшу ставку заробітної плати і наймати менше робітників;
- б) меншу ставку заробітної плати, але наймати більше робітників;
- в) меншу ставку заробітної плати, наймаючи ту ж кількість робітників;
- г) меншу ставку заробітної плати і наймати менше робітників;
- д) більшу ставку заробітної плати і наймати більше робітників.

20. На якому ринку праці рівноважний обсяг зайнятості нижче, чим на конкурентному ринку праці:

- а) на ринку праці, де діє монопсонія;
- б) на ринку праці, де профспілки монополізували пропозицію праці;
- в) на ринку праці з двосторонньою монополією;
- г) всі відповіді вірні.

21. Якщо фірма виступає монополістом на ринку праці, то в стані рівноваги заробітна плата її робітників:

- а) дорівнює граничному продукту праці в грошовому виміру;
- б) менше граничного продукту праці в грошовому виміру;
- в) більше граничного продукту праці в грошовому виміру;
- г) можливий будь-який із перерахованих варіантів.

22. Фірма-монополіст, вибираючи обсяг використання праці, зіставляє:

- а) граничний продукт праці в грошовому виразі і граничні витрати на працю;
- б) граничний продукт праці і граничні витрати на працю;
- в) граничний продукт праці в грошовому виміру і ринкову ціну одиниці праці;
- г) граничний продукт праці і ринкову ціну одиниці продукції.

23. Збільшення державою мінімальної заробітної плати робітників призводить до:

- а) зростання зайнятості робітників, які отримали мінімальну заробітну плату;
- б) вирішення проблеми безробіття;
- в) заміщення праці капіталом;

г) зниження граничної продуктивності праці тим, хто отримує мінімальну заробітну плату.

24. При перевищенні попиту над пропозицією праці формується такий тип кон'юнктури ринку праці:

- а) праце - дефіцитна;
- б) праце - надлишкова;
- в) рівноважна;
- г) ступенева.

25. Попит на працю для фірми визначається:

- а) кривою граничного продукту (MRP) в грошовому вираженні;
- б) кривою середнього продукту (ARP) в грошовому вираженні;
- в) ринковій ціні праці та, відповідно, граничним витратам на цей ресурс ($W = MRC$);
- г) середнім витратам на працю (ARC).

Практичні завдання

Завдання 1

Оцініть правильність висловлювань:

1. Чим еластичніший попит на готову продукцію, тим еластичніший попит на працю, що використовується для вироблення цього товару.
2. Для монополії граничні витрати на працю нижчі, ніж ринкова ціна праці.
3. Активна діяльність профспілок може привести до збільшення попиту на працю.
4. Працівник, найнятий монополією, отримує заробітну плату більшу, ніж вартість граничного продукту його праці в грошовому вираженні.

Завдання 2

Поясніть, що станеться з відмінностями у розмірах заробітної плати внаслідок:

- а) зменшення недосконалої конкуренції між людьми подібної кваліфікації;
- б) вільної міграції між різними регіонами країни;

- в) запровадження безкоштовної державної освіти в країні, де досі освіта була приватною і дорогою;
- г) зниження популярності телевізійних спортивних і розважальних програм, де головні ролі виконують відомі телезірки.

Завдання 3

Встановлено податок на заробітну плату, який виплачує підприємство - монопсоніст. За допомогою графічного аналізу покажіть, як це впливає на обсяг робочої сили, що наймається.

Завдання 4

Дайте відповіді на запитання, використовуючи рис. 12.5., який характеризує становище фірми - монопсоніста, що наймає L^* одиниць праці за відсутності профспілкового, державного чи будь якого іншого регулювання зарплати:

- а) який рівень зарплати встановить монопсоніст?
- б) якщо держава встановлює мінімальну зарплату W_{\min} на ринку, то при якому значенні W_{\min} може виникнути надлишок робочої сили?
- в) якщо держава вирішить, що $W_{\min} = W_3$, чи буде отримувати монопсоніст прибуток при наймі робочої сили?

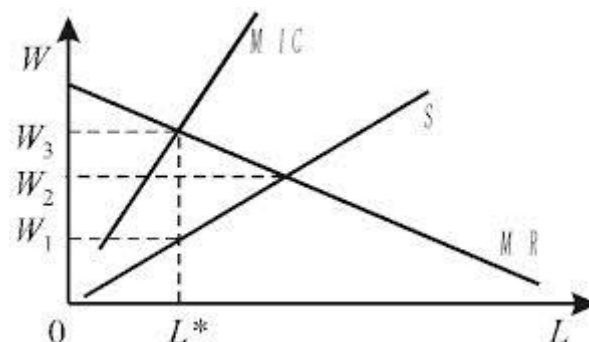

Рис. 12.5. Становище фірми - монопсоніста

Завдання 5.

Еластичність пропозиції праці дорівнює нулю. Доведіть, що весь трудовий дохід у цій ситуації є економічною рентою. Як зміниться кількість

пропонованих робочих годин на ринку й розмір економічної ренти, яку отримує робітник, якщо буде введено 50%-ний податок на заробітну плату?

Завдання 6

Профспілка музикантів обмежує кількість своїх членів до 10 000.

Якщо профспілка вимагає, щоб на роботу приймали лише її членів, то яким чином зарплата, встановлювана профспілкою, може перевищити ринкову?

Задачі

Задача № 1

Підприємство є монополістом на регіональному ринку праці й продає готову продукцію на конкурентному зовнішньому ринку.

Виробнича функція підприємства у короткостроковому періоді має такий вигляд:

$$Q_L = 300L - L^2,$$

де Q — випуск, тис. шт.; L — обсяг праці, що використовується, тис. чол.

Функція пропозиції праці на регіональному ринку описується формулою:

$$L_S = 2W - 160.$$

Ціна готової продукції на зовнішньому ринку становить 0,5 грош. од. Визначте, яку кількість праці буде використовувати монополіст, який рівень зарплати вона встановить, яку кількість продукції буде продавати на зовнішньому ринку та який виторг вона отримає?

Задача № 2

Єдиним джерелом доходу робітника є заробітна плата. Зобразіть криві байдужості між доходом та дозвіллям робітника, покажіть його рівновагу, коли він отримує 5 грош. од. за годину. Якщо робітник отримає спадщину, яка дає йому щоденний дохід у розмірі 100 грош. од. без роботи, то як це вплине на вибір робітника між роботою та дозвіллям і на положення кривої пропозиції праці?

Тема 13. Ринок капіталу.

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Капітал є ресурсом тривалого користування, що створюється з метою виробництва більшої кількості товарів і послуг. Сутнісна риса капітального блага полягає в тому, що воно є водночас і фактором виробництва, і продуктом. Коли йдеться про капітал як про об'єкт купівлі-продажу на ринку ресурсів, то мається на увазі не весь запас капітальних благ, наявний в економіці, а потік нового капіталу, що з'являється в даний період у виробництві. Підприємства пред'являють попит не просто на якісь матеріальні капітальні блага, а на тимчасово вільні грошові засоби, які можна витратити на зазначені блага і повернути, віддавши частину прибутку від їх використання у майбутньому. Таким чином, якщо мова йде про ринок капіталу, то мається на увазі ринок грошового капіталу. На ньому об'єкт купівлі-продажу переходить з рук в руки тимчасово, а тому всі економічні форми угод тісно переплетені з системою прав власності і дуже різноманітні. Інструментами ринку капіталу можуть бути і безпосередньо кредитні ресурси, і цінні папери (акції, облигації, векселі), і різні похідні контракти.

Грошові засоби акумулюються шляхом заощаджень або утримання від поточного споживання. Домашні господарства спрямовують кошти на капітальні блага шляхом заощадження грошей у вигляді різних фінансових активів: облигацій, акцій, а також вкладення грошей на різні заощаджувальні рахунки. Власники фінансових активів чи заощаджень сподіваються отримати деякий дохід. Його рівень характеризує процентна ставка (або дохід від різних фінансових активів, або щорічний дохід від вкладених коштів).

Користування капіталом або послуги капіталу у виробництві товарів та послуг є потоковою величиною (поток), що вимірюється в одиницях капітальних благ, які використовуються протягом якогось проміжку часу. Запаси капітальних благ фірми на певний момент часу утворюють її капітальні запаси (фонди).

Ринок капіталів – це частина фінансового ринку, де формуються попит і пропозиція в основному на середньо- і довгостроковий позиковий капітал, специфічна сфера ринкових відносин, де об'єктом угоди є наданий у позику грошовий капітал і де формуються попит і пропозиція на нього.

Позиковий капітал – це кошти, віддані в позику під певний відсоток за умови повернення.

Формою руху позикового капіталу є кредит. Основним його джерелом служать кошти, що вивільняються в процесі відтворення: амортизаційні фонди підприємств, частина оборотного капіталу в грошовій формі, прибуток, що йде на відновлення і розширення виробництва, грошові доходи і заощадження всіх верств населення. На ринку капіталів кредити надаються на термін понад рік.

Ринок капіталів сприяє зростанню виробництва і збільшенню товарообігу, руху капіталів усередині країни, трансформації грошових заощаджень у капіталовкладення, відновленню основного капіталу.

Економічна роль цього ринку полягає в його спроможності об'єднати дрібні, розрізнені кошти й у такий спосіб активно впливати на концентрацію і централізацію виробництва та капіталу.

З функціональної точки зору ринок капіталів – це система ринкових відносин, що забезпечує акумуляцію і перерозподіл грошових капіталів з метою забезпечення процесу відтворення: з інституційної – сукупність кредитно-фінансових установ, фондових бірж, через які рухається позиковий капітал.

Таким чином, ринок капіталів – це складова частина фінансового ринку, що розпадається на ринок цінних паперів і ринок середньо- і довгострокових банківських кредитів. Це також найважливіше джерело довгострокових інвестиційних ресурсів для уряду, корпорацій і банків. Якщо грошовий ринок надає високоліквідні кошти в основному для задоволення короткострокових потреб, то ринок капіталів забезпечує довгострокові потреби у фінансових ресурсах. Він охоплює оборот позикового і банківського капіталів,

комерційного і банківського кредитів, а також функціонування кредитних аукціонів.

Ринок капіталів пройшов еволюцію від зародження на ринку простого товарного виробництва у формі обігу лихварського капіталу до широкого розвитку ринку позикових капіталів на загальному ринку (об'єкт угоди – наданий у позику грошовий капітал на основі співвідношення попиту і пропозиції на цей товар і ставки позикового (кредитного) відсотка).

Найрозвиненішим можна вважати ринок капіталів США. Він вирізняється розгалуженістю, наявністю могутньої кредитної системи і розвиненого ринку цінних паперів, високим рівнем нагромадження грошового капіталу, широкою інтернаціоналізацією.

Про створення ринку капіталів в Україні говорити поки ще рано. Мова може йти тільки про наявність і зміцнення деяких елементів цього ринку: формування повноцінної дворівневої банківської системи, поступовий розвиток спеціалізованих кредитно-фінансових установ і становлення ринку цінних паперів.

Ринок капіталів – це один із сегментів фінансового ринку, особлива сфера фінансових відносин, пов'язаних із процесом і забезпечення кругообігу позикового капіталу.

Інвестиції – процес створення нового капіталу, що вимагає витрат фінансових ресурсів і призводить до змін у запасах капіталу. Джерелом інвестиції є заощадження економічних агентів, зокрема позичкові кошти, які утворюються у домогосподарств за рахунок заощаджень.

Гроші, позичені для інвестицій, мають повернутися вкладникові з прибутком. Процент – це чистий дохід (прибуток), який отримує власник капіталу (позичкових грошей) внаслідок їхнього використання протягом певного проміжку часу (року). Так, якщо було позичено 200 грн., а через рік повернуто 220 грн., то процент складатиме 20 грн.

Альтернативною вартістю інвестицій є процентна ставка – ціна одиниці фінансових ресурсів, що використовується протягом року. Процентна ставка

вимірюється у частках від одиниці або у відсотках. Попередньому прикладу відповідатиме процентна ставка 0,1 або 10%.

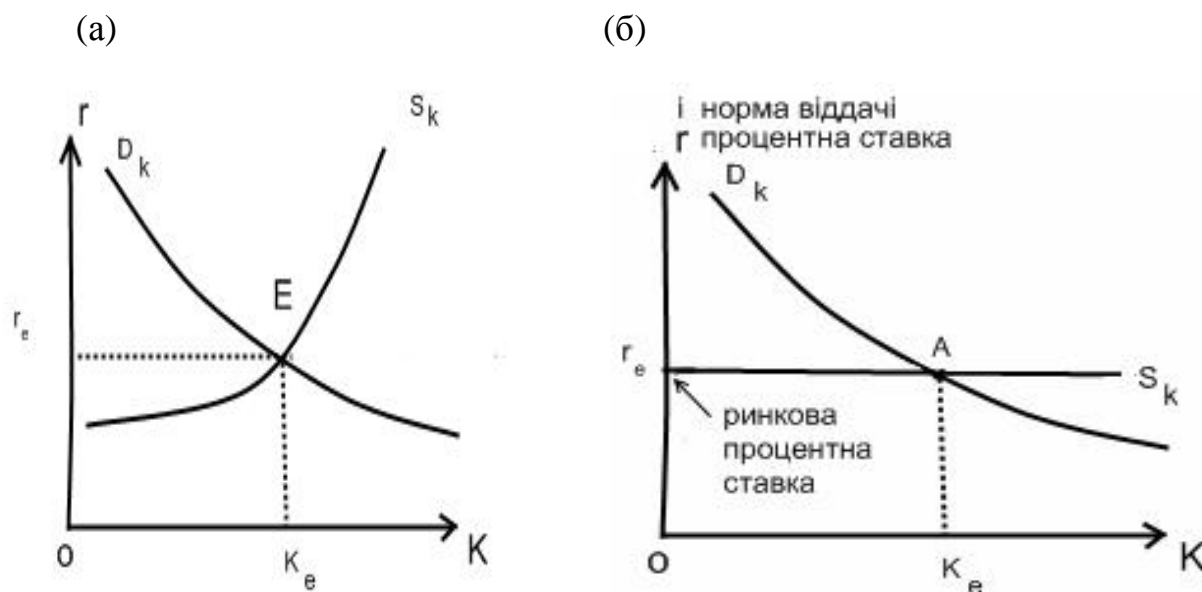

Рис. 13.1. (а)Конкурентний ринок інвестиції ресурсів. (б)Попит конкурентної фірми на інвестиційні ресурси на конкурентному ринку.

Пропозиція заощаджень – це співвідношення між ціною позичкових коштів (процентною ставкою) і обсягом позичкових коштів, які домашні господарства можуть і бажають надати фірмам з метою їх подальшого перетворення на інвестиції.

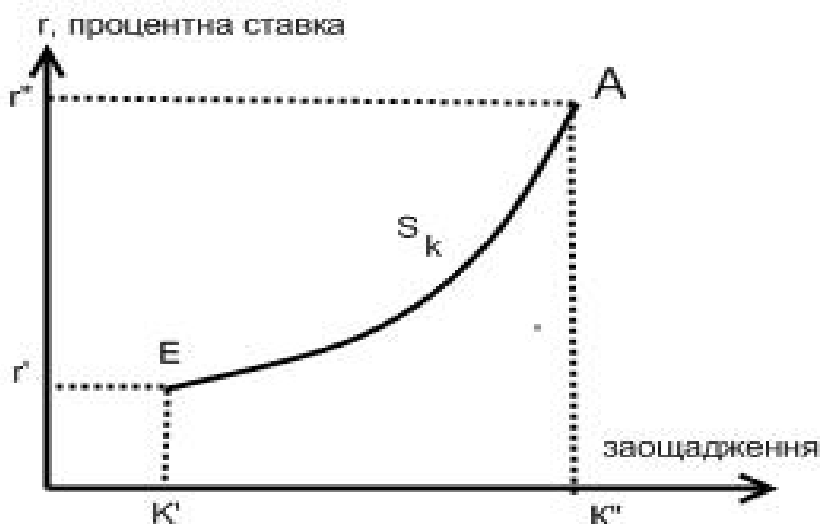

Рис. 13.2. Пропозиція заощаджень

В 1930р. Ірвін Фішер запропонував теорію міжчасового вибору. Основне припущення: єдиним постачальником позичкових коштів є домогосподарства.

Індивіди приймають рішення про обсяги споживання (C_0) або заощадження (S) внаслідок раціональних очікувань.

$$I_0 = C_0 + S_0 \quad (13.1)$$

I_0 – дохід у поточному періоді

Майбутню цінність заощаджених коштів можна визначити так:

$$C_1 = (I_0 - C_0)(1+r) \quad (13.2)$$

Ступінь корисності поточного і майбутнього споживання можна описати за допомогою такої функції: $U = U(C_0, C_1)$ (13.3). Для побудови функції корисності треба знати уподобання індивіда щодо поточного і майбутнього споживання - міжчасові уподобання. Якщо такі уподобання відомі, то можна зобразити криві байдужості індивіда для різних рівнів корисності U , U' , U'' , кожна з кривих поєднує точки, що відповідають однаково корисним для споживача комбінаціями поточного і майбутнього рівнів споживання. Крива байдужості має від'ємний нахил, який вимірюється (за абсолютною величиною) граничною нормою переваги, MRTP

$$MRTP = -\Delta C_1 / \Delta C_0 \quad (13.4)$$

Вона показує, від скількох одиниць майбутнього споживання готове відмовитися, домашнє господарство заради збільшення поточного споживання на одну одиницю.

Міжчасовий вибір щодо споживання обмежується міжчасовою бюджетною лінією, що задається рівнянням $C_1 = (I_0 - C_0)(1+r)$ (13.5). Вона визначає множину можливих варіантів вибору рівнів споживання у двох періодах.

Нахил цієї лінії до горизонтальної осі визначається таким чином:

$$I_1 / I_0 = 1+r \quad (13.6)$$

В точці E_0 співпадає нахил кривої байдужості і нахил міжчасової бюджетної лінії. Отже, в цій точці виконується співвідношення:

$$MRTP = 1+r \quad (13.7)$$

Точка E_0 характеризує стан рівноваги домашнього господарства, яке робить оптимальний вибір між поточним і майбутнім споживанням, тобто максимізує свою користь при даному рівні доходу.

Якщо відсоткова ставка підвищується, реакція домашніх господарств на це буде різною.

Якщо буде переважати ефект заміни, тоді домашнє господарство скоротить поточне споживання і збільшить заощадження заради збільшення майбутнього споживання.

Якщо буде переважати ефект доходу, тоді домашнє господарство буде збільшувати поточне споживання і зменшувати свої заощадження.

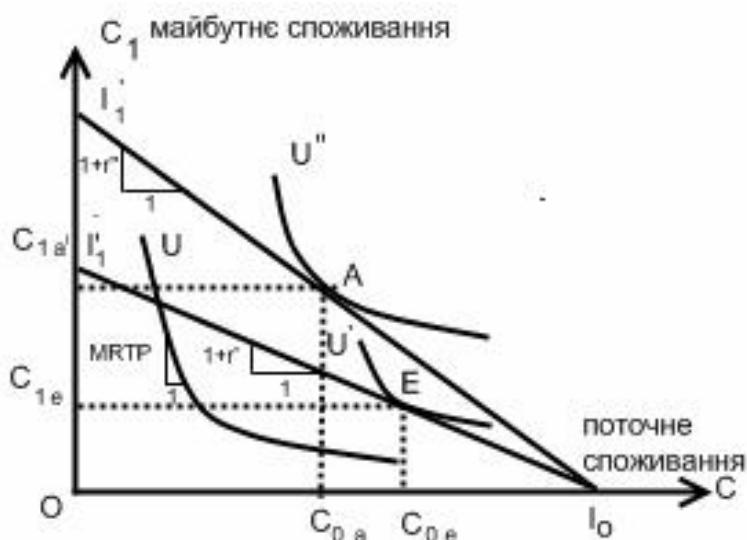

Рис.13.3. Вибір домогосподарства між поточним і майбутнім споживанням (інвестицій)

Інвестиційний попит – це співвідношення між процентною ставкою як ціною позичкових коштів і обсягом інвестицій, який фірми згодні одержати за даною процентною ставкою.

Здійснюючи процес інвестування, кожна фірма поводить раціонально тобто порівнює вигоди і витрати, пов'язані з інвестиційним проектом.

Будемо виходити із припущення, що інвестиційний проект здійснюється протягом одного року, і вигоди від нього фірма отримує через один рік.

Фірма має порівняти граничні витрати і граничні вигоди. Додаткові витрати в даному випадку називаються граничною вартістю інвестицій.

Додаткові вигоди фірми (граничне ефективність інвестицій) вимірюється нормою віддачі інвестицій (i). Остання визначається за формулою:

$$I = \Delta R - \Delta C / \Delta C \quad (13.8)$$

де: i - норма віддачі інвестицій;

ΔR - додатковий дохід від інвестиційного проекту,

ΔC - приріст витрат для здійснення проекту. Попит конкурентної фірми на інвестиції відбиває наступний графік:

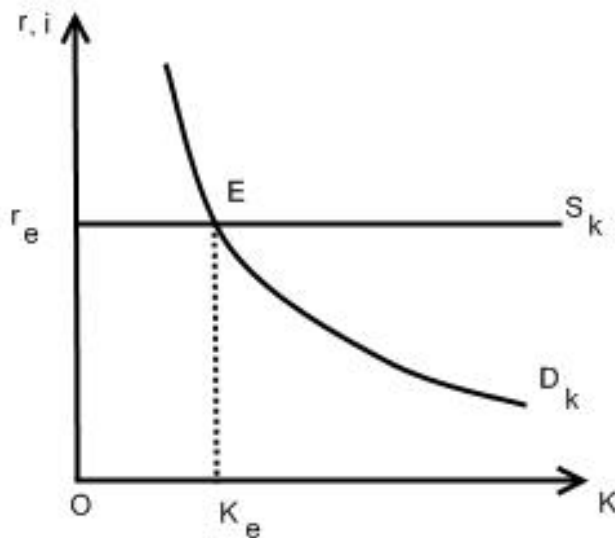

Рис.13.4. Попит конкурентної фірми на інвестиційні ресурс

Крива попиту одночасно являється кривою граничної ефективності інвестицій. У точці E витрати дорівнюють прибутковості інвестицій: $i=r$

Точка K_E характеризує оптимальний обсяг інвестицій.

У зв'язку з тим, що здійснення інвестиційних проектів вимагає декількох років, виникає потреба зведення вигод і витрат фірми від цих проектів до одного часового періоду. Процес зведення майбутніх вигод і витрат від інвестиційного проекту до поточного періоду називається дисконтуванням.

До показників, пов'язаних з дисконтуванням, відносяться:

1.) Майбутня цінність поточної суми грошей (FV):

$$FV = M_0 (1 + r), \quad (13.9)$$

де: M_0 - поточна сума грошей;

r - ставка дисконтування.

2.) Поточна цінність майбутньої суми грошей (PV):

$$PV = MN / (1+r)^N \quad (13.10)$$

де: MN - майбутня сума грошей;

r - ставка дисконтування;

N - кількість років.

3.) Чиста поточна вартість інвестиційного проекту (NPV). Вона являє собою різницю між поточною вартістю майбутніх вигод і поточною вартістю майбутніх витрат:

$$NPV = (R_0 - C_0) + \frac{R_1 - R_1}{1+r} + \frac{R_2 - R_2}{(1+r)^2} + \dots + \frac{R_N - C_N}{(1+r)^N} \quad (13.11)$$

Інвестиційний проект вигідний, коли $NPV > 0$.

4.) Внутрішня норма віддачі інвестицій. Вона характеризує ставку дисконтування, за якої $NPV=0$, і визначається таким чином:

$$IRR = -\frac{R_1 - C_1}{R_0 - C_0} - 1 \quad (13.12)$$

Інвестиційний проект вигідно здійснювати, коли $IRR < 50\%$.

При обґрунтуванні інвестиційних рішень щодо придбання основних фондів виходять з поняття окупності проекту.

Капітальні інвестиції є головною формою реалізації стратегії економічного розвитку підприємства.

Серед усіх напрямів інвестиційної діяльності провідне місце займають капітальні інвестиції. За допомогою капітальних інвестицій відтворюються на простій і розширеній основі основні засоби виробництва, тобто створюється матеріальна основа для підвищення продуктивності живої праці на базі впровадження комплексної механізації і автоматизації виробництва. Завдяки капітальним інвестиціям реалізуються досконаліші форми суспільної організації виробництва: його спеціалізація, кооперування і комбінування.

Підприємства зараз самостійно обирають найважливіші напрямки своєї інвестиційної діяльності з урахуванням цілей свого розвитку, умов зовнішнього економічного середовища й інвестиційного клімату, рівня свого виробничого та фінансового потенціалу. Крім того, формуючи потребу в своїх інвестиціях,

кожне підприємство має водночас зважати на свої можливості залучення інвестиційних ресурсів за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування. Нарешті, потреба в інвестиціях формується підприємством за конкретними напрямками інвестиційної діяльності, кожен з яких потребує попередньої розробки так званих інвестиційних проектів.

Інвестиційний проект — це відносно новий для нашої практики термін, який досить неоднозначно трактується в сучасній економічній літературі. Так, у “Кодексі знань про управління проектами”, розробленому Інститутом управління проектами США (Project Management Institute, USA), цей термін визначається таким чином: “Проект являє собою певне завдання з відповідними вихідними даними та результатами (цілями), що обумовлюють спосіб його розв’язання. Російські вчені у монографії “Інвестиційне проектування” (“Инвестиционное проектирование”) визначають як комплексний план заходів, спрямованих на створення нового чи модернізацію діючого виробництва товарів та послуг з метою отримання економічної вигоди. Українські економісти В. Я. Шевчук та П. С. Рогожин дають таку інтерпретацію цього терміну: “Інвестиційний проект — це документ, який містить систему взаємопов’язаних у часі і просторі та узгоджених з ресурсами заходів і дій, спрямованих на розвиток економіки підприємства”.

Наведені визначення терміна “інвестиційний проект”, на нашу думку, неповно і спрощено трактують його зміст:

- не простежується тісний зв’язок цього поняття з поняттям “реальні інвестиції”, бо будь-яка мета, заходи, дії тощо, не пов’язані з процесом реального інвестування підприємства, до інвестиційного проекту відношення не мають;
- не вказується, що інвестиційний проект — це не тільки план заходів, пов’язаних із розвитком підприємства, але одночасно й обґрунтування у відповідних інвестиційних ресурсах у різних формах їх;
- не вказано, що інвестиційний проект — це не тільки документ із планом заходів стратегічного розвитку підприємства в певному напрямку, а

одночасно і система управлінських рішень із забезпечення реалізації цих заходів.

Термін “інвестиційний проект” пропонується визначати таким чином:

“Інвестиційний проект — це документ, що забезпечує окремі напрямки стратегічного розвитку підприємства шляхом реального інвестування, обґрунтовує потребу у відповідних інвестиційних ресурсах у різних формах їх і містить систему відповідних управлінських рішень із забезпечення найбільш ефективних форм реалізації викладених у ньому інвестиційних цілей”.

Інвестиційні проекти, що розробляються виробничими підприємствами, розрізняються між собою за багатьма характеристиками.

Запитання для самоперевірки

1. Капітал, який надають під певний відсоток за умови повернення.
2. Спосіб управління державним боргом, який передбачає об'єднання кількох позик в одну.
3. Операції банків, які включають залучення коштів на банківські рахунки всіх видів.
4. Державний борг, що є результатом залучення коштів на ринку.
5. Письмове зобов'язання третьої особи сплатити борг у разі відмови від сплати позичальником.
6. Банківський кредит під заставу цінних паперів.
7. Функція кредиту, яку виконують банки по відношенню до позичальника.

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Банківський кредит під заставу цінних паперів називається:
 - а) бланковим;
 - б) ломбардним;
 - в) гарантованим;
 - г) обліковим.

2. Джерелами погашення державних позик є:

- а) додаткові надходження від сплати податків;
- б) продаж банком вільних грошових коштів;
- в) додаткова емісія грошей;
- г) страхування банків від ризику неповернення клієнтами позички.

3. Форма надання банківського кредиту без визначення конкретного терміну початку його застосування — це:

- а) одноразовий кредит;
- б) гарантований кредит;
- в) кредитна лінія;
- г) іпотечний кредит.

4. Короткострокові кредити надаються:

- а) до одного року;
- б) від 1 до 5 років;
- в) для фінансування поточних потреб у грошових коштах;
- г) для фінансування капітальних вкладень.

5. Основними учасниками ринку капіталів є:

- а) первинні інвестори;
- б) спеціалізовані посередники;
- в) позичальники;
- г) усі відповіді правильні.

6. Метою комерційного кредитування є:

- а) уміння правильно управляти кредитним ризиком;
- б) збільшення прибутковості та ефективності основного виду діяльності;
- в) отримання прибутку від надання кредитних послуг;
- г) усі відповіді правильні.

7. Гарантії поділяють на:

- а) забезпечені та незабезпечені;
- б) обмежені і необмежені;

в) особисті та корпоративні;

г) усі відповіді правильні.

8. Продаж банком вільних грошових коштів на визначений період за певну плату — це принцип кредитування, що визначає:

а) цільове спрямування;

б) строковість;

в) забезпеченість;

г) платність.

9. Загальна сума заборгованості та процентів, що мають бути сплачені, — це державний борг:

а) поточний;

б) зовнішній;

в) капітальний;

г) внутрішній.

10. Передача зобов'язань за раніше випущеними позиками на нову позику — це спосіб управління боргом, що називається:

а) конверсія;

б) консолідація;

в) уніфікація;

Практичні завдання

Завдання 1

Припустімо, що інтуїція нафтовидобувника підказує йому, що вартість видобування буде постійно залишатися на рівні 15 грош. од. за барель.

Наприклад, сьогодні нафта продається за ціною 20 грош. од. за барель, і фірма планує видобувати нафту протягом трьох наступних років. Яким буде часовий прогноз фірми щодо ціни за ставки 4%?

Завдання 2

Підприємець має можливість вкласти капітал за таких умов: на інвестуванні 100 дол. і подальших вкладеннях 150 дол. щороку він заробить 300 дол. через 2

роки. Чи слід йому здійснювати це вкладення капіталів за ставки 5%? За ставки 15%?

Завдання 3

Фірма «Асоль» уклала угоду з банком про надання позички в сумі 150 тис. грн. терміном на 2 роки за такими умовами: за перший рік плата за позичку становить 20 % річних, а в кожному наступному півріччі позичковий відсоток зростає на 5 %. Розрахувати суму боргу на кінець року.

Завдання 4

Визначити суму відсотків і кінцевого платежу, що має сплатити позичальник, якщо позику 200 тис. грн. надали під 25 % річних на 6 місяців.

Завдання 5

На виробничому підприємстві АТ «Парад» розглядають пропозицію фінансувати об'єкт для виробництва нового продукту «Парадіз». Очікується, що життєвий цикл «Парадізу» — 5 років. Прогнозовану динаміку реалізації і витрат подано в таблиці:

Показники	1-й рік	2-й рік	3-й рік	4-й рік	5-й рік
Обсяг реалізації, Q , шт.	35 000	40 000	50 000	40 000	20 000
Ціна, P , грош. од. за шт.	80	80	84	84	80
Середні змінні витрати, AVC , грош. од.	45	46	47	48	49

Визначено, що у випадку здійснення капіталовкладень щорічно відновлювані витрати збільшаться на 300 тис. за рік. Вартість виробничого об'єкта 2500 тис. грош. од. Очікується, що його ліквідаційна вартість після 5 років становитиме 200 тис. грош. од. АТ «Парад» встановило розрахункову процентну ставку 25% річних.

Визначте чисту дисконтовану вартість. Обчисліть величину внутрішньої норми окупності інвестицій. Визначте термін повного відшкодування капіталовкладень.

Завдання 6

На розгляд пропонується 3 інвестиційних проекти. Вихідні дані про суми вкладень і доходу наведено у таблиці. Процентна ставка планується постійною і додатною.

	1-й рік	2-й рік	3-й рік	4-й рік	5-й рік
Проект 1					
Інвестиції, тис. грош. од.	600	300	100	—	—
Дохід, тис. грош. од.	—	—	100	400	1000
Проект 2					
Інвестиції, тис. грош. од.	300	400	300	—	—
Дохід, тис. грош. од.	—	—	100	1000	400
Проект 3					
Інвестиції, тис. грош. од.	300	400	300	—	—
Дохід, тис. грош. од.	—	—	100	300	1100

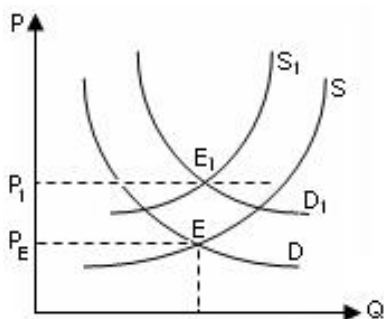
На основі методу чистої поточної вартості визначте, який з проектів найкращий. Чи зміниться відповідь, якщо реальна ставка процента від'ємна величина.

Тема 14. Загальна рівновага конкурентних ринків

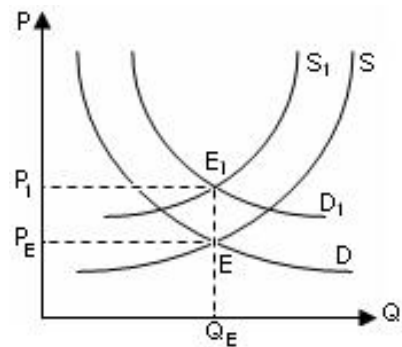
Базовий рівень. Основні терміни та поняття

Досі ми вивчали різні характеристики окремих ринків продуктів і ресурсів, аналізували умови рівноваги як для ринків, так і для окремих економічних агентів (домогосподарств, підприємств і т. п.). Тобто ми займалися аналізом *часткової рівноваги*: щодо окремих ринків — це вивчення рівноважних цін та обсягів продукції під впливом тих факторів, які діють лише для даного ринку. Однак ринки є взаємозалежними і вся їх чисельність переплітається в надзвичайно складну ринкову систему. І ця система теж прагне рівноваги, але значно більш загального характеру. *Загальна ринкова рівновага* передбачає формування рівноважної ціни та рівноважного обсягу продукції на даному ринку з урахуванням змін рівноважного стану на всіх інших ринках. Можна вважати, що стан загальної ринкової рівноваги є композицією усіх станів часткової рівноваги на взаємопов'язаних ринках факторів і продукції.

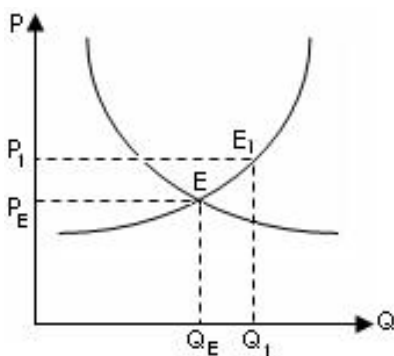
Ринок нафти:

Ринок бензину:

Ринок нових авто:

Ринок запасних частин:

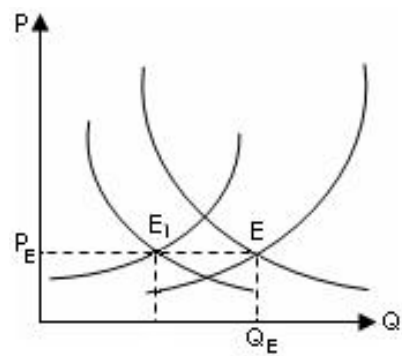

Рис.14.1. Рівновага окремих ринків

1 – На взаємопов'язаних ринках існує загальна рівновага.

2 – Ціна нафти зросла.

3 – Реакція взаємопов'язаних ринків на вхідну зміну ціни.

4 – Рівновага на окремих ринках.

5 – Встановлення загальної рівноваги на всіх ринках.

Ефективність у виробництві досягається тоді, коли не можливо збільшити виробництво одного блага без зменшення виробництва іншого.

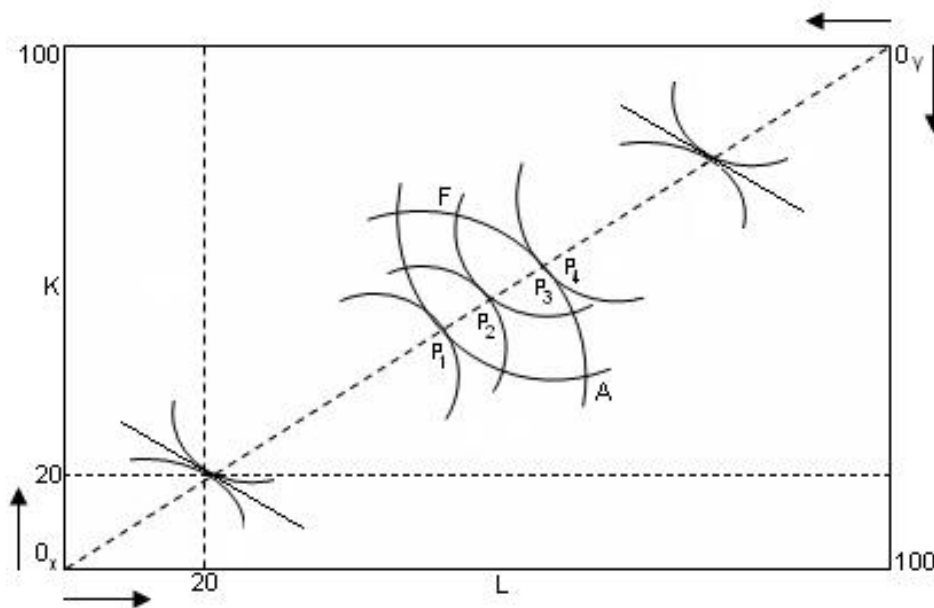

Рис.14.2. Ефективність виробництва

Концепція ефективності розглядається з урахуванням ефектів прямих та зворотних зв'язків з позиції загальної рівноваги. Критерії ефективності були запропоновані італійським вченим В. Парето. Його вчення базувалось на твердженні, що суспільство знаходиться у стані загальної рівноваги і соціальної ефективності розподілу ресурсів, що вимагає ефективного розподілу у сфері виробництва при мінімальному використанню ресурсів і ефективного розподілу в сфері споживання, яке забезпечує максимальне задоволення потреб.

Види ефективності:

- ефективність у виробництві;
- ефективність у обміні;
- ефективність у споживанні.

Разом вони характеризують систему ефективності розміщення ресурсів. Ефективність у виробництві досягається при такому розподілі ресурсів між галузями, який унеможлиблює її перерозподіл, що збільшував би виробництво одного блага без зменшування будь – якого іншого. Це досягається коли гранична норма заміни факторів виробництва для всіх виробників однакова (співвідношення цін на ресурси).

$$MRTC_{LK(x)} = MRTC_{LK(y)} = \frac{PL}{PK} (14.1.).$$

Ефективність у обміні означає досягнення такого розподілу благ між споживачем, за якого не можливо розподілити блага між споживачами покращивши становище одного не погіршуючи становище іншого.

Співвідношення цін на блага для усіх споживачів повинно бути однаковим і дорівнювати граничній нормі заміни благ для кожного споживача.

$$MRS_{xy(B)} = MRS_{xy(C)} = \frac{Px}{Py} (14.2.).$$

Ефективність функціонування економіки досягається в цілому тоді, коли ресурси між галузями розподілені таким чином, коли все те, що вироблено економікою буде повністю спожито суспільством.

Ринковий механізм не завжди в змозі досягнути загальної ефективності функціонування економікою. Причинами цього можуть бути:

- існування природних монополій;
- неповна інформованість;
- зовнішні ефекти.

Економічна теорія добробуту – загальна назва нормативного аспекту економічної теорії, яка вивчає умови економічного оптимуму. Основними положеннями цієї теорії є 1 та 2 теореми економічного добробуту.

1 теорема економіки добробуту – за певних умов конкурентні ринки ведуть до оптимального за Парето розміщення ресурсів, тобто конкурентна економіка досягає певної точки на кривій виробничих можливостей.

2 теорема економіки добробуту – будь – який оптимум за Парето може бути досягнутий конкурентною економікою, тобто будь який оптимум за Парето відповідає системі цін і розміщенню ресурсів між учасниками, які можуть привести до цього стану як до конкурентної рівноваги.

Запитання для самоперевірки

1. У чому відмінність понять «часткова рівновага» і «загальна рівновага»?
2. Яку роль відіграє ефект зворотного зв'язку в ринковій економіці?
3. Сформулюйте основні положення підходу до поняття «ефективність», запропонованого В.Парето?
4. Доведіть, що тільки за умови панування досконалої конкуренції на всіх ринках можливий ефективний розподіл ресурсів і благ в економічній системі.
5. Розкажіть теорему економічної теорему.
6. Наведіть основні перешкоди для досягнення Парето - ефективного розміщення ресурсів і розподілу благ, які існують в реальній економіці.
7. Чи завжди державне регулювання певного ринку, на якому відсутні зовнішні ефекти і монопольна влада, перешкоджає досягненню економічної ефективності?
8. Проведіть аналіз загальної рівноваги.
9. Коли в економіці досягається виробнича ефективність?
10. . Що важливіше в теорії загальної рівноваги - виробництво чи споживання?

Орієнтовна тематика проблем для наукових досліджень

1. Часткова та загальна рівновага.
2. Ефект зворотного зв'язку.
3. Загальна рівновага за Парето.
4. Ефективність на конкурентних ринках товарів.
5. Критерії оцінки добробуту.
6. Причини обмеженої спроможності ринкового регулювання.
7. Оптимум і квазіоптимум ринкової системи.

8. Теорія загальної рівноваги та політика у галузі економіки добробуту.
9. Крива можливостей споживачів.
10. Загальна рівновага конкурентних ринків в Україні.
11. Концепція добробуту і економічна політика.

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Під час аналізу часткової рівноваги, якщо попит на яблука змінюється, економісти аналізують вплив цього фактора на:
 - а) тільки ринок яблук;
 - б) усі ринки, де яблука є товарами-замінниками;
 - в) усі ринки, де яблука є ресурсами для виробництва;
 - г) усі ринки, де зміна ціни на яблука може привести до зміщення кривих попиту або пропозиції.
2. Аналіз загальної рівноваги:
 - а) визначає одночасно ціни на всіх ринках;
 - б) припускає можливість зворотного зв'язку;
 - в) корисний при вивченні споріднених ринків;
 - г) може одночасно розглядати ринки товарів і ресурсів;
 - д) усі відповіді правильні.
3. Якщо розподіл ефективний за Парето:
 - а) жодна торгівля не може поліпшити становище суб'єктів господарювання;
 - б) він перебуває на кривій контрактів;
 - в) обидва економічних агенти перебувають у кращому становищі, ніж на попередніх етапах;
 - г) а) і б);
 - д) а), б) і в).
4. З нижченаведених виберіть умову загальної рівноваги у виробництві товарів X та Y:

- а) гранична норма заміщення товару X товаром Y є однаковою для всіх учасників розподілу;
- б) гранична норма трансформації товару Y у товар X дорівнює граничній нормі заміщення товару X товаром Y для всіх учасників обміну;
- в) гранична норма технологічного заміщення праці капіталом у виробництві товару X дорівнює граничній нормі технологічного заміщення у виробництві товару Y;
- г) гранична норма заміщення товару X товаром Y для всіх учасників обміну дорівнює відношенню ціни товару X до ціни товару Y.¹⁷⁵

5. Якщо два товари виробляються за умов постійного ефекту від масштабу і підприємство використовує всі ресурси в однакових пропорціях, крива виробничих можливостей для цих товарів:

- а) опукла до початку координат;
- б) угнута до початку координат;
- в) є прямою лінією;
- г) не може бути визначена, враховуючи наведену інформацію.

6. З точки зору загальної рівноваги, монополіст, який максимізує власний прибуток, досягає:

- а) ефективного виробництва, але неефективного розподілу;
- б) ефективного розподілу, але неефективного виробництва;
- в) ефективного виробництва й ефективного розподілу;
- г) ані ефективного виробництва, ані ефективного розподілу.

7. Перешкодою для досягнення Парето - ефективною загальною рівноваги у виробництві та в обміні може бути:

- а) монополія;
- б) монопсонія;
- в) забруднення навколишнього середовища;
- г) а), б) і в).

8. Зміна рівноважної ціни і рівноважного обсягу виробництва на окремих ринках є аналізом:

- а) загальної рівноваги;
- б) споживчої рівноваги;
- в) часткової рівноваги;
- г) рівноваги виробника.

9. Усі умови Парето - оптимальності можуть виконуватися лише в умовах:

- а) регульованої монополії;
- б) монополістичної конкуренції;
- в) досконалої конкуренції;
- г) олігополії;
- д) всі відповіді не є правильними.

10. Якщо гранична норма технологічної заміни праці капіталом у виробництві молока дорівнює - 4, у виробництві цукру — 1:

- а) розміщення ресурсів ефективне;
- б) розміщення ресурсів неефективне, слід перемістити капітал з виробництва цукру у виробництво молока, а працю — з виробництва молока на виробництво цукру;
- в) розміщення ресурсів неефективне, слід перемістити капітал у виробництво цукру, а працю у виробництво молока;
- г) скоротити обсяг використання капіталу в обох галузях.

11. Виберіть умову оптимізації виробництва і розподілу товару:

- а) гранична норма заміни товару X товаром Y рівнозначні для всіх споживачів;
- б) гранична норма трансформації товару Y в товар X дорівнює граничним нормам заміни для всіх споживачів;
- в) технологічної заміни праці капіталом рівнозначні в усіх галузях;
- г) сума перевищення попиту над пропозицією на всіх індивідуальних товарних ринках дорівнює нулю.

12. Загальна економічна рівновага – це:

- а) такий стан економічної системи, за якого тільки ринки товарів перебувають у стані рівноваги;

- б) такий стан економічної системи, за якого тільки ринки ресурсів перебувають у стані рівноваги;
- в) такий стан економічної системи, за якого всі ринки товарів і ресурсів перебувають у стані рівноваги;
- г) коли рівновага встановлюється на $(n-1)$ ринку;
- д) немає правильної відповіді.

13. Ефективність структури випуску продукції полягає у тому, що:

- а) неможливо підвищити добробут одних індивідів, не погіршуючи добробут інших, шляхом зміни структури випуску продукції;
- б) неможливо підвищити добробут одних індивідів, не погіршуючи добробут інших, шляхом розподілу всього випуску продукції на різних підприємствах;
- в) можливо подальше підвищення добробуту індивідів завдяки зменшенню витрат на виробництво;
- г) можливо подальше підвищення добробуту індивідів завдяки залучення у виробництво нових ресурсів;
- д) усі відповіді правильні.

14. Друга теорема економіки добробуту стверджує, що:

- а) за певних умов конкурентні ринки забезпечують Парето - ефективне розміщення ресурсів;
- б) сучасна ринкова економіка забезпечує Парето - ефективне розміщення ресурсів;
- в) Парето - ефективне виробництво забезпечується, коли збігаються граничні норми технологічної заміни ресурсів;
- г) для будь-якого Парето - ефективного розміщення ресурсів можна знайти вектор цін, при якому забезпечується загальна економічна рівновага;
- д) Парето - ефективний обмін забезпечується тільки в розвинутих країнах.

15. Податкове регулювання монополізованих галузей приводить до:

- а) встановлення ефективної загальної рівноваги;
- б) встановлення квазіоптимуму;
- в) забезпечення ефективності у виробництві;

г) забезпечення ефективності в обміні;

д) правильні відповіді а) і б).

16. Яке з наступних явищ несумісне з досягненням економічної ефективності?

а) досконала конкуренція;

б) відсутність зовнішніх ефектів;

в) монополія;

г) усі перелічені явища.

17. Відповідно до критерію оптимальності В. Парето в економіці відбувається поліпшення, якщо в результаті господарського заходи:

а) доходи багатих верств населення скорочуються на меншу величину, ніж зростають доходи бідних;

б) відбувається зростання добробуту хоча б одного суб'єкта без погіршення добробуту всіх інших;

в) збільшується рівень безробіття;

г) відбувається дуоополія.

18. Аналіз часткової рівноваги відрізняється від аналізу загальної рівноваги тим, що він:

а) проводиться тільки в рамках короткострокового періоду;

б) передбачається, що зміни в цінах на одному ринку не викликають суттєвих змін на інших ринках;

в) застосовується тільки для дослідження ринків факторів виробництва;

г) застосовується сукупний попит.

19. Вивчення рівноважної ціни і рівноважної обсягу виробництва на окремих ринках називається:

а) аналізом часткового ринкової рівноваги;

б) аналізом загальної ринкової рівноваги;

в) аналізом ринкових структур;

г) пропозицією.

20. Під час аналізу часткової рівноваги, якщо попит на молоко змінюється, економісти аналізують вплив цього фактора:

- а) Тільки на ринок молока.
- б) На всі ринки, де молоко є товаром-замінником.
- в) На всі ринки, де молоко є ресурсом для виробництва.
- г) На всі ринки, де зміна ціни на молоко може призвести до зміщення кривих попиту або пропозиції.

21. Розподіл ресурсів є Парето - ефективним, якщо:

- а) Хоча б один суб'єкт може поліпшити свій стан без погіршення стану іншого.
- б) Існує можливість поліпшити стан усіх економічних суб'єктів.
- в) Жоден суб'єкт не може поліпшити свого стану, не погіршуючи при цьому стану іншого.
- г) Існує можливість погіршити стан усіх економічних суб'єктів.

22. Ефективність розподілу досягається за умови:

- а) Рівності граничних норм технологічного заміщення ресурсів при виробництві обох товарів.
- б) Рівності граничних норм заміщення продуктів у споживанні.
- в) Рівності бюджетних обмежень двох споживачів.
- г) Рівності ізокости двох виробничих фірм.

23. Головним критерієм Парето - ефективності є:

- а) Наявність чи відсутність конкурентних ринків.
- б) Наявність чи відсутність справедливого розподілу доходів.
- в) Наявність чи відсутність економічного прибутку.
- г) Наявність чи відсутність розтрати ресурсів.

24. Встановлення нової рівноваги може бути викликано зміною в ціні ресурсу:

- а) на ринку даного ресурсу;
- б) на ринках даного ресурсу і продукту, у виробництві якого використовується цей ресурс;
- в) на ринках даного ресурсу, продукту, у виробництві якого використовується даний ресурс та інших ресурсів, що використовуються у виробництві цього продукту;
- г) на ринках даного ресурсу та взаємозамінних ресурсів;

д) на ринках різних продуктів і ресурсів, включаючи ті з них, які прямо не пов'язані з виробництвом і споживанням даного ресурсу.

25. Для досягнення ефективного розміщення ресурсів необхідно досягти ефективності:

- а) у виробництві;
- б) у споживанні;
- в) в обміні;
- г) у всіх випадках.

Практичні завдання

Завдання 1

Оцініть правильність висловлювань:

1. Якщо ви бажаєте бути економістом-професіоналом, застосуйте аналіз загальної рівноваги для вивчення будь-яких ринкових проблем.
2. У вільній ринковій економіці взаємовигідна торгівля є головною причиною існування всіх ринків.
3. Багатії мають надлишок грошей, тому поліпшення за Парето, буде, коли вони побудують житло для тих, хто його не має.
4. Доки існують усі взаємопов'язані ринки, непрозорість та недостатня інформація є перешкодою для досягнення Парето - ефективного розміщення ресурсів.
5. Монополія не дозволяє досягнути Парето - ефективного розміщення ресурсів з причини скорочення обсягів виробництва.

Завдання 2

У деякому сільськогосподарському районі гранична норма трансформації молока в мед постійна і дорівнює 3 л молока за 1 кг меду, гранична норма заміщення молока медом постійна і дорівнює 2 л молока за 0,5 кг меду. В цьому районі ніхто і ніщо не може впливати на ринкові ціни. Які продукти з перелічених будуть виробляться і споживатись у даному районі?

Задачі

Задача № 1

Два споживачі, які представляють економічну систему, розподіляють між собою два блага X та Y , загальна кількість яких така:

$$X = 100 = X_1 + X_2;$$

$$Y = 100 = Y_1 + Y_2.$$

Функції корисності споживачів описуються рівняннями, що мають вигляд:

$$U_1 = 5X_1^{2/3} Y_1^{1/3};$$

$$U_2 = 10X_2^{2/3} Y_2^{1/3};$$

1. Визначте умови, за яких оптимум Парето при розподілі благ буде досягнуто.
2. Визначте параметри рівняння геометричного місця точок, кожна з яких представляє даний оптимум.
3. Припустімо, що розподіл благ між двома споживачами відбувся авторитарним чином. Кількості поділено в таких розмірах:

$$X_1 = 20, Y_1 = 70;$$

$$X_2 = 80, Y_2 = 30.$$

Чи є цей розподіл Парето - оптимальним?

4. Зобразіть розглянуту ситуацію графічно і вкажіть на цьому графіку рішення, які дозволять досягнути оптимуму.

Задача № 2

Нехай, золото (Z) і срібло (C) є товарами-замінниками. У короткостроковому періоді пропозиція товарів фіксована і становить відповідно: $Q_z^s=50$; $Q_c^s=200$. Попит на золото і срібло визначається функціями:

$$P_z = 850 - Q_z + 0,5 \times P_c$$

$$P_c = 540 - Q_c + 0,2 \times P_z$$

- а) Якими є ціни рівноваги на золото і срібло?
- б) Уявимо, що нове родовище золота збільшує його пропозицію на 85 одиниць. Як це вплине на ціни золота і срібла? (Показати графічно).

Задача № 3

Наведена на рис. 1. крива виробничих можливостей показує можливі кількості виробництва рушниць і масла:

Закінчення війни зламало всі плани виробників рушниць. В мирні часи за 10 рушниць можна придбати 5 кг масла.

1. Визначте обсяги виробництв рушниць і масла.
2. Встановіть рівноважну ціну масла в рушницях, використовуючи відношення ціни масла до ціни рушниці.

Рушниці, шт.

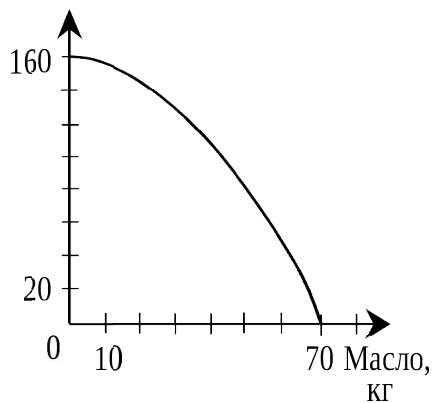

Рис. 1.

Задача № 4

Товари А та В мають однакові виробничі функції:

$$Q_A = L_A^{1/3} K_A^{2/3},$$

$$Q_B = L_B^{1/3} K_B^{2/3}.$$

Відомо, що $L = L_A + L_B$ та $K = K_A + K_B$.

Визначте вигляд межі виробничих можливостей і зобразіть її графічно для умов $L = K = 50$.

Тема 15. Інституціональні аспекти ринкового господарства

Базовий рівень. Основні терміни та поняття

За неоінституціональною теорією, фірма — це коаліція власників скооперованих факторів виробництва, пов'язаних між собою контрактними зобов'язаннями, які направлені передусім на найкраще використання інтерспецифічних ресурсів та мінімізацію трансакційних витрат. В основу фірми як економічної організації покладено систему контрактів, які укладаються між власниками певних ресурсів. Ресурси ділять на три групи:

1. Загальні ресурси, цінність яких не залежить від того, чи знаходяться вони в даній фірмі чи ні.
2. Специфічні ресурси, які всередині фірми цінуються вище, ніж за її межами.
3. Інтерспецифічні ресурси — взаємодоповнюючі до найбільшого ефекту ресурси, максимальна цінність яких досягається тільки в даній фірмі.

Позитивні зовнішні ефекти – додаткові вигоди, які не сплачуються за ринковою ціною.

Негативні зовнішні ефекти – додаткові витрати, які не сплачуються за ринковою ціною.

Права власності — це санкціоновані норми поведінки, що регулюють відносини між людьми з приводу використання ними економічних благ. Ефективність цих норм залежить від панівної в суспільстві форми власності і від структури форм власності (державна, комунальна та приватна), що склалася, та тенденцій її розвитку.

Трансакційні витрати – витрати в сфері обміну, пов'язані з передачею прав власності. Це поняття було введено в 30 – ті роки Коузом і на сучасному етапі отримало широке розповсюдження. Виділяють такі форми трансакційних витрат:.

1. Витрати, пов'язані з пошуком, збиранням, обробкою та аналізом економічної інформації.
2. Витрати, пов'язані з пошуком партнерів, веденням переговорів та укладанням контрактів.
3. Витрати, пов'язані із стандартизацією і контролем виконання вимог стандартів.
4. Витрати, пов'язані із захистом прав власності.
5. Витрати, пов'язані з опортуністською поведінкою партнерів, тобто невиконанням ними контрактних зобов'язань.

Унікальність інтерспецифічних ресурсів та різноманітність трансакційних витрат обумовлюють численність видів сучасних фірм.

Ефективність дії ринкового механізму в основному залежить від волі і бажань людей. У суспільстві відносини між людьми координуються через структуру прав, морально-етичних норм, економічних стимулів і т. д. Тобто існує система інститутів, які дають змогу людям координувати та структурувати свою діяльність.

Інститути — це формальні і неформальні норми та правила поведінки, що розробляються та встановлюються державою і суспільством.

Інституціональне середовище функціонування економічних суб'єктів в основному визначається правами власності.

Права власності — це санкціоновані норми поведінки, що регулюють відносини між людьми з приводу використання ними економічних благ. Ефективність цих норм залежить від панівної в суспільстві форми власності і від структури форм власності (державна, комунальна та приватна), що склалася, та тенденцій її розвитку.

На зміст інституціональної системи впливають також зовнішні ефекти (витрати або вигоди від ринкових операцій, що не отримали відображення в цінах) і громадські блага (блага, споживання яких не можна обмежити лише для осіб, що платять за них).

Існують ситуації, коли саморегульований ринок не досягає станів, ефективних за Парето. Такі ситуації об'єднуються спільною назвою неспроможності (фіаско) ринку (market failure).

За обмеженої спроможності ринкового регулювання загальна рівновага досягається на новому рівні – на рівні квазіоптимуму (quasi-optimum). Теорія квазіоптимуму стверджує, що в разі, якщо в одній галузі (чи в групі галузей) викривлення в дії ринкового механізму не можуть бути усунені, краще відмовитися від досягнення максимуму ефективності в іншій галузі (чи в групі галузей), щоб збалансувати економіку в цілому.

Основними виявами неспроможності ринку є існування недосконалої конкуренції (монопольної влади), асиметрія інформації на ринках, проблема виробництва суспільних благ та зовнішні ефекти (екстерналії).

Екстерналії, або зовнішні ефекти (externalities), виникають в тих випадках, якщо на економічний стан суб'єктів здійснюється позитивний або негативний вплив у результаті дій інших економічних суб'єктів (без сплати за позитивний вплив або компенсації за заподіяні збитки). Унаслідок такого впливу приватні витрати та вигоди (які відображаються у витратах і доходах відповідних виробників та споживачів) відрізняються від суспільних витрат і вигод (тих, що виникають у суспільстві в цілому). Екстерналії призводять до неефективного розподілу ресурсів у суспільстві, оскільки не відображаються безпосередньо в ринкових цінах.

В умовах наявності зовнішніх ефектів суспільні витрати SC (social cost) дорівнюють сумі приватних витрат PC (private cost) та зовнішніх витрат EC (external cost). Суспільні вигоди SB (social benefit) дорівнюють сумі приватних вигод PB (private benefit) та зовнішніх вигод EB (external benefit).

Негативні зовнішні ефекти (negative externalities) виникають, якщо діяльність одних суб'єктів завдає шкоди іншим (наприклад, забруднення річки металургійним комбінатом). На рис.15.1 проілюстровано вплив негативного зовнішнього ефекту у сфері виробництва.

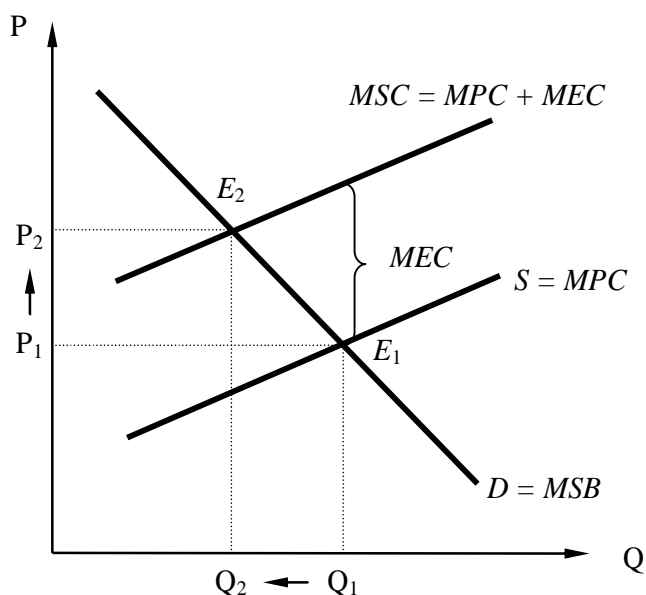

Рис. 15.1. Вплив негативного зовнішнього ефекту на обсяг випуску і ціну товару

Без урахування негативного зовнішнього ефекту крива пропозиції збігається з кривою приватних граничних витрат $S = MPC$.

Якщо врахувати негативний зовнішній ефект, то крива пропозиції має збігатися з кривою граничних суспільних витрат: $MSC = MPC + MEC$. Крива попиту в цій моделі збігається з кривою граничних суспільних вигод: $D = MSB$.

Через неврахування впливу негативного зовнішнього ефекту рівноважна ринкова ціна на продукцію виробника P_1 нижча від ціни P_2 , яка б установилася, якби були враховані витрати на усунення негативного впливу. При цьому також відбувається перевиробництво товарів (їх виробляється більше, ніж суспільно необхідно). Отже, держава в інтересах суспільства повинна обмежити діяльність такого виробника, наприклад, вводячи на нього коригувальний податок t (податок Пігу (Pigouvian tax)), який збільшує граничні приватні витрати до рівня граничних суспільних витрат, тобто $t = MEC$.

Позитивні зовнішні ефекти (positive externalities) пов'язані з додатковою корисністю, яку отримують треті особи (рис. 15.2).

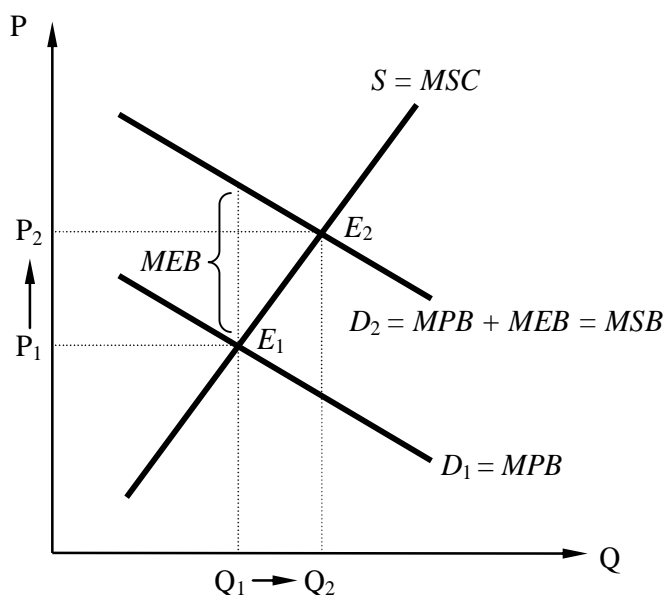

Рис. 15.2. Вплив позитивного зовнішнього ефекту на обсяг випуску і ціну товару

Без урахування позитивного зовнішнього ефекту крива попиту збігається з кривою граничних приватних вигод: $D_1 = MPB$.

Якщо врахувати позитивний зовнішній ефект унаслідок зростання функції попиту, то графік повного попиту має збігатися з кривою граничної суспільної вигоди: $D_2 = MPB + MEB = MSB$.

Крива пропозиції в цій моделі збігається з графіком граничних суспільних витрат: $S = MSC$. Площа трикутника AE_1E_2 показує суспільні вигоди від позитивного зовнішнього ефекту. За умов позитивних зовнішніх ефектів товари продаються за заниженими цінами і в недостатній кількості (меншій, ніж суспільно необхідно). На практиці найчастіше позитивний зовнішній ефект компенсується збільшенням пропозиції.

Згідно з теоремою Коуза (Coase theorem) зовнішні ефекти можуть бути інтерналізовані (internalization of externalities), якщо встановити право власності на ресурси і дозволити вільний обмін цими правами (за умови, що трансакційні витрати настільки малі, що ними можна знехтувати). Незалежно від того, кому будуть надані ці права, у процесі вільного обміну правами досягається ефективний розподіл ресурсів.

Інтерналізація зовнішніх ефектів на основі переговорів між учасниками конфлікту видається дуже привабливою, проте практичне використання такого підходу пов'язане із серйозними проблемами. Необхідними умовами подолання проблем, пов'язаних з екстерналіями, є свобода під час укладання угод і чітке встановлення (упорядкування) прав власності на ресурси. Практична придатність цього методу визначається трансакційними витратами, пов'язаними з встановленням прав власності. Найважливіший фактор, що впливає на розмір трансакційних витрат, – кількість економічних суб'єктів, які беруть участь у переговорах (якщо учасників більше трьох, виникають серйозні проблеми з узгодженням інтересів). У сторони з вищими трансакційними витратами гірші можливості здійснити свої вимоги.

З теореми Коуза випливає кілька важливих теоретичних і практичних висновків:

По-перше, вона розкриває економічний сенс прав власності. Зовнішні ефекти виникають через відсутність або незадовільне втілення в життя прав власності.

По-друге, теорема Коуза методом «від зворотнього» виявляє ключове значення для функціонування економічної системи трансакційних витрат. Якщо вони позитивні, розподіл прав власності перестає бути нейтральним чинником і починає впливати на ефективність і структуру виробництва.

По-третє, теорема Коуза відводить звинувачення ринку в «провалах». Шлях до подолання екстерналій – створення нових прав власності в тих галузях, де вони були нечітко визначені. Зовнішні ефекти і їхні негативні наслідки породжуються неефективним законодавством; якщо хто тут і «провалюється», так це держава. Тому їх наявність не є достатньою підставою для державного втручання. У разі низьких трансакційних витрат воно зайве, у разі високих не завжди економічно виправдане. Теорема Коуза, по суті, знімає стандартні звинувачення в руйнуванні довкілля, що висуваються проти ринку і приватної власності. З неї випливає протилежне: до деградації зовнішнього

середовища призводить не надлишковий, а недостатній розвиток приватної власності.

Ефективна політика в області контролю за забрудненням навколишнього середовища – політика, яка дозволяє збалансувати граничні суспільні вигоди контролю з граничними суспільними витратами, які необхідні для запровадження його в життя.

Основні шляхи скорочення шкідливих викидів:

- встановлення норм та стандартів по шкідливих викидах;
- встановлення плати за шкідливі викиди;
- продаж тимчасових дозволів на шкідливі викиди.

Чисто – суспільне благо – таке благо, яке споживається колективно всіма громадянами, незалежно від того, сплачують люди за нього чи ні. Основні характеристики – невийнятковість та невиборність.

Властивість невийнятковості – ні одна особа не може бути не допущена до споживання благ, навіть якщо вона відмовляється за нього платити.

Властивість невиборності – споживання чисто – суспільного блага однією особою не зменшує його доступу до інших. Ці блага не конкурентні, тому що граничні витрати для граничні витрати для докового споживання = 0.

Чисто – суспільне благо володіє позитивним зовнішнім ефектом і як тільки будь – хто починає його споживати воно стає доступним і для всіх інших.

Чисто – приватне благо (індивідуальне благо) – таке благо, кожна одиниця якого може бути продана за окрему плату. На відмінно від чисто – приватного блага, чисто – суспільне благо не можливо поділити на одиниці.

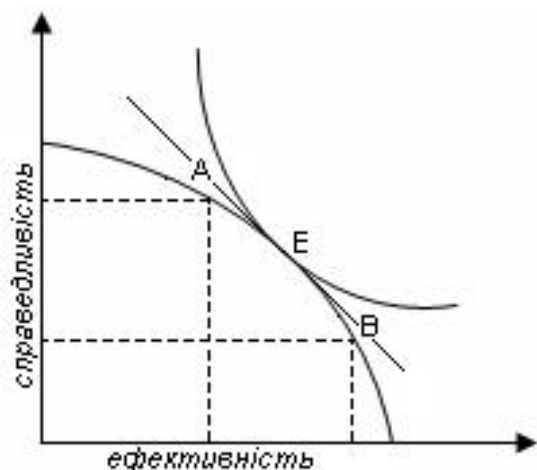

Рис. 15.3. Вибір між справедливістю та ефективністю

Підходи до вибору між справедливістю та ефективністю:

- Роулзівський підхід;
- Ліберальний підхід;
- Суспільний підхід.

Вибір в умовах демократії:

	A	B	C
1	+		
2		+	
3			+

1 – стадіон;

2 – завод;

3 – школа.

Суспільний вибір роблять шляхом демократії – прямої чи представницької.

Запитання для самоперевірки

1. У чому полягає теорія прав власності та її роль у структуруванні діяльності суб`єктів ринку?
2. Охарактеризувати поняття “індивідуальні витрати”, “зовнішні витрати”, “соціальні витрати”.
3. Що собою представляють зовнішні ефекти (екстерналії) в економічній системі?

4. Розкрити суть теореми Коуза.
5. Розкрийте суть теорії трансакційних витрат та охарактеризуйте її види
6. Чому в сучасній економічній теорії важливе місце відводиться трансакційним витратам?
7. Як вплинуть ринкові реформи в Україні на рівень трансакційних витрат?
8. Чи існували види трансакційних витрат у соціалістичних країнах?
9. Охарактеризуйте економічну сутність зовнішніх ефектів.
10. Які наслідки позитивного зовнішнього ефекту?
11. Які наслідки негативного зовнішнього ефекту?
12. Поясніть дію податку як інструменту впливу на зовнішні ефекти
13. Розкрийте основні причини неспроможності ринку.

Тестові завдання

Укажіть єдино правильну відповідь:

1. Головна перевага конкурентної ринкової системи полягає у тому, що ринок досконалої конкуренції забезпечує:
 - а) рівномірний розподіл доходів;
 - б) ефективний розподіл ресурсів економіки;
 - в) стабільність цін;
 - г) максимальний економічний прибуток виробникам.
2. В економіці обміну для двох споживачів А та Б:
 - а) $MRS^A_{XY} = MRS^B_{XY}$ завжди;
 - б) $MRS^A_{XY} = 1 / MRS^B_{XY}$ завжди;
 - в) $MRS^A_{XY} = 1 / MRS^B_{XY}$ на кривій контрактів;
 - г) всі відповіді неправильні.
3. Головним критерієм Парето-ефективності є:
 - а) наявність чи відсутність конкурентних ринків;
 - б) наявність чи відсутність справедливого розподілу доходів;
 - в) наявність чи відсутність економічного прибутку;
 - г) наявність чи відсутність розтрати ресурсів.

4. Згідно критерію Парето-ефективності в економіці відбувається поліпшення, якщо в результаті перерозподілу:

- а) доходи заможних скорочуються на меншу величину, ніж зростають доходи незаможних;
- б) підвищується добробут хоча б одного суб'єкта без погіршення добробуту всіх інших;
- в) встановлюється більш рівномірний розподіл доходів;
- г) підвищується добробут всіх учасників.

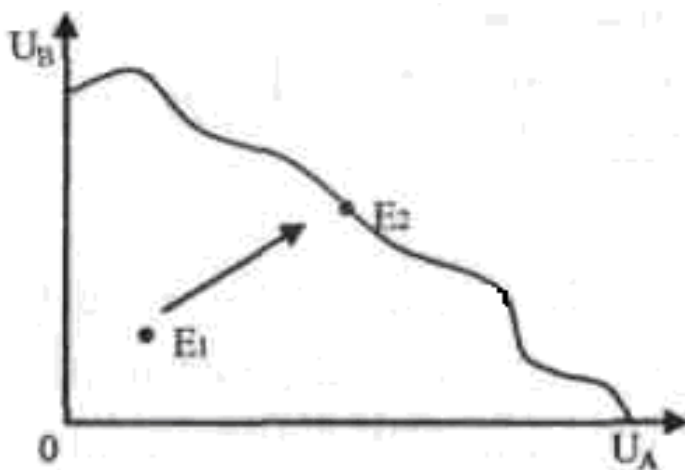
5. Яке з явищ несумісне з досягненням економічної ефективності?

- а) досконала конкуренція;
- б) відсутність зовнішніх ефектів;
- в) монополія;
- г) монополістична конкуренція.

6. Розподіли благ на межі можливих корисностей:

- а) можуть не бути Парето-ефективними;
- б) допускають існування крайньої нерівномірності розподілу благ;
- в) відповідають розподілам, які задовольняють всіх учасників;
- г) відповідають рівномірним розподілам благ між учасниками.

7. У зображеній ситуації відбувається:

- а) перехід від ефективного до неефективного варіанта розподілу;
- б) перехід від неефективного до ефективного варіанта розподілу благ при збільшенні корисності обох учасників;

в) перехід від неефективного до ефективного варіанта розподілу при втраті корисності учасника А;

г) перехід від неефективного до ефективного варіанта розподілу при втраті корисності учасника В.

8. Парето-оптимальний розподіл благ:

а) є економічно ефективним та соціально справедливим;

б) є лише соціально справедливим;

в) є лише економічно ефективним;

г) не є ні економічно ефективним, ні соціально справедливим.

9. Економіка перебуває в Парето-оптимальному стані, якщо:

а) використовуються сучасні технології;

б) ніхто не може поліпшити свого становища, не погіршуючи становища іншого;

в) граничний дохід дорівнює граничним витратам;

г) досягається рівномірний розподіл доходу.

10. Аналіз загальної рівноваги:

а) визначає одночасно всі ціни;

б) допускає можливість зворотнього зв'язку;

в) корисний при вивченні споріднених ринків;

г) може одночасно розглядати ринки товарів і ресурсів;

д) всі відповіді правильні.

11. У стані загальної рівноваги:

а) забезпечується рівновага на ринках всіх товарів і ресурсів;

б) не існує тенденції до зміни попиту чи пропозиції;

в) встановлюється рівновага всіх фірм та споживачів;

г) всі відповіді правильні.

12. Рівновага вважається нестабільною, якщо:

а) еластичність попиту більша за еластичність пропозиції;

б) еластичність попиту дорівнює еластичності пропозиції;

в) еластичність попиту менша за еластичність пропозиції;

г) всі відповіді неправильні.

13. Ефект зворотного зв'язку:

а) відображає зміни рівноважних цін та обсягів на певному ринку як реакцію на зміни цін та обсягів на всіх взаємопов'язаних ринках;

б) відображає зміни рівноважних цін та обсягів на певному ринку як реакцію на зміни цін та обсягів на ринках товарів-субститутів;

в) відображає зміни рівноважних цін та обсягів на певному ринку як реакцію на зміни цін та обсягів на ринках товарів-комплементів;

г) відображає зміни рівноважних цін та обсягів на певному ринку як реакцію на зміни цін та обсягів на ринках ресурсів;

14. Внаслідок зростання доходів населення та впровадження більш продуктивних технологій на багатьох ринках:

а) рівноважні ціни знизяться, а рівноважні обсяги продукції зростуть;

б) рівноважні ціни та рівноважні обсяги продукції зростуть;

в) рівноважні ціни зростуть, а рівноважні обсяги продукції зменшаться;

г) рівноважні ціни можуть змінитися чи не змінитися, а рівноважні обсяги продукції обов'язково зростуть.

15. Зміна пропозиції деякого ресурсу призводить до зміни параметрів рівноваги на ринках:

а) даного ресурсу та ресурсів-замінників і доповнювачів;

б) товарів, у виробництві яких використовується даний ресурс;

в) товарів-замінників та доповнювачів тих, ціни яких змінилися внаслідок зміни ціни даного ресурсу;

г) всі відповіді правильні.

16. Якщо в моделі загальної рівноваги Вальраса на одному з ринків обсяг попиту перевищує обсяг пропозиції:

а) рівноважна ціна на даному ринку зросте;

б) рівноважні ціни на інших ринках повинні змінитись;

в) на даному ринку ціна підвищиться, на інших - ціни не зміняться;

г) правильні відповіді (а) і (б).

17. Ринкова економіка враховує суспільні інтереси навіть тоді, коли окремі виробники переслідують свої власні цілі, тому що існують:
- а) усвідомлення суспільних інтересів більшістю виробників;
 - б) соціальна відповідальність керівників ділових структур;
 - в) планування і координація роботи ринкового механізму з боку уряду;
 - г) конкурентні ринки.
18. Якщо фермери бажають продавати свою продукцію за високими цінами, а домогосподарки бажають купувати її за низькими, то в ринковій економіці їх інтереси узгоджуються за допомогою:
- а) конкуренції;
 - б) уряду;
 - в) прогнозування;
 - г) планування.
19. У конкурентній ринковій економіці проблеми що, як і для кого виробляти вирішуються:
- а) комітетом з планування економічного розвитку;
 - б) рішеннями виборців;
 - в) ціновим механізмом;
 - г) урядом.
20. За наявності численних недоліків конкурентний ринковий механізм має незаперечну перевагу:
- а) забезпечення високого рівня життя;
 - б) ефективний розподіл ресурсів;
 - в) справедливий розподіл доходів;
 - г) стабільність цін на вільних ринках.

Практичні завдання

Завдання 1

Для коригування економічної політики уряду було рекомендовано збільшити податок із продажу промислових товарів і продуктів харчування на 10 %, а податок на послуги (перукарні, юридичні і т.д.) - на 5%. Чи може це

покращити розміщення ресурсів з точки зору проблеми екстерналій? Поясніть свою відповідь.

Чи погоджуєтесь ви із твердженням, що існування зовнішніх витрат викликає недостатнє надходження ресурсів на виробництво даного продукту і веде до необхідності урядових субсидій?

Завдання 2

Обернена функція попиту на папір задана функцією $P=200 - Q$ (Q – тонни паперу, P – ціна за тонну, дол.), функція пропозиції виробника паперу – як $P=80+Q$. Виробництво паперу супроводжується різними видами забруднень, такими, як забруднення повітря, забруднення водних ресурсів та ін. Нехай гранична шкода від забруднення (у доларах) буде дорівнювати Q .

1. Якою будуть показники рівноваги (рівноважний обсяг та ціна) на нерегульованому конкурентному ринку?
2. Якими будуть граничні суспільні витрати та гранична суспільна вигода виробництва паперу? Якими буде суспільний оптимум виробництва паперу? Чи можливі в даному випадку незворотні втрати суспільства? Який податок (на одиницю виробництва паперу або на одиницю забруднення) необхідно ввести для досягнення суспільного оптимуму?
3. Якою буде рівновага на нерегульованому монопольному ринку? Що краще для суспільства – конкурентний чи монопольний ринок виробництва паперу?

Завдання 3

Є два промислові заводи, розташовані вздовж річки. Завод А є хімічним підприємством, розміщеним вище за течією. Він зкидає хімічні відходи в річку. Вода використовується як ресурс для виробництва продуктів заводом В, який розміщений нижче за течією. Забруднена вода погіршує якість продукції заводу В, і вона продається за нижчою ціною, що має прямий негативний вплив на прибуток заводу В. Більше ніхто не зазнає цього негативного впливу. Є два шляхи вирішення проблеми: завод А може побудувати водоочисні споруди, які

мінімізують забруднення річки, або ж завод В може побудувати очисні споруди, які очищуватимуть забруднену воду перед використанням її у виробництві. Більш дорогим є будівництво очисних споруд заводом А. У таблиці наведені відповідні прибутки (π_A , π_B), млн грн, які отримають заводи А та В, якщо вони побудують очисні споруди.

Завод А	Завод В	
	не будує очисні споруди	будує очисні споруди
Не будує очисні споруди	(1000, 500)	(1000, 800)
Будує очисні споруди	(600, 1000)	(600, 800)

1. Якими будуть втрати заводу В від забруднення? Яка вартість будівництва очисних споруд заводом А? Яка вартість будівництва очисних споруд заводом В?
2. Яким буде суспільно ефективний результат?
3. А має право забруднювати, але він може продати це право В. Трансакційні витрати ведення переговорів та здійснення цього трансферу дорівнює нулю. Яким буде кінцевий результат (хто будуватиме/не будуватиме очисні споруди)? Чому буде дорівнювати трансфер між учасниками (якщо він буде) та яким буде прибуток для кожного учасника?
4. Тепер права власності змінено: В має право на чисту воду. Дайте відповідь на те саме запитання, що й у п. 3.
5. Розглянемо інший розподіл прав власності: А має право забруднювати, але якщо він забруднює, то має компенсувати В всю завдану йому шкоду. Дайте відповідь на те саме запитання, що й у п. 4.

Навчальне видання

ЕЛЕКТРОННИЙ РОБОЧИЙ ЗОШИТ
З ДИСЦИПЛІНИ «МІКРОЕКОНОМІКА»
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «БАКАЛАВР» 2 КУРСУ
Спеціальностей: 071 «Облік і оподаткування»,
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Автор: Біліченко Олександр Степанович

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 13,25

Тираж __ прим. Зам. №_____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №4490 від 20.02.2013 р.

